

Publicatieblad

van de Europese Unie

L 119

Uitgave
in de Nederlandse taal

Wetgeving

56e jaargang

30 april 2013

Inhoud

II Niet-wetgevingshandelingen

BESLUITEN

2013/197/EU:

- ★ **Besluit van de Commissie van 27 oktober 2010 betreffende Steunmaatregel C 15/08 (ex N 318/07, N 319/07, N 544/07 en N 70/08) die Italië voornemens is ten uitvoer te leggen ten faveure van Cantiere Navale De Poli** (*Kennisgeving geschied onder nummer C(2010) 7253*) ⁽¹⁾..... 1

2013/198/EU:

- ★ **Besluit van de Commissie van 27 juni 2012 betreffende Steunmaatregel SA.28356 (C 37/09) (ex N 226/09) — Habidite Alonsotegi** (*Kennisgeving geschied onder nummer C(2012) 4194*) ⁽¹⁾..... 9

2013/199/EU:

- ★ **Besluit van de Commissie van 25 juli 2012 betreffende Steunmaatregel SA.29064 (11/C, ex 11/NN) — Verschillende vliegbelastingtarieven toegepast door Ierland** (*Kennisgeving geschied onder nummer C(2012) 5037*) ⁽¹⁾..... 30

Prijs: 3 EUR

⁽¹⁾ Voor de EER relevante tekst

NL

Besluiten waarvan de titels mager zijn gedrukt, zijn besluiten van dagelijks beheer die in het kader van het landbouwbeleid zijn genomen en die in het algemeen een beperkte geldigheidsduur hebben.

Besluiten waarvan de titels vet zijn gedrukt en die worden voorafgegaan door een sterretje, zijn alle andere besluiten.

II

(Niet-wetgevingshandelingen)

BESLUITEN

BESLUIT VAN DE COMMISSIE

van 27 oktober 2010

betreffende Steunmaatregel C 15/08 (ex N 318/07, N 319/07, N 544/07 en N 70/08) die Italië voornemens is ten uitvoer te leggen ten faveure van Cantieri Navale De Poli

(Kennisgeving geschied onder nummer C(2010) 7253)

(Slechts de tekst in de Italiaanse taal is authentiek)

(Voor de EER relevante tekst)

(2013/197/EU)

DE EUROPESE COMMISSIE,

Gezien het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie, en met name artikel 108, lid 2, eerste alinea,

Gezien de Overeenkomst betreffende de Europese Economische Ruimte, en met name artikel 62, lid 1, onder a),

Na de belanghebbenden overeenkomstig de genoemde artikelen te hebben aangemaand hun opmerkingen te maken ⁽¹⁾, en gezien deze opmerkingen,

Overwegende hetgeen volgt:

I. DE PROCEDURE

- (1) Bij brieven van 6 juni 2007, 24 september 2007 en 6 februari 2008 heeft Italië verzoeken aangemeld tot verlenging van de opleveringstermijn van vier chemicaliëntankers (de schepen C 241, C 242, C 243 en C 244) die moesten worden gebouwd door Cantieri Navale De Poli (hierna "De Poli" of "de scheepswerf" genoemd) ⁽²⁾. Meer bepaald heeft Italië om de volgende verlengingen van de opleveringstermijnen verzocht: 8 maanden voor schip C 241; 6 maanden voor schip C 242; 9 maanden voor schip C 243, en 10 maanden voor schip C 244.

⁽¹⁾ PB C 208 van 15.8.2008, blz. 14.

⁽²⁾ Deze aanmeldingen zijn als volgt geregistreerd: steunmaatregel N 319/07 voor schip C 243 (brief van 6.6.2007), steunmaatregel N 318/07 voor schip C 244 (brief van 6.6.2007), steunmaatregel N 544/07 voor schip C 242 (brief van 24.9.2007) en steunmaatregel N 70/08 voor schip C 241 (brief van 6.2.2008).

- (2) In de aanmelding was sprake van Italiaanse steun voor De Poli uit hoofde van de nationale steunregeling, steunmaatregel N 59/2004 (hierna "de Italiaanse regeling" genoemd), die de Commissie op 19 mei 2004 had goedgekeurd ⁽³⁾ op grond van Verordening (EG) nr. 1177/2002 van de Raad van 27 juni 2002 betreffende een tijdelijk defensief mechanisme voor de scheepsbouw ⁽⁴⁾, gewijzigd bij Verordening (EG) nr. 502/2004 van de Raad ⁽⁵⁾ (hierna "verordening tijdelijk defensief mechanisme" genoemd).

- (3) Bij brieven van 31 juli 2007, 31 augustus 2007, 7 september 2007, 12 november 2007 en 25 januari 2008 heeft Italië de Commissie aanvullende inlichtingen over deze aanmeldingen verschaft.

- (4) Bij brief van 16 april 2008 heeft de Commissie de Italiaanse autoriteiten in kennis gesteld van haar besluit de procedure van artikel 108, lid 2, van het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie ⁽⁶⁾ (hierna "VWEU" genoemd) in te leiden ten aanzien van deze verzoeken tot verlenging van de opleveringstermijnen. Het besluit van de Commissie tot inleiding van de procedure is in het *Publicatieblad van de Europese Unie* bekendgemaakt ⁽⁷⁾. De Commissie heeft de belanghebbenden uitgenodigd hun opmerkingen over de betrokken maatregelen te maken.

⁽³⁾ PB C 100 van 26.4.2005, blz. 27.

⁽⁴⁾ PB L 172 van 2.7.2002, blz. 1.

⁽⁵⁾ PB L 81 van 19.3.2004, blz. 6.

⁽⁶⁾ Vanaf 1.12.2009 zijn de artikelen 87 en 88 VEG respectievelijk de artikelen 107 en 108 VWEU geworden. De bepalingen in beide verdragen zijn inhoudelijk identiek. In het kader van dit besluit moeten verwijzingen naar de artikelen 107 en 108 VWEU waar nodig worden begrepen als verwijzingen naar, respectievelijk, de artikelen 87 en 88 VEG.

⁽⁷⁾ Cf. voetnoot 1.

- (5) Italië heeft zijn opmerkingen over het besluit tot inleiding van de procedure gemaakt bij brief van 16 juni 2008, die op 17 juni 2008 is geregistreerd. De Commissie heeft de opmerkingen van De Poli ontvangen bij brief van 16 juni 2008, die op 17 juni 2008 is geregistreerd. Italië heeft aanvullende inlichtingen verschaft bij brief van 30 juni 2008, die dezelfde dag is geregistreerd, en bij brief van 29 oktober 2008, die op 3 november 2008 is geregistreerd.
- (6) Bij brief van 15 juli 2008, die op 22 juli 2008 is geregistreerd, heeft Italië verzocht om een tweede verlenging van de opleveringstermijn voor twee van deze schepen: tot 30 september 2008 voor de schepen C 242 en C 244.
- (7) Bij brief van 20 januari 2009, die op 22 juli 2009 is geregistreerd, heeft Italië verzocht om een derde verlenging van de opleveringstermijn: tot 31 december 2008 voor schip C 242 en tot 28 februari 2009 voor schip C 243. Bij brief van 14 april 2009, die op 15 april 2009 is geregistreerd, heeft Italië verzocht om een verdere (vierde) verlenging van de opleveringstermijn: tot 30 juni 2009 voor schip C 242, tot 30 september 2009 voor schip C 243 en tot 30 november 2009 voor schip C 244.
- (8) Bij brief van 8 mei 2009, die nog dezelfde dag is geregistreerd, heeft de Commissie Italië om aanvullende inlichtingen verzocht, verzoek dat in een rappelbrief van 12 juni 2009 is herhaald. Italië heeft geantwoord bij brief van 23 september 2009⁽⁸⁾, waarbij het zich ertoe beperkte de Commissie mee te delen dat ten aanzien van De Poli het *concordato preventivo*⁽⁹⁾ (surseance van betaling) was uitgesproken.
- (9) Bij brief van 28 januari 2010, die op 1 februari 2010 is geregistreerd, heeft Italië formeel de verzoeken tot verlenging van de opleveringstermijn ingetrokken die het voor de schepen C 242 en C 243 had ingediend⁽¹⁰⁾.
- (10) Op 2 maart 2010 heeft de Commissie Italië via e-mail verzocht duidelijkheid te verschaffen over de status van de aanmeldingen met betrekking tot de schepen C 241 en C 244.

⁽⁸⁾ Deze brief is op 19.2.2010 bij de Commissie ingekomen en diezelfde dag door haar geregistreerd.

⁽⁹⁾ In het Italiaanse recht is het *concordato preventivo* een insolventieprocedure, die wordt geregeld door de faillissementswetgeving. Via deze procedure probeert de debiteur een akkoord te bereiken met zijn crediteuren, waarbij hij hun een voorstel tot schuldherschikking doet. Dit voorstel wordt vervolgens onderzocht door de rechtbank waaronder de statutaire vestigingsplaats van de onderneming ressorteert. De rechter kan het voorstel ter zake bij *decreto* (beschikking) homologeren of het afwijzen en de debiteur formeel failliet verklaren. Ingeval het *concordato preventivo* wordt bekrachtigd, behoudt de debiteur de zeggenschap over de goederen en activiteiten van de onderneming, onder het toezicht van een *commissario giudiziale* (bewindvoerder).

⁽¹⁰⁾ Bij brief van 13.5.2010 (geregistreerd op 15.5.2010) is dit intrekingsverzoek bevestigd.

- (11) Italië heeft via e-mail van 10 juni 2010, die op 17 juni 2010 is geregistreerd, de Commissie meegedeeld dat schip C 241 op 31 augustus 2008 was afgebouwd en op 3 november 2008 was opgeleverd en dat de aanmelding van het verzoek tot verlenging van de opleveringstermijn van dat schip werd gehandhaafd.
- (12) Bij brief van 16 juni 2010, die op 28 juni 2010 is geregistreerd, heeft Italië formeel de verzoeken tot verlenging van de opleveringstermijn voor schip C 244 ingetrokken.

II. DE CONTEXT

- (13) De hier uit een te zetten feiten betreffen uitsluitend schip C 241, aangezien Italië de verzoeken tot verlenging van de opleveringstermijn voor de schepen C 242, C 243 en C 244 heeft ingetrokken.
- (14) De Poli is een Italiaanse scheepswerf in Pellestrina (Veneitië), die zich sinds de jaren 1990 specialiseert in de bouw van schepen voor het transport van chemische producten en van tankschepen. In 2007 had deze scheepswerf 320 personeelsleden (daaronder begrepen onderaannemers) in dienst en behaalde zij een omzet van 70 miljoen EUR. Op 11 februari 2010 heeft de bevoegde Italiaanse rechter het *concordato preventivo* voor de scheepswerf gehomologeerd⁽¹¹⁾.
- (15) Op 28 januari 2005 heeft Arcotur Srl aan De Poli opdracht gegeven voor de bouw van schip C 241. Volgens het contract heeft de chemicaliëntanker C 241 de volgende technische specificaties: lengte over alles 125 meter; breedte over alles 19 meter; draagvermogen (twdt) van ongeveer 7 300 ton, en een snelheid van 15 knopen bij inzet van 85 % van het maximale continue motorvermogen (MCR). Volgens het verkoopcontract zou schip C 241 tegen 31 december 2007 worden opgeleverd aan de koper, Arcotur Srl, tegen de totale prijs van 30 miljoen EUR.
- (16) Op 26 mei 2006 heeft de scheepswerf bij een leverancier (hierna "de leverancier" genoemd) de motorreductor voor het schip besteld, bestelling die, zoals door de leverancier is bevestigd, op 3 september 2007 had moeten worden geleverd. Volgens de door De Poli verschaft gegevens is de reductor voor schip C 241 een specifiek model, met unieke kenmerken, die op diverse technische aspecten afwijkt van het standaardmodel dat dezelfde leverancier produceert.
- (17) Op 6 juli 2006 hebben Arcoin SpA (het voormalige Arcotur Srl) en De Poli het contract van 28 januari 2005 gewijzigd, waarbij de opdracht voor schip C 241 op de volgende punten werd aangepast: lengte over alles 112 meter; breedte over alles 16,8 meter, en 5 300 ton draagvermogen, waardoor de prijs met 23 miljoen EUR werd verlaagd.

⁽¹¹⁾ De onderneming had gevraagd om vanaf begin 2009 het *concordato preventivo* te kunnen krijgen (zie voetnoot 9 voor een beknopte beschrijving van het *concordato preventivo*).

- (18) Op 20 juli 2006 heeft Arcoin SpA het contract voor de bouw van schip C 241 overgedragen aan Elbana di Navigazione SpA.
- (19) Op 3 september 2007, het afgesproken opleveringstijdstip, was de op 26 mei 2006 bestelde motorreductor niet klaar. Bij brief van 23 oktober 2007 had de leverancier De Poli namelijk meegedeeld dat, door een grondstoffen tekort op de markt en de daardoor opgelopen vertraging bij de levering door onderaannemers, de reductor niet op tijd kon worden geleverd. Op 18 januari 2008 bevestigde de leverancier dat het tijdstip voor de levering van de reductor werd verschoven naar februari 2008, of een vertraging van ongeveer zes maanden ten opzichte van de aanvankelijke termijn.
- (20) De Italiaanse autoriteiten hebben dan ook verzocht de opleveringstermijn van schip C 241 tot en met 31 augustus 2008 te mogen verlengen, of een verlenging met acht maanden van de voor de oplevering van dit schip contractueel voorziene termijn (31 december 2007).
- (21) Op basis van de ontvangen inlichtingen heeft de Commissie geconstateerd dat schip C 241 uiteindelijk op 3 november 2008 is opgeleverd ⁽¹²⁾.

III. DE STEUN

- (22) De verordening tijdelijk defensief mechanisme ⁽¹³⁾ stelt uitzonderlijke en tijdelijke maatregelen vast om scheepswerven in de Unie te helpen in marktsegmenten die aanmerkelijke schade en ernstig nadeel hebben geleden ten gevolge van oneerlijke Koreaanse concurrentie ⁽¹⁴⁾.
- (23) Volgens die verordening is bij contracten voor de bouw van specifieke categorieën commerciële schepen (containerschepen, chemicaliëntankers, productentankers en LNG-tankers ⁽¹⁵⁾) rechtstreekse steun tot 6 % van de waarde van het contract vóór steunverlening ⁽¹⁶⁾ op de volgende voorwaarden verenigbaar met de interne markt: een Koreaanse scheepswerf die een lagere prijs biedt, heeft naar het contract gedongen ⁽¹⁷⁾; het definitieve contract is ondertekend vóór de vervaldatum van de betrokken verordening (31 maart 2005) ⁽¹⁸⁾, en het schip wordt opgeleverd binnen drie jaar na de datum van ondertekening van het definitieve contract ⁽¹⁹⁾.
- (24) Door artikel 2, lid 4, van de verordening tijdelijk defensief mechanisme wordt de Commissie echter de mogelijkheid geboden de termijn van drie jaar te verlengen, "wanneer dit gerechtvaardigd is wegens het technisch ingewikkelde karakter van het betrokken scheepsbouwproject of wegens vertragingen ten gevolge van onverwachte, aanzienlijke en aantoonbare verstoringen in het werkprogramma van een scheepswerf die te wijten zijn aan onvoorziene uitzonderlijke externe omstandigheden".
- (25) In mei 2004 heeft de Commissie, op grond van de betrokken verordening, de Italiaanse steunregeling voor scheepswerven goedgekeurd ⁽²⁰⁾, die voorwaarden bevat die overeenstemmen met die uit de genoemde verordening. Met name is door de Italiaanse regeling voorzien in steun tot 6 % van de waarde van het contract vóór steunverlening ten behoeve van schepen die worden opgeleverd binnen drie jaar te rekenen vanaf de ondertekening van het definitieve contract, alsmede in de mogelijkheid om deze termijn door de Commissie te laten verlengen, uitsluitend wanneer dit gerechtvaardigd is wegens het technisch ingewikkelde karakter van het betrokken scheepsbouwproject of wegens vertragingen ten gevolge van onverwachte, aanzienlijke en aantoonbare verstoringen in het werkprogramma van een scheepswerf die te wijten zijn aan onvoorziene uitzonderlijke externe omstandigheden (punt 29 van de Italiaanse regeling).
- (26) Op 31 januari 2005 heeft de De Poli-scheepswerf bij de Italiaanse autoriteiten in het kader van deze regeling een subsidieaanvraag ingediend voor de bouw van schip C 241, voor een bedrag van 1,3 miljoen EUR.
- (27) Op 25 januari 2008 heeft De Poli gevraagd dat de opleveringsdatum van schip C 241 werd verlengd - van 31 december 2007 tot en met 31 augustus 2008.
- (28) De Italiaanse autoriteiten hebben bevestigd dat de steun niet is uitgekeerd en hebben zij aangetekend dat, op grond van de beschikking van 21 oktober 2008 ⁽²¹⁾, waarin de Commissie de uitkering van de laatste tranche van 10 miljoen EUR uit hoofde van de Italiaanse regeling onverenigbaar heeft verklaard, er momenteel onvoldoende middelen beschikbaar zijn om deze steun uit te keren.

IV. BESLUIT TOT INLEIDING VAN DE PROCEDURE

- (29) In haar besluit tot inleiding van de procedure betwijfelt de Commissie dat omstandigheden die, volgens de Italiaanse autoriteiten en De Poli, de late oplevering van schip C 241 (en die van de schepen C 242, C 243 en C 244, waarop de onderhavige beoordeling niet ziet) rechtvaardigen, kunnen worden aangemerkt als vertragingen ten gevolge van onverwachte, aanzienlijke en aantoonbare verstoringen in het werkprogramma van een scheepswerf die te wijten zijn aan onvoorziene uitzonderlijke externe omstandigheden in de zin van punt 29 van de Italiaanse regeling.

⁽¹²⁾ De datum voor het afbouwen van schip C 241 die de Italiaanse autoriteiten op 30.8.2008 hebben meegedeeld, is hier niet relevant, aangezien in de verordening tijdelijk defensief mechanisme - en dus ook de Italiaanse regeling - uitsluitend sprake is van de opleveringsdatum.

⁽¹³⁾ Overweging 3 van de verordening.

⁽¹⁴⁾ Cf. de voetnoten 4 en 5.

⁽¹⁵⁾ In de zin van artikel 1 van de verordening.

⁽¹⁶⁾ Artikel 2, lid 3.

⁽¹⁷⁾ Artikel 2, lid 1.

⁽¹⁸⁾ De artikelen 4 en 5 van de verordening, gewijzigd bij artikel 1 van Verordening (EG) nr. 502/2004 van de Raad (cf. voetnoten 4 en 5).

⁽¹⁹⁾ Artikel 2, lid 4.

⁽²⁰⁾ Cf. voetnoot 3.

⁽²¹⁾ Beschikking 2010/38/EG van de Commissie van 21 oktober 2008 betreffende steunmaatregel C 20/08 (ex N 62/08) die Italië voornemens is ten uitvoer te leggen door middel van een wijziging van regeling N 59/04 betreffende een tijdelijk defensief mechanisme voor de scheepsbouw, PB L 17 van 22.1.2010, blz. 50; tegen deze beschikking loopt momenteel een beroep (zaak T-584/08 en T-3/09).

- (30) Ook al betreft deze twijfel de vier schepen (C 241, C 242, C 243 en C 243), toch blijft de in het besluit tot inleiding van de procedure geformuleerde twijfel alleen gelden voor de beoordeling van schip C 241.
- (31) In dat haar besluit vroeg de Commissie zich in de eerste plaats of de contracten die met Arcoin SpA werden afgesloten, definitieve contracten waren of niet veeleer een middel voor De Poli om de inachtneming van de termijn voor de verenigbaarheid van de steun te garanderen, en pas in tweede instantie op zoek te gaan naar definitieve kopers.
- (32) In de tweede plaats heeft de Commissie twijfel of niet de overdracht zelf van de verkoopcontracten tussen reders een van de oorzaken is voor de vertraging bij de oplevering.
- (33) In de derde plaats gaat de Commissie ervan uit dat De Poli meer orders heeft geaccepteerd dan zij met haar daadwerkelijke productiecapaciteit aankon, aangezien de werf in de periode 2005-2008 de bouw van 18 schepen had gepland, waarvan de helft moest worden gebouwd op de twee belangrijkste scheepshellingen en de andere helft in een kleinere structuur.
- (34) Ten slotte betwijfelt de Commissie dat, zoals de Italiaanse autoriteiten aanvoeren, de beweerde vertragingen bij de levering van essentiële onderdelen daadwerkelijk niet te voorzien vielen, en vermoedt zij net dat het om normale zakelijke risico's ging waarmee in het werkschema van een voorzichtige scheepswerf rekening had moeten worden gehouden. Met name is de Commissie van oordeel dat De Poli het risico op vertragingen heeft vergroot door een aantal onderdelen van de schepen veel te laat te bestellen.
- Opmerkingen van de lidstaat en argumenten van belanghebbenden**
- (35) Wat betreft schip C 241 voeren de Italiaanse autoriteiten in hun opmerkingen ten aanzien van het besluit van 16 juni 2008 tot inleiding van de procedure aan dat De Poli potentieel over de nodige productiecapaciteit beschikte om de schepen binnen 36 maanden vanaf de ondertekening van het verkoopcontract te kunnen leveren. De vertraging zou uitsluitend te wijten zijn aan de vertraging bij de levering van de motorreductor door de leverancier, een element dat Italië aanmerkt als aanzienlijk en te wijten aan onvoorziene uitzonderlijke externe omstandigheden in de zin van punt 29 van de Italiaanse regeling.
- (36) In de opmerkingen die De Poli zelf zond, betoogt zij dat het feit dat de scheepswerf en Arcoin SpA toebehoren aan leden van de familie De Poli, niet voldoende is om de geldigheid van het aanvankelijk op 28 januari 2005 ondertekende contract in twijfel te trekken. Deze argumenten worden ondersteund door de Italiaanse autoriteiten die aantekenen dat op het tijdstip van de ondertekening van het contract voor schip C 241 nog niet de directe eigendomsverhoudingen tussen de werf en Arcoin SpA bestonden (afgezien van het feit dat Arcoin SpA eigendom was van leden van de familie De Poli die niet volledig dezelfde zijn als de aandeelhouders van De Poli).
- (37) In dat verband voert De Poli aan dat het in de rederswereld niet ongebruikelijk is dat schepen worden besteld die vervolgens na afloop van de werkzaamheden of tijdens de bouwfase op de markt worden verkocht.
- (38) Wat het werkschema voor schip C 241 betreft, tekent De Poli aan dat, gezien het complexe karakter van scheepsbouwprojecten, er doorgaans meerdere maanden verlopen tussen het tijdstip van de ondertekening van het contract voor de bouw van een schip en de aanvang van de werkzaamheden. Volgens de scheepswerf is het vaste praktijk dat in de periode tussen de ondertekening van het contract en de daadwerkelijke aanvang van de werkzaamheden de scheepswerf alvast voorwerk voor de aanvang van de werkzaamheden uitvoert, zoals het opstellen van een uitvoeringsplan en onderhandelingen met de verschillende leveranciers.
- (39) Op grond van het aanvankelijke werkschema zoals De Poli dat bij de Italiaanse autoriteiten had ingediend ⁽²²⁾, had de bouw van schip C 241 in het eerste kwartaal 2006 moeten beginnen en stond de oplevering voor het tweede kwartaal 2007 gepland. Op grond van het aangepaste werkschema hadden de werkzaamheden aan schip C 241 echter op 28 september 2006 moeten beginnen (op de zuidhelling, een van de beide scheepshellingen van de werf).
- (40) De levering van de motorreductor is, volgens De Poli, een cruciale fase tijdens de bouw van het schip, waarna de reductor met de motor wordt samengebouwd, de schroef wordt bevestigd en de romp wordt afgebouwd. Verschillende assemblage- en voorbereidings-/bouwwerkzaamheden kunnen pas worden uitgevoerd nadat de reductor is geïnstalleerd. De Poli voert aan dat onderdelen zoals de reductor doorgaans niet vooraf worden besteld om geen kosten inzake opslag en vooruitbetaling te hoeven maken, en beklemtoont dat de leverancier waarop een beroep is gedaan, leider in deze sector is en over bewezen ervaring beschikt, zodat er dus geen reden was om aan te nemen dat de reductor niet op tijd zou worden geleverd.
- (41) De Poli verklaart steeds over de capaciteit te hebben beschikt om de 18 schepen die in de periode 2005-2008 waren besteld, op tijd te kunnen leveren, aangezien de werf, ook al bedroeg het draagvermogen van deze schepen 10 000 ton per jaar, van oudsher op een capaciteit van 12 000 ton per jaar kon bogen. Bovendien zouden volgens de werf 9 van de 18 in de betrokken periode bestelde schepen kleine schepen zijn geweest (met een lengte over alles van 20 meter en een draagvermogen van 25 ton), terwijl alleen de overige negen schepen van dezelfde omvang waren als schip C 241. Een en ander zou, volgens De Poli, aantonen dat de werf over de capaciteit beschikte om alle overeengekomen opdrachten binnen de vastgestelde termijnen uit te voeren, en dat er geen opdrachten waren geaccepteerd waarmee de productiecapaciteit van De Poli werd overschreden.
- ⁽²²⁾ Op 25.2.2008 hebben de Italiaanse autoriteiten hiervan een kopie verstrekt, samen met het gewijzigde werkschema, met betrekking tot de aanmelding van steunmaatregel N 70/08 (wat betreft schip C 241).

- (42) Ten slotte herhaalt De Poli dat de Commissie in het verleden bij diverse gelegenheden (ook in het geval van De Poli zelf) heeft bewilligd in verzoeken tot verlenging van de opleveringstermijn wanneer die gerechtvaardigd waren door de late levering van cruciale onderdelen.

VI. BEOORDELING

- (43) Vooraf dient te worden opgemerkt dat, aangezien Italië de verzoeken tot verlenging van de opleveringstermijn voor de schepen C 242, C 243 en C 244 formeel heeft ingetrokken en er geen middelen zijn uitgekeerd, de formele onderzoekprocedure ten aanzien van deze verzoeken van Italië met betrekking tot deze drie bovengenoemde schepen zonder voorwerp is geraakt en dus wordt afgesloten zonder dat een verdere beoordeling plaatsvindt.

- (44) De onderhavige beoordeling betreft dus uitsluitend schip C 241 en de schepen C 242, C 243 en C 244 zullen alleen worden vermeld voor zover dat relevant is voor de hier uit te voeren beoordeling.

De vraag of er sprake is van staatssteun in de zin van artikel 107, lid 1, VWEU

- (45) Overeenkomstig artikel 107, lid 1, VWEU zijn steunmaatregelen van de staten of in welke vorm ook met staatsmiddelen bekostigd, die de mededinging door begunstiging van bepaalde ondernemingen of bepaalde producties vervalsen of dreigen te vervalsen, onverenigbaar met de interne markt, voor zover deze steun het handelsverkeer tussen de lidstaten ongunstig beïnvloedt. Artikel 107, lid 1, VWEU bevat dus de cumulatieve voorwaarden waaraan een nationale maatregel dient te voldoen, wil deze als staatssteun worden beschouwd: met de maatregel wordt een selectief voordeel te worden verleend; de maatregel wordt uit staatsmiddelen bekostigd; hij heeft mededingingsverstoringen en beïnvloedt het handelsverkeer tussen de lidstaten ongunstig.
- (46) De maatregel die Italië voornemens is ten uitvoer te leggen ten faveure van De Poli ten behoeve van de bouw van schip C 241 en die bestaat in een financiële bijdrage tot 6 % (circa 1 miljoen EUR) van de contractwaarde vóór steunverlening, vormt zonder enige twijfel staatssteun in de zin van artikel 107, lid 1, VWEU. De maatregel wordt bekostigd door de Italiaanse Staat. Met de middelen waarmee de kosten moeten worden gedekt die normaal gesproken tijdens de bouw van het schip voor rekening komen van de scheepswerf, wordt een voordeel verleend aan De Poli. De maatregel is selectief omdat deze uitsluitend is bestemd voor De Poli en, omdat daarmee de positie van de werf tegenover haar Europese concurrenten wordt versterkt, kan daarmee de concurrentie op de Europese markt voor de scheepsbouw worden vervalst en het handelsverkeer tussen de lidstaten worden beïnvloed.

Verenigbaarheid van de steun met het VWEU

- (47) De hier te onderzoeken zaak heeft twee aspecten die de Commissie hebben doen twifelen of de steun voor De Poli wel verenigbaar is met de interne markt. Volgens

punt 29 van de Italiaanse regeling mag steun worden verleend ten behoeve van schepen die binnen drie jaar na het tijdstip van de ondertekening van het definitieve contract worden opgeleverd, terwijl volgens punt 33 van diezelfde regeling de definitieve contracten moeten zijn afgesloten vóór de vervaldatum van de verordening tijdelijk defensief mechanisme, namelijk 31 maart 2005.

- (48) Wat betreft dit laatste punt hebben de Italiaanse autoriteiten verklaard dat de overdracht van contracten tussen rederijen na de vervaldatum van de verordening tijdelijk defensief mechanisme niet mag worden geïnterpreteerd als een aanwijzing dat het oorspronkelijke contract voor schip C 241 van 18 januari 2005 niet het "definitieve contract" zou zijn in de zin van punt 29 van de Italiaanse regeling.
- (49) De Commissie erkent dat de overdracht van een contract aan derden een gebruikelijke praktijk blijkt te zijn in de scheepsbouwsector. In een eerdere beschikking⁽²³⁾, die eveneens de verlenging van de driejaarstermijn voor de oplevering van twee schepen betrof, is de Commissie bijvoorbeeld tot de conclusie gekomen dat, ook in het geval van een overdracht van contracten, het eerste contract kon worden beschouwd als het definitieve contract aangezien het soort product hetzelfde bleef en de nieuwe eigenaar in de plaats trad van de vorige, van wie hij de rechten en plichten overnam. In die zaak had de Commissie dan ook geconcludeerd dat de eigendomsoverdracht op zich niets afdeed aan de aard van de contracten - en dus aan de verenigbaarheidsvoorwaarden voor de steun.
- (50) Ook in de hier te onderzoeken zaak bracht de overdracht van het contract tussen rederijen geen wijzingen van het soort product of de aard van het contract met zich en is de nieuwe eigenaar in wezen in de plaats getreden van de oorspronkelijke contractsluitende partij, van wie hij de rechten en plichten heeft overgenomen. In die zin is de Commissie van mening dat het oorspronkelijke contract het definitieve contract is en merkt zij de steun aan als verenigbaar met de Italiaanse regeling.
- (51) Wat betreft de twijfel ten aanzien van de voorwaarden voor de verlenging van de driejaarstermijn voor de oplevering, is in de Italiaanse regeling bepaald dat de Commissie een dergelijke verlenging van de opleveringstermijn kan toestaan wanneer dit gerechtvaardigd is wegens het technisch ingewikkelde karakter van het betrokken scheepsbouwproject of wegens vertragingen ten gevolge van onverwachte, aanzienlijke en aantoonbare verstoringen in het werkprogramma van een scheepswerf die te wijten zijn aan onvoorziene uitzonderlijke externe omstandigheden.
- (52) Bijgevolg dient de Commissie na te gaan of de Italiaanse autoriteiten afdoende hebben aangetoond dat de vertragingen die in de oplevering van schip C 241 zijn opgetreden, voldoen aan de voorwaarden voor een verlenging van de opleveringstermijn zoals die in de Italiaanse regeling zijn bepaald.

⁽²³⁾ Cf. de zaak van steunmaatregel C 33/2004, waarin de Commissie, ondanks een overdracht van contracten, oordeelde dat het eerste contract het definitieve contract was.

- (53) Vooraleer hier de door Italië verschaft elementen te beoordelen wil de Commissie eerst opmerken dat het Gerecht in zijn arrest van 16 maart 2000 in de zaak-Astilleros Zamacona⁽²⁴⁾ heeft verklaard dat die bepaling (betreffende de uitzonderlijke omstandigheden) "voorziet [...] in een afwijkende regeling ten opzichte van de in de eerste alinea van deze bepaling neergelegde beginselen" (de termijn van drie jaar) en "[b]ijgevolg [...] strikt [moet] worden uitgelegd". Volgens het Gerecht geeft het begrip "uitzonderlijke omstandigheden" in die bepaling aan dat het de bedoeling van de communautaire wetgever was dat dit alleen op zeer specifieke situaties van toepassing zou zijn. Bijgevolg heeft het Gerecht geoordeeld dat het aan de betrokken lidstaat is om het bewijs te leveren dat de beweerdte uitzonderlijke omstandigheden zodanig verstoring werkten dat het werkprogramma van de scheepswerf daardoor nadelig werd beïnvloed en de oplevering van het schip werd vertraagd, door een oorzakelijk verband tussen deze beide gebeurtenissen aan te tonen.
- (54) De Italiaanse autoriteiten voeren aan dat de vertraging bij de oplevering van schip C 241 te wijten is aan de vertraging bij de levering van de motorreductor (zes maanden), hetgeen dan weer de assemblagewerkzaamheden met een maand heeft vertraagd. De Commissie merkt op dat dit de enige reden is die Italië voor de vertraging geeft; meer bepaald zijn de nieuwe, uit de overdracht van het contract resulterende specificaties niet als reden vermeld in het verzoek om een verlenging van de opleveringstermijn.
- (55) Volgens de beschikkingspraktijk van de Commissie⁽²⁵⁾ sluit de voorwaarde dat de omstandigheden "uitzonderlijk" moeten zijn, gewone of ten minste normale omstandigheden uit waarmee in het werkprogramma redelijkerwijs rekening gehouden zou moeten worden. Grote vertragingen bij de levering van essentiële onderdelen kunnen als uitzonderlijke omstandigheden worden beschouwd, maar kleinere vertragingen gelden niet noodzakelijkerwijs als uitzonderlijk, hoe lang en complex ook projecten in de scheepsbouw kunnen zijn. Bovendien gaat de Commissie, gezien de restrictieve uitlegging die aan deze afwijking moet worden gegeven, zorgvuldig na of er eventueel elementen zijn waaruit blijkt dat de scheepswerf de vertragingen had kunnen voorzien, voorkomen of ten minste beperken, door bijvoorbeeld de planning van de orders te vergelijken met het betreffende werkprogramma. De eis dat het om een niet te voorzien omstandigheid moet gaan, sluit immers iedere factor uit die de partijen redelijkerwijs hadden kunnen voorzien.
- (56) De Commissie erkent dat het mogelijk is dat er geen oorzakelijk verband bestaat tussen de late levering van voor de productie van het schip essentiële onderdelen en het verzoek om de opleveringstermijn voor dat schip te verlengen⁽²⁶⁾. Toch trekt de Commissie, in de specifieke omstandigheden van de hier te onderzoeken zaak, in twijfel dat er sprake zou zijn van uitzonderlijke en niet te voorzien omstandigheden: in deze zaak lijken niet de noodzakelijke elementen voorhanden te zijn om te kunnen besluiten dat de aangevoerde vertraging voldoet aan de voorwaarden van punt 29 van de Italiaanse regeling.
- (57) De Commissie heeft, zoals reeds is gezegd, in het verleden erkend dat grote vertragingen bij de levering van essentiële onderdelen als uitzonderlijke omstandigheden kunnen worden beschouwd. Een verzoek tot verlenging van de opleveringstermijn dient echter steeds te worden beoordeeld in het licht van de specifieke omstandigheden van iedere zaak afzonderlijk. Voor zover De Poli bij diverse gelegenheden met hetzelfde soort verstoringen te maken had (niet alleen omdat De Poli in het verleden al vergelijkbare verzoeken om een verlenging van de opleveringstermijn heeft doen indienen⁽²⁷⁾), maar ook omdat er voor de drie andere contracten die werden gesloten op dezelfde dag als het contract voor de bouw van schip C 241, herhaalde verzoeken om een verlenging van de opleveringstermijn zijn gekomen (zie de overwegingen 1, 6 en 7)), concludeert de Commissie dat deze vertragingen niet als daadwerkelijk uitzonderlijk kunnen gelden. De daardoor ontstane vertragingen, die recurrent blijken te zijn, kunnen niet als volledig onvoorzienbaar worden beschouwd.
- (58) Precies in het licht van deze laatste verstoringen lijkt De Poli bij de planning van haar productie niet voorzichtig te hebben gehandeld.
- (59) Volgens het oorspronkelijke werkprogramma zou schip C 241 in het eerste kwartaal 2006 in productie gaan en in het tweede kwartaal 2007 worden opgeleverd, dus binnen een productietijd van tussen 15 en 24 maanden.
- (60) In het gewijzigde werkprogramma ving de productie echter pas op 28 september 2006 aan en stond de oplevering van het schip gepland voor 30 december 2007, of slechts één maand voor de uiterste leveringstermijn van 28 januari 2008. Met deze wijziging werd in het werkprogramma voor de productie van het schip overeenkomstig de contractvoorwaarden een tijdsparre van slechts 15 maanden voorzien. Volgens de door de Italiaanse autoriteiten verschaft inlichtingen waren voor de productie van schepen van hetzelfde type (of zelfs kleiner in omvang) op dezelfde zuiderhelling (schip C 229 en C 240) van de productie tot de oplevering, onderscheidenlijk, 22 en 20 maanden voorzien.
- (61) Bovendien liet het feit dat de productie pas op 28 september 2006 zou aanvangen en de oplevering gepland stond voor 30 december 2007 - één maand voor de leveringstermijn van 28 januari 2008 - geen enkele ruimte voor eventuele vertragingen in het productieproces, terwijl de scheepswerf in het verleden reeds vertragingen had opgelopen zowel bij de levering van onderdelen als bij het productieproces zelf, zoals mag blijken uit andere, door De Poli gevraagde verlengingen van de opleveringstermijn.

(24) Cf. arrest van 16 maart 2000, zaak T-72/98, Astilleros Zamacona SA / Commissie, Jurispr. 2000, blz. II-1683. In dat arrest wordt verwezen naar een identieke bepaling van de voorgaande verordening, Verordening (EG) nr. 1540/98 van de Raad van 29 juni 1998 betreffende de steunverlening aan de scheepsbouw, die in de verordening tijdelijk defensief mechanisme is overgenomen.

(25) Cf. bijv. steunmaatregel N 69/08 - Giacolone scheepswerf, punt 21.

(26) Cf. bijv. steunmaatregelen N 586/03, N 587/2003 en N 589/03, alsmede steunmaatregelen N 68/08 en N 69/08.

(27) Cf. steunmaatregelen N 586/03, N 587/2003 en N 589/03.

- (62) Bovendien leidt de periode van hoge vraag (de Italiaanse autoriteiten hebben bewijzen verschaft dat in de periode 2003-2005 de bestellingen voor dieselmotoren met circa 60 % zijn toegenomen) tot de conclusie dat bestellingen van essentiële onderdelen zoals de motorreductor en de in dat verband overeengekomen leveringstermijnen best voldoende vooraf hadden plaatsgevonden. Het argument van De Poli dat dit geen recurrente praktijk is, is niet afdoende om te concluderen dat de scheepswerf een verdedigbare handelswijze had gevolgd door redelijke initiatieven te nemen om vertragingen te vermijden of te beperken, vooral gelet op de hoge vraag en de vertragingen die zich in het verleden hadden voorgedaan.
- (63) De Commissie merkt integendeel op dat de motorreductor op 26 mei 2006 werd besteld om tegen september 2007 te worden geleverd, hetgeen een weliswaar beperkte marge liet voor eventuele vertragingen, aangezien de termijn voor de oplevering van schip C 241 op 31 december 2007 afliep. De Poli zelf tekent aan dat de nodige werkdruk na de levering van de reductor aanzienlijk is (zie overweging 39), hetgeen lijkt te bevestigen dat in het werkprogramma van de werf een zekere marge had moeten inculceren voor vertragingen bij de levering van cruciale onderdelen van de schepen.
- (64) Wat betreft de twijfel die de Commissie in haar besluit tot inleiding van de procedure formuleerde ten aanzien van het feit dat de overdracht van het contract aan een nieuwe eigenaar op zich al een oorzaak voor de vertraging kon zijn, tekent de Commissie met name aan dat de overdracht van het contract aan Arcoin SpA en Elbana Navigazione SpA pas op 20 juli 2006 heeft plaatsgevonden, dus meerdere maanden na de oorspronkelijk geplande datum voor de aanvang van de werkzaamheden (eerste kwartaal 2006). Bijgevolg valt in de hier te onderzoeken zaak niet uit te sluiten dat de overdracht van contracten tussen reders op zich niet een van de oorzaken is van de vertraging voor de aanvang van de productie en naderhand de vertraging bij de levering van het schip, vooral indien rekening wordt gehouden met het feit dat de overdracht van het contract aan een andere reder een aantal aanpassingen van de specifieke kenmerken van het schip met zich heeft gebracht.
- (65) Geconcludeerd dient te worden dat de Italiaanse autoriteiten, gelet op de restrictieve uitlegging die moet worden gegeven aan de uitzonderlijke verzoeken tot verlenging van de opleveringstermijn, niet coherent hebben kunnen verantwoorden waarom de aangevoerde omstandigheden niet hadden kunnen worden vermeden of waarom de negatieve effecten van die omstandigheden niet aanzienlijk hadden kunnen worden beperkt door een voorzichtige planning en een voorzichtig orderbeheer door De Poli. Op grond van deze overwegingen concludeert de Commissie dat de omstandigheden die zijn aangevoerd ter ondersteuning van het verzoek om een verlenging van de opleveringstermijn, niet als uitzonderlijk en niet te voorzien kunnen worden aangemerkt, aangezien de vertraging bij de levering van schip C 241 niet onverwacht of verdedigbaar is in de zin van punt 29 van de Italiaanse regeling.
- (66) Ten slotte hebben de Italiaanse autoriteiten een verzoek aangemeld om de termijn voor de oplevering van schip C 241 met acht maanden te verlengen - van 31 december 2007 tot en met 31 augustus 2008 - waarbij zij echter voor slechts zeven van de acht maanden in kwestie een aantal argumenten hebben aangevoerd.
- (67) Anders dan bij de vorige verzoeken tot verlenging van de opleveringstermijn van de schepen die De Poli moest bouwen⁽²⁸⁾, loopt in de hier te onderzoeken zaak de door de Italiaanse autoriteiten gevraagde verlenging van de opleveringstermijn over een langere termijn dan de opgelopen vertraging die de autoriteiten zelf als het enige argument (de vertraagde levering van de motorreductor) hebben aangevoerd. Bijgevolg kan niet worden beweerd dat een oorzakelijk verband is aangetoond tussen de vertraging die aan de oorsprong ligt van het verzoek om een verlenging van de opleveringstermijn en de vertraging bij de levering van essentiële onderdelen.
- (68) De Poli heeft het schip immers pas op 3 november 2008 geleverd. Met andere woorden, de vertraging is niet alleen verder opgelopen dan de vertraging die is toe te schrijven aan de factoren die als motief zijn aangevoerd, maar is ook veel verder opgelopen dan de verlenging van de termijn waarom is verzocht. Italië heeft geen enkele verklaring gegeven waarom de oplevering van het schip met nog eens twee maanden is vertraagd, noch heeft de Commissie enig verzoek ontvangen om de termijn met deze twee maanden te verlengen.
- (69) Uit en ander volgt dat, zelfs al was de oorspronkelijke vertraging gerechtvaardigd en had de Commissie in de gevraagde verlenging van de opleveringstermijn bewilligd, dan nog had de bouw van schip C 241 niet in aanmerking kunnen komen voor steun uit hoofde van de Italiaanse regeling, omdat zelfs de verlengde opleveringstermijn niet in acht is genomen.

VII. CONCLUSIE

- (70) Wat de schepen C 242, C 243 en C 244 betreft, is de formele onderzoekprocedure, aangezien Italië de verzoeken tot verlenging van de opleveringstermijn formeel heeft ingetrokken en er geen middelen zijn uitgekeerd, thans zonder voorwerp geraakt en wordt deze dus als dusdanig afgesloten.
- (71) Wat betreft schip C 241 is, gelet op de bovenstaande beoordeling, niet gebleken dat is voldaan aan de voorwaarden om een verlenging van de termijn van drie jaar voor de oplevering toe te staan, en hoe dan ook heeft de daadwerkelijke oplevering van het schip plaatsgevonden na de termijn die was vastgesteld indien de gevraagde verlenging was toegestaan. De bouw van schip C 241 blijkt bijgevolg niet in aanmerking te komen voor steun uit hoofde van de Italiaanse, op de verordening tijdelijk defensief mechanisme gebaseerde steunregeling N 59/04.
- (72) Aangezien de Italiaanse autoriteiten hebben bevestigd dat de steun niet door De Poli is uitgekeerd, is de terugvoering van de steun niet noodzakelijk,

⁽²⁸⁾ Cf. steunmaatregelen N 586/03, N 587/03 en N 589/03.

HEEFT HET VOLGENDE BESLUIT VASTGESTELD:

Artikel 1

De steunmaatregel die Italië voornemens is ten uitvoer te leggen ten faveure van De Poli in de vorm van een verlenging van de termijn van drie jaar voor de oplevering van schip C 241, uit hoofde van de op de verordening tijdelijk defensief mechanisme gebaseerde Italiaanse steunregeling N 59/04 is onverenigbaar met de interne markt.

Deze steunmaatregel mag bijgevolg niet ten uitvoer worden gelegd.

Artikel 2

Italië deelt de Commissie binnen twee maanden vanaf de kennisgeving van dit besluit mee welke maatregelen het heeft genomen om hieraan te voldoen.

Artikel 3

Wat de schepen C 242, C 243 en C 244 betreft, wordt de formele onderzoekprocedure die, gelet op de formele intrekking door Italië van de verzoeken tot verlenging van de opleverings-termijn, zonder voorwerp is geraakt, als dusdanig afgesloten.

Artikel 4

Dit besluit is gericht tot de Italiaanse Republiek.

Gedaan te Brussel, 27 oktober 2010.

Voor de Commissie

Joaquín ALMUNIA

Vicevoorzitter

BESLUIT VAN DE COMMISSIE**van 27 juni 2012****betreffende Steunmaatregel SA.28356 (C 37/09) (ex N 226/09) — Habidite Alonsotegi***(Kennisgeving geschied onder nummer C(2012) 4194)**(Slechts de tekst in de Spaanse taal is authentiek)**(Voor de EER relevante tekst)*

(2013/198/EU)

DE EUROPESE COMMISSIE,

Gezien het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie ⁽¹⁾, en met name artikel 108, lid 2, eerste alinea,

Gezien de Overeenkomst betreffende de Europese Economische Ruimte, en met name artikel 62, lid 1, onder a),

Gezien het besluit van de Commissie om de procedure van artikel 108, lid 2, van het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie in te leiden ten aanzien van steunmaatregel C 37/09 (ex N 226/09), ⁽²⁾

Na de belanghebbenden overeenkomstig de genoemde artikelen te hebben aangemaand hun opmerkingen te maken, en gezien deze opmerkingen,

Overwegende hetgeen volgt:

I. PROCEDURE

- (1) Op 15 april 2009 hebben de Spaanse autoriteiten, omwille van de rechtszekerheid, twee overeenkomsten aangemeld die op 15 december 2006 zijn gesloten tussen Bizkailur S.A. (hierna "Bizkailur" genoemd) en de Diputación Foral de Bizkaia (hierna "de Diputación" genoemd), enerzijds, en de particuliere ondernemingen Habidite Technologies País Vasco S.A. (hierna "Habidite" genoemd), Grupo Empresarial Afer S.L. (hierna "de Afer-groep" genoemd) en Grupo Habidite, anderzijds.
- (2) De Commissie heeft op 2 december 2009 overeenkomstig artikel 108, lid 2, van het Verdrag een formele

onderzoeksprocedure ingeleid ten aanzien van de aangeelde overeenkomsten (hierna "het besluit tot inleiding van de procedure" genoemd). ⁽³⁾ Het besluit tot inleiding van de procedure is op 12 maart 2010 in het *Publicatieblad van de Europese Unie* bekendgemaakt. ⁽⁴⁾

- (3) De Spaanse autoriteiten hebben geen opmerkingen gemaakt met betrekking tot het besluit tot inleiding van de procedure. Habidite heeft zijn opmerkingen naar aanleiding van het besluit tot inleiding van de procedure bij schrijven van 9 april 2010 ingediend. Deze opmerkingen zijn doorgezonden aan de Spaanse autoriteiten bij brief van 15 april 2010, die hierop bij schrijven van 12 mei 2010 hebben geantwoord. De Commissie heeft verder geen opmerkingen van derden ontvangen over het besluit tot inleiding van de procedure.
- (4) Op 6 september 2010 heeft Habidite op grond van Verordening (EG) nr. 1049/2001 ⁽⁵⁾ verzocht om toegang tot de door de Spaanse autoriteiten toegezonden dossierstukken. De Commissie heeft de Spaanse autoriteiten op 10 september 2010 geraadpleegd over dit verzoek. De Spaanse autoriteiten hebben op 13 september geantwoord dat zij geen bezwaar maakten tegen het verlenen van toegang tot de gevraagde documenten aan Habidite. De documenten zijn op 7 oktober 2010 aan Habidite toegezonden.

- (5) De Commissie heeft de Spaanse autoriteiten om aanvullende inlichtingen verzocht bij schrijven van 28 juni 2010 en 8 december 2010, waarop de Spaanse autoriteiten respectievelijk op 26 juli 2010 en 14 januari 2011 hebben geantwoord.
- (6) Habidite heeft toelichtingen en aanvullende gegevens verstrekt op 27 juli 2010, waarop de Spaanse autoriteiten op 3 november 2011 hebben gereageerd, op 6 april 2011 (geregistreerd op 13 april 2011), waarop de Spaanse autoriteiten op 30 mei 2011 hebben geantwoord (geregistreerd op 6 juni 2011) en op 7 juli 2011. De diensten van de Commissie zijn op 3 februari 2011 in Brussel bijeengekomen met vertegenwoordigers van Habidite, op verzoek van deze laatste.

⁽¹⁾ Met ingang van 1.12.2009 zijn de artikelen 87 en 88 VEG respectievelijk de artikelen 107 en 108 VWEU geworden. De bepalingen in beide verdragen zijn inhoudelijk identiek. In het kader van dit besluit moeten verwijzingen naar de artikelen 107 en 108 VWEU worden begrepen als verwijzingen naar, respectievelijk, de artikelen 87 en 88 VEG.

⁽²⁾ Besluit van de Commissie C(2009) 9310 definitief van 2 december 2009 (PB C 61 van 12.3.2010, blz. 6).

⁽³⁾ Zie voetnoot 2.

⁽⁴⁾ Zie voetnoot 2.

⁽⁵⁾ Verordening (EG) nr. 1049/2001 van het Europees Parlement en de Raad van 30 mei 2001 inzake de toegang van het publiek tot documenten van het Europees Parlement, de Raad en de Commissie (PB L 145 van 31.5.2001, blz. 43).

II. ACHTERGROND

De overeenkomstsluitende partijen

- (7) De twee overeenkomsten waarop het onderhavige besluit betrekking heeft, zijn op 15 december 2006 gesloten tussen Bizkailur en de Diputación enerzijds, en Habidite, de Afer-groep en de Grupo Habidite anderzijds.
- (8) Bizkailur is een onderneming die volledig in handen is van de Diputación, en waarvan het maatschappelijk doel erin bestaat gronden te verwerven en aan te passen ter bevordering van industriële en socialehuisvestingsprojecten in de provincie Biskaje. In juni 2010 is Bizkailur samen met andere overheidsbedrijven die zich met vergelijkbare activiteiten bezighouden, opgegaan in de huidige vennootschap Azpiegiturak S.A.U., die volledig in handen is van de Diputación en dezelfde activiteiten voortzet. ⁽⁶⁾
- (9) Habidite maakt samen met andere verbonden ondernemingen van de Grupo Habidite deel uit van de particuliere Afer-groep, waarvan het hoofdkantoor in Ortuella, Biskaje is gevestigd. ⁽⁷⁾ Op de datum van aanmelding bestond de Afer-groep in totaal uit 13 ondernemingen die actief zijn in de bouw en aanverwante sectoren ⁽⁸⁾. [...] ^(*) was destijds meerderheidseigenaar van alle ondernemingen in de Afer-groep. Volgens de Diputación en Habidite waren noch Habidite noch de Afer-groep ondernemingen in moeilijkheden in de zin van de punten 9, 10 en 11 van de communautaire richtsnoeren inzake reddings- en herstructureringssteun aan ondernemingen in moeilijkheden ⁽⁹⁾ (hierna "de richtsnoeren voor reddings- en herstructureringssteun" genoemd) op het moment dat de twee aangemelde overeenkomsten werden gesloten.
- Het Habidite-project
- (10) De aangemelde overeenkomsten werden gesloten om een nieuw investeringsproject te steunen dat door Habidite zou worden uitgevoerd: de bouw van een fabriek voor de vervaardiging van bouwelementen (hierna "de Habidite-fabriek" genoemd) in Alonsotegi, een locatie in de regio Gran Bilbao, die op het tijdstip van de sluiting van de aangemelde overeenkomsten als steungebied in

de zin van artikel 107, lid 3, onder c), van het Verdrag was aangemerkt ⁽¹⁰⁾. De Habidite-fabriek moest 1 100 nieuwe banen scheppen in dit steungebied.

- (11) De nieuwe fabriek moest de "Habidite-elementen" vervaardigen, d.w.z. geprefabriceerde bouwelementen voor gebruik in de systeembouw van woningen/gebouwen. De Habidite-elementen zouden in lijnassemblage worden vervaardigd, een assemblagetechniek die ook bij de autofabricage wordt toegepast, en vervolgens worden vervoerd en op de plaats van bestemming worden samengevoegd. Het product werd als innovatief gezien, niet alleen vanwege de unieke productietechniek, maar ook vanwege de besparing in tijd en middelen bij de assemblage van het eindproduct (gebouwen en woningen) en het gebruik van energiebesparende materialen. De onderneming heeft voor dit product meerdere octrooien aangevraagd ⁽¹¹⁾.
- (12) Volgens de gegevens van de Diputación waren de kosten van dit investeringsproject in Alonsotegi op het moment van ondertekening van beide aangemelde overeenkomsten op 55 miljoen EUR geraamd, uitgesplitst als volgt:

Gronden	4,8 miljoen EUR
Industriële gebouwen	22,5 miljoen EUR
Aanpassingswerken	4,04 miljoen EUR
Installaties	24,0 miljoen EUR
Totaal	55,34 miljoen EUR

- (13) De jaarlijkse productie van de toekomstige Habidite-fabriek werd geraamd op 3 500 woningen in de eerste productiejaren van de fabriek, en op 4 500 woningen wanneer de volledige productiecapaciteit zou zijn bereikt.

Wettelijk kader van de sociale huisvesting in het Baskenland

- (14) Voor een beter begrip van de context waarin de aangemelde overeenkomsten op 15 december 2006 zijn gesloten, moet een korte beschrijving worden gegeven van het wettelijk kader voor sociale huisvesting in het Baskenland.

⁽⁶⁾ http://www.azpiegiturak.bizkaia.net/index.php?option=com_content&task=view&id=140&Itemid=185.

⁽⁷⁾ Zie <http://www.grupofer.com>.

⁽⁸⁾ Met uitzondering van de pas opgerichte vennootschap Habidite Technologies Alonsotegi S.A., waarop de aangemelde overeenkomsten betrekking hebben.

^(*) Zakengeheim.

⁽⁹⁾ PB C 244 van 1.10.2004, blz. 2.

⁽¹⁰⁾ Zie het besluit van de Commissie van 17.5.2000 betreffende steunmaatregel N 773/99 Spanje tot goedkeuring van de regionalesteunkaart voor Spanje voor de periode 2000-2006. Het besluit is beschikbaar op http://ec.europa.eu/eu_law/state_aids/comp-1999/n773-99.pdf.

⁽¹¹⁾ Volgens het bedrijfsplan van Habidite dat beschikbaar was ten tijde van de sluiting van de aangemelde overeenkomsten (niet gedateerd) zijn voor dit product in totaal 56 octrooien aangevraagd. De partijen hebben niet aangegeven of de aangevraagde octrooien zijn verleend. Zie voor meer informatie over de kenmerken van de bouwelementen van Habidite de website van het bedrijf: <http://www.habidite.com/descripcion.html>.

- (15) De gemiddelde onroerendgoedprijzen lagen in deze autonome gemeenschap vóór het uitbreken van de crisis in 2008 hoger dan in de rest van Spanje. Dit bleef zo tot de datum van het onderhavige besluit. De Baskische autoriteiten trachten de toegang tot huisvesting voor de meest kansarme groepen te garanderen via beschermde sociale woningbouw (*viviendas protegidas*) en semi-sociale woningbouw (*viviendas tasadas*). In de punten 16 tot en met 19 worden beide categorieën van sociale huisvesting omschreven.
- (16) In de *Ley 2/2006 del suelo y de urbanismo* ⁽¹²⁾ (hierna "regionale wet 2/2006" genoemd) is bepaald dat:
- 40 % van de gronden in steden moet worden gebruikt voor beschermde sociale woningbouw en semi-sociale woningbouw, naar rato van 20 % voor elke categorie (artikel 80, lid 2, van regionale wet 2/2006);
 - van de bebouwbare grond die bij voorkeur residentieel gebruik is bestemd, moet 55 % worden gebruikt voor beschermde sociale woningbouw en 20 % voor semi-sociale woningbouw (artikel 80, lid 3, van regionale wet 2/2006).
- (17) Semi-sociale woningen (*viviendas tasadas*) vormen een tussencategorie tussen officieel beschermde sociale woningbouw en woningen die vrij worden verkocht op de markt. De prijzen voor semi-sociale woningen mogen volgens regionale wet 2/2006 niet meer dan 1,7 keer zo hoog liggen als de maximumprijzen voor gelijkwaardige beschermde sociale woningen. De maximumprijzen voor deze laatste categorie worden in de provincie Biskaje vastgesteld op basis van een besluit van het ministerie van Huisvesting en Sociale Zaken van 1.8.2004 ⁽¹³⁾, waarbij een initiële gereguleerde prijs is vastgesteld die sindsdien jaarlijks wordt geïndexeerd op basis van de consumptieprijsindex, die wordt bepaald door het Spaanse nationaal bureau voor de statistiek.
- (18) Volgens de Diputación bedroegen de daaruit voortvloeiende maximumprijzen voor beschermde sociale woningbouw (*viviendas protegidas*) in 2006, toen de aangemelde overeenkomsten werden gesloten:
- 1 351,86 EUR/m² voor in bijlage I bij het besluit van 1 augustus 2004 genoemde gemeenten;
 - 1 307,94 EUR/m² voor in bijlage II bij het besluit van 1 augustus 2004 genoemde gemeenten;
 - 1 181,54 EUR/m² voor de overige gemeenten;
 - 472,40 EUR/m² voor bijgebouwen (garage/bijkeuken, enz.).
- De prijzen voor semi-sociale woningen zijn vastgesteld op maximaal 1,7 keer de hierboven genoemde prijzen.
- (19) De Diputación verklaart dat Bizkailur bij het sluiten van de aangemelde overeenkomsten met Habidite handelde binnen het kader van *Ley 7/1985 de 2 de abril del 1985 reguladora de las Bases del Régimen Local* (hierna "wet 7/1985" genoemd) ⁽¹⁴⁾, op grond waarvan gemeenten bevoegd zijn om lokale aangelegenheden te regelen, waaronder sociale huisvesting (artikel 25). Op basis van artikel 109, lid 2, van *Real Decreto 1372/1986* (koninklijk besluit 1372/1986) en artikel 79 van wet 7/1985 (geconsolideerde versie) hebben de gemeenten (kosteloos of tegen vergoeding) aan Bizkailur de nodige activa overgedragen om de doelstellingen op het gebied van sociale huisvesting te realiseren. Op het moment dat de aangemelde overeenkomsten werden gesloten (15 december 2006) waren deze doelstellingen vastgelegd in een in 2004 door de Diputación goedgekeurd plan inzake sociale huisvesting in Biskaje voor de periode 2004-2007 – het *Plan Foral de actuación en materia de vivienda 2004-2007* (hierna "het Plan Foral" genoemd). Volgens de Diputación zou Bizkailur op grond van het Plan Foral in de periode 2004-2007 in totaal 3 000 beschermde sociale woningen realiseren.

De aangemelde overeenkomsten

- (20) In het kader van de eerste overeenkomst - in het besluit tot inleiding van de procedure "maatregel 1" genoemd, hierna de "overeenkomst over gronden" genoemd – zijn de Diputación en Bizkailur overeengekomen dat deze laatste uiterlijk 24 maanden na de ondertekening van de overeenkomst een stuk grond op het industrieterrein van Montealegre in Alonsotegi van in totaal 101 430 m² zou aankopen en aanpassen voor industrieel gebruik (81 600 m² voor het fabrieksgebouw, 5 300 m² voor kantoren en 14 300 m² voor industriële bijgebouwen) (deel 2, artikel 1, onder ii), van de overeenkomst). Bizkailur zou de eigendom van de aangepaste grond binnen 12 maanden na de ondertekening van de overeenkomst overdragen aan Habidite (deel 2, artikel 1, onder iii), van de overeenkomst), "geheel vrij van kosten of heffingen", tegen een prijs die gelijk is aan "de daadwerkelijk door Bizkailur betaalde prijs" (deel 2, artikel 1, onder vi), van de overeenkomst). Habidite zou deze prijs betalen in vier gelijke tranches (van elk 25 %) aan het einde van het

⁽¹²⁾ BOPV (publicatieblad van het Baskenland) nr. 2006/138, blz. 15396.

⁽¹³⁾ BOPV nr. 2004/160, blz. 15872.

⁽¹⁴⁾ BOE (*Boletín Oficial del Estado*) nr. 80 van 3.4.1985, blz. 8945.

vierde, vijfde, zesde en zevende jaar na de datum van de eigendomsoverdracht (deel 2, artikel 1, onder vii), van de overeenkomst).

- (21) In het kader van de tweede overeenkomst – in het besluit tot inleiding van de procedure "maatregel 2" genoemd, hierna de "overeenkomst over woningen" genoemd – zou de Diputación, rechtstreeks of via Bizkailur, in totaal 1 500 woningen van Habidite kopen, waarvan 750 met een woonoppervlakte van minder dan 75 m². De Diputación of Bizkailur zou de 1 500 woningen tussen mei 2007 en eind juni 2010 in opdracht geven, zodat er in mei 2011 in totaal 1 500 woningen zouden worden opgeleverd.
- (22) De in opdracht gegeven woningen zouden worden gebouwd op grond die door Bizkailur ter beschikking zou worden gesteld van Habidite, en zouden vervolgens rechtstreeks worden verkocht als semi-sociale woningen door de Diputación of Bizkailur, of door Habidite zelf, conform de bepalingen ten aanzien van maximumprijzen [zie de overwegingen (14) tot en met (19)]. Wanneer de gecontracteerde woningen zouden worden verkocht door de Diputación of Bizkailur, zou Habidite de grond waarop de huizen zouden worden gebouwd, niet in eigendom hebben en zou haar taak zich beperken tot de bouw van de woningen.
- (23) De overeenkomst voorzag bij wijze van uitzondering ook in de mogelijkheid voor Habidite of de Afer-groep om voor een deel van de gecontracteerde woningen op te treden als projectontwikkelaar (artikel A, onder f), van de overeenkomst over woningen). In dergelijke uitzonderingsgevallen zouden Habidite of Afer eerst de voor de woningbouw benodigde grond in eigendom hebben verkregen, vervolgens de bouwwerkzaamheden hebben uitgevoerd en tot slot zelf de woningen hebben verkocht als semi-sociale woningen. In deze gevallen zouden Habidite of Afer alleen de voor de woningen vastgestelde prijs hebben gehouden, zoals hieronder aangegeven, en zou het deel van de prijs voor de grond zijn afgedragen aan de Diputación en/of Bizkailur.
- (24) Volgens artikel A, onder e), van de overeenkomst over woningen zou Habidite de volgende prijs hebben ontvangen voor de 1 500 woningen:

a) woningen met een bruikbare oppervlakte van meer dan 75 m²: 83 % van de door Bizkailur gehanteerde prijs, plus 100 % van de prijs voor de bijgebouwen (garage, bijkeuken);

b) woningen met een bruikbare oppervlakte van minder dan 75 m²: 83,30 % van de door Bizkailur gehanteerde prijs, plus 100 % van de prijs voor de bijgebouwen (garage, bijkeuken, enz.).

- (25) BIZKAILUR zou dus de resterende 17 % respectievelijk 16,70 % van de voor de woningen verkregen prijs hebben gehouden (behalve in het geval van de bijgebouwen, zoals garages, bijkeukens, enz., waarvoor Habidite de volledige verkoopprijs zou hebben ontvangen).
- (26) In het door de Diputación gegeven hypothetische geval zou Habidite voor een in 2006 als semi-sociale woning verkocht huis van 75 m² het volgende bedrag hebben ontvangen: 143 060,58 EUR (83 % van 75 m² × 1 351 EUR × 1,7), plus 28 107,6 EUR voor de bijgebouwen (100 % van 35 m² × 472,4 EUR) van de totale prijs van 200 459,5 EUR waarvoor Bizkailur de semi-sociale woning zou hebben verkocht.
- (27) Volgens artikel A, onder g), van de overeenkomst over woningen konden de Diputación of Bizkailur bij wijze van uitzondering een deel van de 1 500 woningen waarvoor een overeenkomst met Habidite was gesloten, tegen de marktprijs verkopen. In dat geval zou Habidite de in artikel A, onder e), en in overweging (24) vermelde percentages van de verkoopprijs hebben ontvangen.
- (28) De Diputación en Bizkailur hebben geen openbare aanbesteding uitgeschreven voordat ze de overeenkomst over woningen sloten met Habidite.

Opschorting van het Habidite-project

- (29) Uiteindelijk werd *de facto* afgezien van het Habidite-project. Volgens de Diputación had dit vooral te maken met het feit dat de kosten voor Bizkailur hoger uitvielen dan aanvankelijk was geraamd voor de aankoop en de aanpassing voor industrieel gebruik van de gronden waarop de Habidite-fabriek zou worden gebouwd.
- (30) De Diputación liet weten⁽¹⁵⁾ dat Bizkailur tussen mei 2007 en april 2008 205 487,73 m² grond had gekocht voor dit project, waarvoor zij in totaal 4,7 miljoen EUR had neergeteld. Volgens de Diputación moest nog eens 95 000 m² worden aangekocht, met extra kosten van naar schatting 2,6 miljoen EUR. De kosten voor aanpassing van de grond voor industrieel gebruik waren in maart 2009 op 28,5 miljoen EUR geraamd.

⁽¹⁵⁾ Op basis van gegevens die de Diputación op 23 september 2009, vóór de inleiding van het formele onderzoek, had verstrekt.

- (31) De eigendom van de grond die BIZKAILUR al voor dit project had aangekocht, is niet overgedragen aan Habidite.

III. HET BESLUIT TOT INLEIDING VAN DE PROCEDURE

- (32) In het besluit tot inleiding van de procedure van 2 december 2009 ⁽¹⁶⁾ was de Commissie van oordeel dat zowel bij de overeenkomst over gronden als bij de overeenkomst over woningen sprake lijkt te zijn van staatssteun in de zin van artikel 107, lid 1, van het Verdrag. Bovendien leek de steun volgens de geldende regels voor staatssteun niet verenigbaar te zijn met het Verdrag.

De vraag of er sprake is van staatssteun

- (33) Met betrekking tot de overeenkomst over gronden luidde de voorlopige conclusie van de Commissie dat de voorwaarden voor de terugbetaling door de begunstigde van het voor de grondaankoop en –aanpassing betaalde bedrag te vergelijken waren met een rentevrije lening, waardoor Habidite een voordeel verkreeg dat zij op de markt niet zou hebben verkregen.
- (34) Met betrekking tot de overeenkomst over woningen wordt in het besluit tot inleiding van de procedure opgemerkt dat de prijs die Bizkailur zou betalen voor de 1 500 woningen niet marktconform leek te zijn, aangezien de begunstigde in zijn eigen bedrijfsplan had berekend dat de gemiddelde door Bizkailur te betalen prijs 2 012,19 EUR/m² zou bedragen, terwijl de marktconforme prijs op gemiddeld 1 762,6 EUR/m² was gechat.
- (35) De Commissie wees tevens op verschillende aanwijzingen dat Habidite een voordeel had genoten in het licht van de uitspraak van het Hof in P&O Ferries ⁽¹⁷⁾: a) de overeenkomst over woningen is niet tot stand gekomen via een openbare aanbesteding; b) de noodzaak van sociale woningbouw was niet aangevoerd of aangetoond door de Diputación Foral de Bizkaia en Bizkailur; en c) de overeenkomst over woningen bood de mogelijkheid dat een deel van de 1 500 woningen die van Habidite werden gekocht, op de markt werden verkocht. Daarnaast merkte de Commissie op dat de risico's die normaliter verbonden zijn aan een nieuw investeringsproject, werden beperkt door de aankoop van een groot deel van de productie van de nieuwe fabriek in de eerste jaren na ingebruikname. Wat betreft het criterium van het gebruik van staatsmiddelen en de toerekenbaarheid aan de staat werd in het besluit ten aanzien van het mogelijke steunelement in beide overeenkomsten gewezen op het feit dat Bizkailur volledig eigendom is van en onder zeggenschap staat van de overheid, en taken uitvoert die de staat aan haar heeft toevertrouwd. Wat de selectiviteit betreft, werd opgemerkt dat de overeenkomsten duidelijk uitsluitend Habidite en de Afer-groep tot voordeel strekken. Met betrekking tot concurrentievervalsing en de gevolgen voor het

handelsverkeer binnen de Unie werd onderstreept dat Habidite actief was in de bouw, waar de concurrentie zeer hevig is en waar steun aan een bepaalde onderneming ondernemingen uit andere lidstaten kan benadelen.

Verenigbaarheid

- (36) In het besluit tot inleiding van de procedure werden twijfels geuit over de verenigbaarheid van de mogelijk in de aangemelde overeenkomsten vervatte steun met het Verdrag op grond van de verenigbaarheidscriteria zoals bepaald in de richtsnoeren van de Commissie inzake regionale steunmaatregelen 2007-2013 ⁽¹⁸⁾, Verordening (EG) nr. 800/2008 van de Commissie van 6 augustus 2008 waarbij bepaalde categorieën steun op grond van de artikelen 87 en 88 van het Verdrag met de gemeenschappelijke markt verenigbaar worden verklaard ⁽¹⁹⁾, en de tijdelijke communautaire kaderregeling inzake staatssteun ter stimulering van de toegang tot financiering in de huidige financiële en economische crisis ⁽²⁰⁾.

IV. OPMERKINGEN VAN DE SPAANSE AUTORITEITEN

- (37) De Spaanse autoriteiten hebben geen opmerkingen ingediend over het besluit tot inleiding van de procedure (zie overweging (3)), maar hebben op verzoek van de Commissie aanvullende gegevens verstrekt naar aanleiding van het besluit tot inleiding van de procedure, en hebben tevens gereageerd op een aantal argumenten van Habidite. Deze antwoorden en aanvullende gegevens zijn samengevat in de overwegingen (48) tot en met (54).

V. OPMERKINGEN VAN DERDEN

- (38) Zoals aangegeven in de overwegingen (1) en (2), heeft Habidite op 9 april 2010 opmerkingen gemaakt ten aanzien van het besluit tot inleiding van de procedure, en op 27 juli 2010, 6 april 2011 en 7 juli 2011 aanvullende gegevens en toelichtingen verstrekt. In deze documenten noemde Habidite feiten waarvan de Commissie niet op de hoogte was toen zij het besluit tot inleiding van de procedure nam, en voerde zij argumenten aan waarmee zij bestrijdt dat er in de aangemelde overeenkomsten sprake is van steun. Deze door Habidite verstrekte argumenten en aanvullende feiten zijn samengevat in de overwegingen (39) tot en met (47).

Feitelijke achtergrond

- (39) Om te beginnen verklaarde Habidite dat een derde overeenkomst was gesloten op dezelfde datum waarop de overeenkomst over gronden en de overeenkomst over woningen waren gesloten (15 december 2006). Met deze derde overeenkomst (hierna "de overeenkomst over opleidingssteun" genoemd) verbond de Diputación zich ertoe Habidite opleidingssteun te verlenen voor de 1 100 nieuwe arbeidskrachten van de fabriek. De

⁽¹⁶⁾ Zie voetnoot 2.

⁽¹⁷⁾ Zie arrest van 5 augustus 2003, gevoegde zaken T-116/01 en T-118/01, P&O European Ferries (Bizkaia) en Diputación Foral de Bizkaia / Commissie, Jurispr. 2003, blz. II-2957.

⁽¹⁸⁾ PB C 54 van 4.3.2006, blz. 13.

⁽¹⁹⁾ PB L 214 van 9.8.2008, blz. 3.

⁽²⁰⁾ PB C 83 van 7.4.2009, blz. 1, geconsolideerde versie.

Diputación nam met name de opleidingskosten voor de 1 100 werknemers op zich, terwijl Habidite op haar beurt toezegde de 1 100 nieuwe banen minimaal vijf jaar in stand te houden. De overeenkomst over opleidingssteun werd ook *de facto* opgeschort vanwege de mislukking van het Habiditeproject (zie de overwegingen (29) tot en met (31)).

- (40) Ten tweede verstrekte Habidite documenten waaruit bleek dat bij het besluit van de Baskische regering van 30 december 2008 regionale steun ten bedrage van 6 miljoen EUR was toegekend voor het Habiditeproject, op grond van de regeling voor regionale steun XR 175/2007 waarvoor een groepsvrijstelling geldt ⁽²¹⁾.
- (41) Ten derde verklaarde Habidite dat na de opschorting van het Habiditeproject bij schrijven van 6 februari 2009 en 17 september 2009 een administratieve geschillenprocedure was ingeleid omdat de Diputación en BIZKAILUR hun verplichtingen uit hoofde van de drie overeenkomsten niet waren nagekomen. Habidite verklaarde tevens dat zij voornemens was de zaak voor de bevoegde Spaanse rechtbanken te brengen.

Aanwezigheid van steun en verenigbaarheid

- (42) Habidite voert aan dat de overeenkomst over gronden en de overeenkomst over woningen niet voldoen aan de cumulatieve criteria en dat er dus geen sprake is van steun in de zin van artikel 107, lid 1, van het Verdrag.
- (43) Met betrekking tot de andere staatssteunelementen dan het begrip voordeel voerde Habidite de volgende argumenten aan, die gelden voor beide aangemelde overeenkomsten:
- a) Beide overeenkomsten houden geen overdracht van staatsmiddelen in, aangezien zij betrekking hebben op transacties die onder marktvoorwaarden zijn verricht en er dus geen overheidsmiddelen verloren zijn gaan (aldus het arrest van het Hof in de zaak *Preussen-Elektra* ⁽²²⁾).
- b) Het feit dat de overeenkomst over woningen niet tot stand is gekomen via een openbare aanbesteding betekent niet dat het selectiviteitscriterium is vervuld. Volgens het *Real Decreto Legislativo No 781/1986 de 18 de abril, por el que se aprueba el texto refundido de las disposiciones legales vigentes en materia de Régimen Local* ⁽²³⁾ en artikel 31 van Richtlijn 2004/18/EG van het Europees Parlement en de Raad van 31 maart 2004 betreffende het plaatsen van overheidsopdrachten ⁽²⁴⁾ kunnen dergelijke overeenkomsten ook onderhands

worden gesloten, d.w.z. zonder openbare aanbesteding, wanneer het technische karakter van het project of de bescherming van alleenrechten zulks rechtvaardigt.

- c) Dankzij het unieke karakter van de systeembouwelementen van Habidite uit het oogpunt van de productkenmerken en de assemblagetechniek kan verstoring van de concurrentie of de handel tussen de lidstaten worden uitgesloten. In de zaken N-09084 *Ristretto Group/Williams Scottsman* en N-04059 *TDR Capital/Agelco* definieerde de Spaanse mededingingsautoriteit de referentiemarkten als markten voor de "vervaardiging, verkoop en verhuur van systeembouwwoningen". Volgens deze definitie houdt de uniciteit van de elementen van Habidite in dat er geen rechtstreekse concurrenten zijn die nadeel zouden kunnen ondervinden van deze twee overeenkomsten. Bovendien is in de beschikking van de Commissie in zaak nr. M2473 *Finnforest/Moelven Industrier* ⁽²⁵⁾, vastgesteld dat de markt voor systeemwoningen lokaal of regionaal is omdat mededinging over langere afstanden niet haalbaar is vanwege transportkosten. De prijzen van Habidite waren gezien de technische eigenschappen van het product in elk geval zeer concurrerend.

- (44) Habidite gaf ook specifieke uitvoerige argumenten om aan te tonen dat zij geen voordeel heeft verkregen uit de aangemelde overeenkomsten.

- (45) Met betrekking tot de overeenkomst over woningen is Habidite in wezen van mening dat zij hieruit geen enkel voordeel had kunnen trekken aangezien de overeengekomen verkoopprijzen niet boven, maar zelfs onder de marktprijs lagen:

- a) De prijzen die Habidite volgens de overeenkomst over woningen zou ontvangen, lagen per definitie onder het marktniveau, aangezien de woningen door Bizkailur zouden worden verkocht tegen gereguleerde verkoopprijzen, die onder de marktprijzen liggen, en die zijn vastgesteld bij de wet voor semi-sociale woningen [zie de overwegingen (14) tot en met (19)].
- b) De gemiddelde prijs die Bizkailur zou ontvangen voor de door Habidite gebouwde woningen, namelijk 2 010,19 EUR/m², was vergelijkbaar met de gemiddelde prijzen die Bizkailur destijds betaalde op grond van vergelijkbare contracten voor de bouw van sociale en semi-sociale woningen. In 2007 betaalde Bizkailur volgens Habidite bijvoorbeeld 2 277 EUR/m² voor de bouw van sociale woningen in Lemoiz, 1 964 EUR/m² in Zierbana en 2 021 EUR/m² in Areatza. In 2007 bedroeg de gemiddelde verkoopprijs voor woningen van 84 m² die werden verkocht als sociale en semi-sociale woningen in vier gemeenten van Biskaje 1 808,69 EUR/m². ⁽²⁶⁾

⁽²¹⁾ Bekendgemaakt in het publicatieblad van het Baskenland nr. 194 van 8.10.2007.

⁽²²⁾ Zaak C 379/1998, *PreussenElektra*, Jurispr. 2001, blz. I-2099.

⁽²³⁾ BOE. 96 van 22.4.1986.

⁽²⁴⁾ PB L 134 van 30.4.2004, blz. 114.

⁽²⁵⁾ PB C 239 van 25.3.2001, blz. 9.

⁽²⁶⁾ Zie www.behargintza.net/home2/Bizkaiaimedia/Contenido_Noticia.asp?TNo_Codigo=0&Not-Codigo=1196&Tem_Codigo=7&Texto=plan%foral%20vivienda.

- c) Habidite zou op grond van de overeenkomst over woningen [zie de overwegingen (24) en (25)] in elk geval 83 % en 83,30 % (voor respectievelijk woningen van meer en minder dan 75 m²) van de gemiddelde prijs van 2 010,19 EUR/m² hebben gekregen. In dit verband zij erop gewezen dat in het besluit tot inleiding van de procedure per abuis sprake was van een prijs van 2 010,19 EUR/m² die Habidite krachtens deze overeenkomst zou ontvangen.
- d) De gemiddelde prijs die Bizkailur voor de door Habidite gebouwde woningen zou ontvangen, lag ver onder het prijsniveau voor gelijkwaardige woningen die in de provincie op de vrije markt werden verkocht. In 2007 bedroeg de gemiddelde marktprijs in de provincie Biskaje 2 921,9 EUR/m².⁽²⁷⁾
- (46) Habidite stelt dat zij geen enkel voordeel zou hebben verkregen uit de overeenkomst over gronden, omdat zij, naar zij heeft begrepen, niet alleen de werkelijke kosten voor de aankoop en de aanpassing van de grond aan Bizkailur had moeten terugbetalen, zoals bepaald in de overeenkomst, maar ook de financieringskosten die hiermee waren gemoeid.
- (47) Bovendien betwist Habidite de door de Diputación geraamde kosten voor de aankoop en de aanpassing van de grond. Volgens de overeenkomst over gronden moest Bizkailur slechts 101 403 m² voor dit project aankopen en niet 205 000 m², zoals de Diputación beweerde. Daarnaast beweerde de Diputación ten onrechte dat de kosten voor de aanpassing van 254 785 m² grond voor industrieel gebruik 28,5 miljoen EUR bedroegen. Dit waren wellicht de kosten die de Diputación voor een ander project moest neertellen, namelijk voor de bouw van het gedeelte Kastrexana-Arbuio-Sodupe van de snelweg van Kadagua. Habidite voert tevens aan dat de voor het Habiditeproject aangekochte gronden illegaal zijn gebruikt als afvalstortplaats, zoals ook is vastgesteld door het gerecht van eerste aanleg van Barakaldo in zijn arrest nr. 148/2010 van 1 september 2010.
- VI. AANVULLENDE GEGEVENS EN ANTWOORDEN VAN DE SPAANSE AUTORITEITEN OP DE OPMERKINGEN VAN HABIDITE**
- (48) In reactie op de vragen van de Commissie heeft de Diputación bevestigd dat het Habidite-project werd opgeschort en dat de contractuele verplichtingen jegens Habidite uit hoofde van de overeenkomsten over grond en over woningen niet waren nagekomen.
- (49) Met betrekking tot de overeenkomst over opleidingssteun [zie overweging (39)] wijst de Diputación erop dat haar toezegging om opleidingssteun te verlenen voor de 1 100 werknemers van de fabriek Habidite volgens artikel 10 van de overeenkomst afhankelijk was gesteld van de naleving van de toepasselijke wetgeving, en dus impliciet van mogelijke aanmelding bij de Commissie of goedkeuring volgens de toepasselijke regels inzake staatssteun. De Diputación heeft bevestigd dat de opleidingssteun in kwestie niet is uitgekeerd.
- (50) Op de vraag naar het verband tussen de aangemelde overeenkomsten en de regionale steun van de Baskische regering in 2008, en of het hierbij ging om één en hetzelfde investeringsproject, sloot de Diputación niet uit dat het om hetzelfde investeringsproject ging, maar merkte zij op dat dit niet noodzakelijkerwijs betekende dat de subsidiabele investeringskosten die de regionale regering in 2008 in aanmerking had genomen voor de 6 miljoen EUR steun, dezelfde waren als die van het project in 2006, toen de aangemelde overeenkomsten werden ondertekend. De Diputación wijst in dezen op de gegevens die de Baskische regering en Habidite hebben verstrekt.
- (51) Wat betreft de terugbetaling van het door Habidite uit hoofde van de overeenkomst over gronden verschuldigde bedrag, en in het bijzonder wat betreft Habidites argument dat volgens haar ook de financieringskosten voor de aankoop en de aanpassing van de gronden onder haar terugbetalingsverplichtingen vallen, wijst de Diputación op de bewoordingen van artikel 1, onder vi), van de overeenkomst over gronden, dat luidt als volgt: "De door [Habidite] te betalen prijs is gelijk aan de effectieve door Bizkailur S.A. gedragen kosten [...] voor de aankoop van de in [...] omschreven gronden".
- (52) Tot slot konden Habidite en de Afer-groep volgens de informatie waarover de Diputación beschikt, op het moment dat de twee aangemelde overeenkomsten werden gesloten, niet worden aangemerkt als ondernemingen in moeilijkheden in de zin van de punten 9, 10 en 11 van de richtsnoeren voor reddings- en herstructureringssteun.
- (53) Op haar beurt heeft de Baskische regering informatie verstrekt over de 6 miljoen EUR aan regionale steun die zij op 30 december 2008 aan Habidite heeft verleend,

⁽²⁷⁾ Informatie die Habidite heeft verkregen uit door het Ministerio de Fomento (Spaanse ministerie van Ontwikkeling) gepubliceerde gegevens, beschikbaar op www.fomento.gob.es/BE2/sedal/35101000.XLS.

alsook over de subsidiabele uitgaven die voor deze steunverlening in aanmerking zijn genomen. Onderstaande tabel geeft de categorieën van subsidiabele uitgaven weer:

Totale investering (miljoen EUR)	90,42
O&O-uitgaven	13,71
Voor steun in aanmerking komende uitgaven, waarvan:	76,71
IT	2,85
Gronden	5,5
Gebouwen	34,76
Technische uitrusting	19,14
Machines	11,94
Overige installaties	0,737
IT-apparatuur	0,965
Resterende gronden en gebouwen	3,9
Totale subsidiabele uitgaven	72,8
Verleende steun	6

- (54) Deze steun is niet uitbetaald. Overeenkomstig punt 65 van de richtsnoeren inzake regionale steunmaatregelen 2007-2013 ⁽²⁸⁾ hebben de Spaanse autoriteiten op 19 februari 2009 de beknopte informatie betreffende de op basis van een goedgekeurde regionale steunregeling verleende steun ten behoeve van grote investeringsprojecten die niet hoeven te worden aangemeld, toegezonden aan de Commissie. ⁽²⁹⁾

VII. BEOORDELING

Maatregelen die niet onder dit besluit vallen

- (55) Dit besluit heeft geen betrekking op (a) de overeenkomst over opleidingssteun, gesloten tussen de Diputación en Habidite op 15 december 2006, en (b) de regionale steun van 6 miljoen EUR, op 30 december 2008 om de in de overwegingen (56) tot en met (59) genoemde redenen door de Baskische regering toegekend aan de Habidite-groep.
- (56) Wat betreft de overeenkomst over opleidingssteun, die de Diputación en Habidite hebben gesloten op dezelfde datum als de aangemelde overeenkomsten (zie de overwegingen (39) en (49)), merkt de Commissie op dat deze maatregel niet door de Spaanse autoriteiten was aangemeld, en niet onder het besluit tot inleiding van

de procedure viel. Volgens de vaste praktijk ⁽³⁰⁾ wordt staatssteun geacht te zijn verleend op het moment waarop er sprake is van een juridisch bindende, onvoorwaardelijke verplichting tot uitbetaling. Artikel 10 van de overeenkomst over opleidingssteun [zie overweging (48)] stelt de verplichting tot uitbetaling van de opleidingssteun afhankelijk van de naleving van de toepasselijke wetgeving, met inbegrip van de EU-regels inzake staatssteun. Hieruit volgt dat de in deze overeenkomst vastgestelde verplichting tot uitkering van de opleidingssteun niet als onvoorwaardelijk kan worden beschouwd op het moment van sluiting van de overeenkomst. Daarnaast hebben de Spaanse autoriteiten bevestigd dat de betrokken opleidingssteun niet is uitbetaald. Aangezien het Habiditeproject in Alonsotegi niet is uitgevoerd, zal deze steun ook in de toekomst waarschijnlijk niet worden uitbetaald.

- (57) Het besluit betreft evenmin de regionale steun van 6 miljoen EUR die de Baskische regering op 30 december 2008 aan Habidite heeft toegekend [zie de overwegingen (40) en (50)]. Er zij echter op gewezen dat de twee aangemelde overeenkomsten waarop dit besluit van toepassing is en de in 2008 toegekende regionale steun hetzelfde investeringsproject betreffen, namelijk de oprichting van een fabriek voor bouwelementen van Habidite in Alonsotegi. Deze bewering werd niet specifiek betwist door de Baskische regering of de Diputación [zie overweging (50)].
- (58) Overeenkomstig punt 66 van de richtsnoeren inzake regionale steunmaatregelen 2007-2013 ⁽³¹⁾ moeten de Spaanse autoriteiten toezien op de naleving van de bepalingen over cumulatie van steun die van toepassing zijn op de in 2008 toegekende regionale steun.
- (59) Bovendien zij erop gewezen dat met de aankoop van de voor dit investeringsproject benodigde gronden blijkens gegevens van de Diputación [zie overweging (28)] werd begonnen in mei 2007, en dat tot april 2008 achtereenvolgens verschillende stukken grond werden aangekocht. De uitvoering van het project was dus al in mei 2007 begonnen. Overeenkomstig punt 38 van de richtsnoeren inzake regionale steunmaatregelen 2007-2013 ⁽³²⁾ mag steun in het kader van steunregelingen alleen worden toegekend indien de begunstigde een steunaanvraag heeft ingediend en de met het beheer van de regeling belaste autoriteit vervolgens schriftelijk heeft bevestigd dat het project in beginsel voldoet aan de subsidiabiliteitsvoorwaarden van de regeling vóór de werkzaamheden aan het project beginnen; dit moet ervoor zorgen dat regionale steun een stimulerend effect heeft op het uitvoeren van investeringen.

Toepasselijke wetgeving

- (60) De Commissie moet *ratione temporis* bepalen welke staatssteunregels van toepassing zijn voordat zij de aanwezigheid van steun en de verenigbaarheid ervan met het Verdrag beoordeelt.

⁽²⁸⁾ PB C 54 van 4.3.2006, blz. 13.

⁽²⁹⁾ Zaak MF 12/2009, *Habidite - Spanje*, nog niet afgerond op de datum van het onderhavige besluit.

⁽³⁰⁾ Zie bijvoorbeeld beschikking van de Commissie betreffende steunmaatregel nr. C 19/06 Javor Pivka Lesna Industrija d.d., PB L 29 van 2.2.2008, blz. 16.

⁽³¹⁾ Zie voetnoot 18.

⁽³²⁾ Zie voetnoot 18.

(61) De overeenkomsten over gronden en over woningen zijn op 15 december 2006 ondertekend, maar pas in april 2009 voor onderzoek bij de Commissie aangemeld. Zoals al aangegeven in overweging (56) wordt staatssteun volgens de vaste praktijk⁽³³⁾ geacht te zijn verleend op het moment waarop er sprake is van een juridisch bindende, onvoorwaardelijke verplichting tot uitbetaling. In het geval van de twee aangemelde overeenkomsten zijn de Diputación en Bizkailur deze juridisch bindende, onvoorwaardelijke toezegging tot uitbetaling aangegaan op 15 december 2006 met de ondertekening van de overeenkomsten. Elke steun in het kader van deze twee overeenkomsten is derhalve onrechtmatig, aangezien de steun is toegekend in strijd met de aanmeldingsverplichting van artikel 108, lid 3, van het Verdrag.

(62) Volgens de rechtspraak in de zaak *CELF/SIDE*⁽³⁴⁾ belet een latere aanmelding of verenigbaarverklaring niet dat steun die is toegekend in strijd met de aanmeldings- of standstillverplichting, onrechtmatig is. Zoals aangegeven in de mededeling van de Commissie betreffende de vaststelling van regels voor de beoordeling van onrechtmatig verleende staatssteun⁽³⁵⁾ zijn de regels voor onrechtmatig verleende staatssteun die welke op het moment van toekenning van de steun van kracht waren – in het onderhavige geval op 15 december 2006. Deze beginselen worden ook bevestigd in de punten 63 en 105 van de richtsnoeren inzake regionale steunmaatregelen 2007-2013⁽³⁶⁾. De Commissie moet zich bij haar beoordeling van de vraag of er sprake is van staatssteun en van de verenigbaarheid daarvan derhalve baseren op de regels inzake staatssteun die van kracht waren op 15 december 2006, de datum van ondertekening van de twee aangemelde overeenkomsten.

VII.1. De vraag of er sprake is van staatssteun

(63) Teneinde vast te stellen of de onderzochte maatregelen staatssteun omvatten, moet de Commissie beoordelen of aan de cumulatieve criteria van artikel 107, lid 1, van het Verdrag is voldaan. In dit artikel is het volgende bepaald: "[b]ehoudens de afwijkingen waarin de Verdragen voorzien, zijn steunmaatregelen van de staten of in welke vorm ook met staatsmiddelen bekostigd, die de mededinging door begunstiging van bepaalde ondernemingen of bepaalde producties vervalsen of dreigen te vervalsen, onverenigbaar met de interne markt, voor zover deze steun het handelsverkeer tussen de lidstaten ongunstig beïnvloedt". Deze cumulatieve criteria worden in de overwegingen (64) tot en met (107) voor elk van de twee aangemelde overeenkomsten onderzocht.

VII.1.1 Maatregel 1: Overeenkomst over gronden

Gebruik van staatsmiddelen en toerekenbaarheid aan de staat

(64) Een van de criteria om te bepalen of een maatregel staatssteun in de zin van artikel 107, lid 1, van het Verdrag

inhoudt, is het gebruik van staatsmiddelen, hetzij in de vorm van een uitbetaling, hetzij in de vorm van inkomstenderving door de staat. Bovendien worden de middelen van overheids- of particuliere ondernemingen waarop de overheid direct of indirect toezicht kan uitoefenen, volgens vaste rechtspraak ook beschouwd als staatsmiddelen, aangezien zij onder overheidstoezicht blijven en daarmee ter beschikking van de bevoegde overheidsinstanties staan⁽³⁷⁾. In dit verband merkt de Commissie in de overwegingen (65) en (66) het volgende op.

(65) Ten eerste hebben de Diputación en Bizkailur de overeenkomst over gronden gezamenlijk gesloten. De overeenkomst bevat verschillende duidelijke aanwijzingen dat Bizkailur in het kader van deze overeenkomst optrad als "verlengstuk" van de Diputación. De overeenkomst over gronden werd namens de Diputación en Bizkailur ondertekend door de *Diputado General* (voorzitter van het provinciebestuur) van Bizkaia. In punt 2 van de preambule bij de overeenkomst staat dat de overheidsbeleidsdoelstellingen van de Diputación, als volledige eigenaar van Bizkailur, de bevordering van nieuwe en innovatieve investeringsprojecten, het scheppen van werkgelegenheid en het vergemakkelijken van de toegang tot sociale woningen voor de inwoners van de provincie Biskaje omvatten. In punt 5 van de preambule staat dat de overeenkomst is gesloten om rechtstreeks of via openbare bedrijven zoals Bizkailur te werken aan de verwezenlijking van de in punt 2 van de preambule genoemde doelstellingen van economisch en sociaal beleid.

(66) Ten tweede stonden de middelen waarmee Bizkailur wilde voldoen aan haar verplichtingen om grond te kopen voor de oprichting van de fabriek van Habidite in Alonsotegi, en deze aan te passen voor industrieel gebruik, onder de controle van de Diputación. Vanaf 1999 had de Diputación de volledige eigendom van een zeggenschap over Bizkailur⁽³⁸⁾. Er zij gewezen op de volgende "organieke" en "structurele" aanwijzingen, zoals vastgesteld in het arrest *Stardust Marine*⁽³⁹⁾, die aangeven of de activiteiten van Bizkailur in het kader van de overeenkomst over gronden toerekenbaar waren aan de staat:

a) de reikwijdte van de activiteiten van Bizkailur in het kader van de overeenkomst over gronden was vastgesteld door de Diputación;

b) voor de toepassing van deze overeenkomst handelde Bizkailur expliciet namens de Diputación;

⁽³⁷⁾ Zie bijv. zaak C-278/00, Griekenland / Commissie, Jurispr. 2004, blz. I-3997, punt 50, C-482/99, Frankrijk / Commissie, Jurispr. 2002, blz. I-4397, en de gevoegde zaken C-328/99 en C-399/00, Italië / Commissie (SIM 2 Multimedia), Jurispr. 2003, blz. I-4035, punt 33.

⁽³⁸⁾ Zie http://www.azpiegiturak.bizkaia.net/index.php?option=com_content&task=view&id=20397&Itemid=20492.

⁽³⁹⁾ Zaak C-482/99, Frankrijk / Commissie, Jurispr. 2002, blz. I-4397.

⁽³³⁾ Zie voetnoot 30.

⁽³⁴⁾ Zaak C-199/06, CELF / SIDE, Jurispr. 2008, blz. I-469.

⁽³⁵⁾ PB C 119 van 22.5.2002, blz. 22.

⁽³⁶⁾ Zie voetnoot 18.

- c) het specifieke karakter van de activiteiten van Bizkailur, die uitsluitend gericht waren op het verwezenlijken van overheidsbeleidsdoelstellingen, toont aan dat deze onderneming geen normale marktdeelnemer was die tegen marktvoorwaarden concurreerde.

- (67) In het licht van de aanwijzingen in de overwegingen (65) en (66) wordt geconcludeerd dat in het geval van de overeenkomst over gronden is voldaan aan het criterium van het gebruik van staatsmiddelen en toerekenbaarheid aan de staat.

Selectief voordeel

- (68) De Commissie heeft de voorwaarden voor de terugbetaling van de gronden die de Diputación en Bizkailur ter beschikking moesten stellen voor het Habiditeproject in Alonsotegi, zoals vastgesteld in deel 2, artikel 1, onder vi) en vii), van de overeenkomst over gronden [zie ook overweging (20)], onderzocht en merkt op basis hiervan in de overwegingen (69) tot en met (83) het volgende op.
- (69) Volgens deel 2, artikel 1, onder vi), van de overeenkomst over gronden bestond de prijs die Habidite moest betalen voor de aankoop van de gronden en de aanpassing voor industrieel gebruik door Bizkailur uit de "effectieve door Bizkailur gedragen kosten [...] voor de aankoop van de gronden [...]". Habidite voerde aan [zie overweging (46)] dat hierin volgens haar ook financieringskosten waren begrepen. Deze interpretatie is echter onaanvaardbaar. De verwijzing naar de "effectieve voor de aankoop van de grond gedragen kosten" is voldoende duidelijk en behoeft geen verdere uitleg: het gaat hierbij uitsluitend om de prijs die Bizkailur daadwerkelijk heeft betaald voor de aankoop van de gronden.
- (70) In de eerste plaats dient hieruit bijgevolg te worden geconcludeerd dat deze bewoordingen de effectieve door Bizkailur gedragen kosten bij de aanpassing van de gronden voor industrieel gebruik duidelijk uitsluiten.
- (71) Ten tweede komen de terugbetalingsvoorwaarden, zoals bepaald in deel 2, artikel 1, onder vi), van de overeenkomst over gronden, namelijk een "aflossingsvrije periode" van vier jaar en de daaropvolgende terugbetaling in vier jaarlijkse tranches van 25 % van de daadwerkelijk door Bizkailur voor de aankoop van de gronden betaalde prijs, in de praktijk neer op een rentevrije lening. De formulering van artikel 1, onder vii), van de overeenkomst over gronden kan niet zo worden uitgelegd dat deze ook de financieringskosten van een soortgelijke lening omvat, d.w.z. de rente die Habidite had moeten betalen voor een gelijksoortige lening van een particuliere schuldeiser. Het is namelijk onwaarschijnlijk dat een particuliere marktdeelnemer in een situatie zoals die van Bizkailur zou hebben geaccepteerd enerzijds Habidite geen kosten voor de aanpassing van de gronden in rekening te brengen, en anderzijds een "aflossingsvrije periode" van vier jaar voor de terugbetaling van de voor de aankoop van de gronden betaalde prijs, en een een

termijn van zeven jaar na de datum van overdracht van de gronden aan Habidite voor de totale terugbetaling toe te staan, zonder enige rente voor deze financiering aan te rekenen.

- (72) In het licht van de bevindingen in de overwegingen (69) tot en met (71) moet worden geconcludeerd dat Habidite uit de overeenkomst over gronden een voordeel zou hebben verkregen dat zij onder normale marktomstandigheden niet had verkregen. Het voordeel bestaat uit de onderstaande twee elementen:

a) de gedeelde rente-inkomsten voor een lening ter hoogte van de totale door Bizkailur gedragen kosten voor de aankoop van de gronden overeenkomstig deze overeenkomst, d.w.z. een lening met een looptijd van 7 jaar, een aflossingsvrije periode van 4 jaar en 4 gelijke jaarlijkse aflossingstermijnen (van elk 25 % van het terugbetaalde bedrag); en

b) de door Bizkailur gedragen kosten voor de aanpassing, voor industrieel gebruik, van het voor het project benodigde stuk grond van ten minste 101 403 m², zoals bepaald in artikel 1, onder ii), van de overeenkomst over gronden (namelijk ten minste 81 600 m² voor de fabriek, 5 300 m² voor kantoorruimte en bijgebouwen, en 14 300 m² voor industrieel gebruik).

- (73) Wat het eerste element betreft, namelijk de gedeelde rente-inkomsten in verband met de terugbetaling van de aankoopsprijs van de gronden, raamt de Commissie het bedrag op een nettosubsidie-equivalent (NSE) van 13,21 % van de prijs voor de aankoop van de gronden door Bizkailur. Dit NSE is berekend zoals aangegeven in de overwegingen (74) tot en met (77).

- (74) In een eerste stap werd het rentepercentage dat van toepassing was bij een soortgelijke lening bepaald op basis van het referentiepercentage dat in december 2006 in Spanje gold, namelijk 4,36 %, zoals aangegeven in de mededeling van de Commissie betreffende de referentiepercentages.⁽⁴⁰⁾

- (75) Op basis van de mededeling van de Commissie over de methode waarmee de referentie- en disconteringspercentages worden vastgesteld van 199⁽⁴¹⁾ (hierna "de mededeling van de Commissie van 1997" genoemd), die van kracht was op het moment dat de overeenkomst over gronden werd gesloten, hoeft dit referentiepercentage niet te worden verhoogd om het kredietrisicoprofiel van Habidite tot uiting te brengen. Volgens de mededeling van de Commissie van 1997 moesten de referentiepercentages overeenkomen met de gemiddelde stand van de rente in de verschillende lidstaten voor leningen met middellange tot lange looptijd (vijf tot tien jaar), waarvoor de

⁽⁴⁰⁾ http://ec.europa.eu/competition/state_aid/legislation/reference_rates.html.

⁽⁴¹⁾ PB C 273 van 9.9.1997, blz. 3.

gebruikelijke zekerheden waren gesteld. Dit algemene beginsel is niet specifiek gewijzigd bij Verordening (EG) nr. 794/2004 van de Commissie ⁽⁴²⁾. Bij gebrek aan directe informatie over het toenmalige kredietrisico van Habidite of de Afer-groep is de Commissie van mening dat kan worden aangenomen dat Habidite destijds een normale onderneming met een normale zekerheidstelling was. De Diputación en Habidite waren namelijk beide van mening dat Habidite en de Afer-groep destijds geen ondernemingen in moeilijkheden in de zin van de punten 9, 10 en 11 van de richtsnoeren voor reddings- en herstructureringssteun waren [zie overweging (50)].

- (76) In een derde stap werd het brutosubsidie-equivalent van de steun in het kader van deze terugbetalingsregeling aangepast om rekening te houden met de vennootschapsbelasting die de ontvanger had moeten betalen en die destijds 35 % bedroeg in Spanje.
- (77) Op basis van de elementen in de overwegingen (74) tot en met (76) wordt het NSE voor deze gesubsidieerde lening in onderstaande tabel weergegeven:

Bedrag van de lening	100 %
Looptijd van de lening	7 jaar
Aflossingsvrije periode voor de terugbetaling	4 jaar
Referentiepercentage	4,36 %
Marge/aanvulling	0
Toepasselijk totaal rentepercentage	4,36 %
Brutosubsidie-equivalent van de steun	20,33 %
Vennootschapsbelasting	35 %
Nettosubsidie-equivalent (na belastingen)	13,21 %

- (78) De Commissie merkt tevens op dat de partijen het niet eens zijn over de effectieve kosten voor de aankoop van de gronden voor dit project, op basis waarvan het NSE

moet worden toegepast om het steunbedrag te bepalen. Zoals aangegeven in overweging (30), stelt de Diputación dat Bizkailur tot september 2009 4,7 miljoen EUR had neergeteld voor de aankoop van 205 000 m² grond, en dat naar schatting nog eens 2,6 miljoen EUR nodig was geweest om de resterende voor dit project benodigde 95 000 m² te kopen. Habidite stelt op haar beurt dat Bizkailur niet zo'n groot stuk grond voor dit project had hoeven te kopen, aangezien de overeenkomst over gronden slechts in een totale oppervlakte van 101 403 m² voorzag [zie overweging (47)].

- (79) Met betrekking tot dit meningsverschil merkt de Commissie om te beginnen op dat volgens de bewoordingen van artikel 1, onder ii), van de overeenkomst over gronden voor het project in totaal "ten minste" 101 403 m² grond had moeten worden aangekocht. Ten tweede kan de Commissie op basis van de gegevens die de partijen in de loop van de formele onderzoeksprocedure hebben overgelegd, geen oordeel uitspreken over deze zaak. Aangezien de steun in de overeenkomst over gronden echter niet is uitgekeerd en er geen geld hoeft te worden teruggevorderd, hoeft de vraag welk bedrag Habidite precies had moeten terugbetalen voor de grondaankoop niet te worden beantwoord. In het kader van het onderhavige besluit volstaat het om het steunelement dat voortvloeit uit de in de overeenkomst over gronden vastgestelde terugbetalingsvoorwaarden te bepalen.
- (80) Dit steunelement is vastgesteld op 13,21 % van de kosten die op grond van deel 2, artikel 1, onder ii), van de overeenkomst over gronden aan Bizkailur moesten worden vergoed voor de aankoop van de voor het Habidite-project benodigde grond. Het vastgestelde bedrag komt overeen met de door Bizkailur gedeelde rente-inkomsten die een marktdeelnemer zou hebben aangerekend voor een lening met een looptijd van 7 jaar, een aflossingsvrije periode van 4 jaar en 4 gelijke jaarlijkse terugbetalings-termijnen (van elk 25 % van het terugbetaalde bedrag). De grondslag voor de berekening van dit staatssteunelement wordt gevormd door de effectieve door Bizkailur gedragen kosten voor de aankoop van de grond zoals vastgesteld in deel 2, artikel 1, onder ii), van de overeenkomst over gronden.
- (81) Dezelfde overwegingen gelden voor het andere steunelement in de overeenkomst over gronden, d.w.z. de kosten voor de aanpassing van de grond voor industrieel gebruik – die volgens de overeenkomst over gronden niet hoefden te worden terugbetaald aan Bizkailur [zie in dit verband de overwegingen (69) en (70)]. De partijen zijn het wederom oneens over de bedragen. Volgens de Diputación werden deze kosten in maart 2009 op 28,5 miljoen EUR geschat [zie overweging (30)]. Habidite is echter van mening dat dit bedrag te hoog is geschat [zie overweging (47)], deels omdat Bizkailur een grotere oppervlakte heeft gekocht dan volgens de overeenkomst over gronden nodig was voor dit project, en deels omdat zij een deel van de gronden die waren aangekocht voor het project, al voor andere doeleinden had gebruikt, bijvoorbeeld voor afvalstortplaatsen.

⁽⁴²⁾ Verordening (EG) nr. 794/2004 van de Commissie van 21 april 2004 tot uitvoering van Verordening (EG) nr. 659/1999 van de Raad tot vaststelling van nadere bepalingen voor de toepassing van artikel 93 van het EG-Verdrag, PB L 140 van 30.4.2004, blz. 1. De methode voor de berekening van referentie- en terugvorderingspercentages werd pas in 2008 gewijzigd met de invoering van aanvullingen/marges boven op het referentiepercentage om het risicoprofiel en de mate van zekerheidstelling van de begunstigde tot uitdrukking te brengen – zie de mededeling van de Commissie over de herziening van de methode waarmee de referentie- en disconteringspercentages worden vastgesteld, PB C 14 van 19.1.2008, blz. 6.

- (82) Aangezien de steun niet is uitgekeerd en er geen geld hoeft te worden teruggevorderd, volstaat het in het kader van dit besluit eens te meer om dit steunelement in de overeenkomst over gronden te definiëren: het omvat de totale kosten die Bizkailur zou hebben gedragen voor de aanpassing van het perceel voor dit project voor industrieel gebruik, overeenkomstig de voorwaarden van deel 2, artikel 1, onder iii), van de overeenkomst over gronden, volgens de bewoordingen van deel 2, artikel 1, onder vi), van de overeenkomst hoefden deze kosten niet door Habidite te worden terugbetaald aan Bizkailur.
- (83) De Commissie concludeert tevens dat het in de overwegingen (68) tot en met (77) genoemde voordeel, dat bestaat uit de twee onderdelen zoals omschreven in de overwegingen (80) en (82), als selectief moet worden gezien in zoverre het op grond van de overeenkomst over gronden aan één bepaalde begunstigde ten goede is gekomen, met name Habidite en de Afer-groep waartoe zij behoort.

Verstoring van de mededinging

- (84) Zoals aangegeven in overweging (43) voert Habidite aan dat de aangemelde overeenkomsten de mededinging niet verstoren omdat: (a) de referentiemarkt zich beperkt tot de vervaardiging, verkoop en verhuur van systeembouw-woningen, en (b) de unieke kenmerken van de Habidite-systeembouwelementen met zich meebrengen dat de onderneming geen concurrenten heeft.
- (85) De Commissie kan zich niet vinden in de argumenten van Habidite. Ook al zouden de systeembouwelementen van Habidite vanwege hun kenmerken als een op zichzelf staand product kunnen worden beschouwd, dan nog dient de betreffende productmarkt in het onderhavige geval in bredere zin te worden gedefinieerd als markt voor de bouw en verkoop van woningen in het algemeen – waaronder begrepen woningen die op de vrije markt worden verkocht en woningen die in het gereguleerde segment van de markt worden verkocht (sociale huisvesting).
- (86) Zoals Habidite zelf aanvoert, kunnen de prijzen van de aan Bizkailur te verkopen huizen worden gemeten aan de prijzen van verkochte vrijemarktwoningen of sociale of semi-sociale woningen. Het feit dat Bizkailur ook met andere bouwbedrijven dan Habidite in zee ging voor de levering van woningen die als semi-sociale woningen zouden worden verkocht, maakt duidelijk dat andere bouwondernemingen destijds met Habidite concurreerden om de levering voor de verkoop van sociale en semi-sociale woningen aan Bizkailur.
- (87) In het ondernemingsplan dat Habidite in november 2008 bij de Baskische regering indiende ter ondersteuning van haar aanvraag voor regionale steun (blz. 10 tot en met 12), vermeldde zij bovendien te hebben geconcentreerd met bouwers van traditionele woningen op meerdere Spaanse regionale markten waarop zij haar producten wilde verkopen (waaronder met name het Baskenland, Navarra, Cantabrië, La Rioja, Madrid en Catalonië, maar ook, doch in mindere mate, in andere Spaanse autonome gemeenschappen). Volgens haar schatting zou haar totale aandeel op de Spaanse markt (vrije markt plus sociale-huisvestingsprojecten) stijgen van 0,4 % in 2011 tot 1 % in de periode 2012-2016. Voor het jaar 2011 bijvoorbeeld heeft Habidite het totale aantal op de gehele Spaanse markt verkochte woningen op circa 320 000 geschat, waarvan zij er 1 403 voor haar rekening zou nemen, wat overeenkomt met een marktaandeel van 0,4 %. Meer specifiek voor de markt in het Baskenland schatte Habidite haar marktaandeel op 0,5 % in 2011 en ten hoogste 2,8 % vanaf 2014, uitgaande van een totale jaarlijkse vraag naar huisvesting in deze regio van 8 000 woningen voor de periode 2011-2016.
- (88) Volgens vaste rechtspraak is er sprake van concurrentievervalsing als de steun de financiële positie en de mogelijkheden van de begunstigde onderneming verbetert ten opzichte van concurrenten die geen steun ontvangen ⁽⁴³⁾. In het licht van dit beginsel en van het voorgaande moet geconcludeerd worden dat de steunverlening via de overeenkomst over gronden aan Habidite en de Afer-groep de mededinging zou hebben verstoord omdat Habidite met de steun de investeringskosten, die normaliter door de onderneming zelf worden gedragen, had kunnen beperken en daardoor ten opzichte van bestaande en potentiële concurrenten een concurrentievoordeel had kunnen verwerven.

Beïnvloeding van het handelsverkeer tussen de lidstaten

- (89) Overeenkomstig het bepaalde in de overwegingen (84) tot en met (87) is ook het argument van Habidite dat de geografische referentiemarkt gezien de kosten voor het vervoer van pasklare onderdelen slechts een lokale of regionale markt is wat systeembouw-woningen betreft, onaanvaardbaar. Gezien de geografische nabijheid van het Baskenland ten opzichte van andere lidstaten en van de zee waren de extra vervoerskosten waarschijnlijk niet van doorslaggevend belang bij de uitschakeling van potentiële concurrenten van Habidite in deze autonome gemeenschap. Omgekeerd waren de vervoerskosten voor Habidite wellicht geen beletsel om te concurreren om de bouw van woningen in nabijgelegen lidstaten.
- (90) Volgens dezelfde in overweging (88) genoemde rechtspraak moet, wanneer financiële steun van een staat de positie van een onderneming ten opzichte van andere concurrerende ondernemingen in het intracommunautaire handelsverkeer versterkt, dit handelsverkeer worden geacht door de steun te worden beïnvloed. De steun kan

⁽⁴³⁾ Zie bijvoorbeeld zaak 730/79, Phillip Morris / Commissie, Jurispr. 1980, blz. 2671, punt 11 en zaak C-259/85, Frankrijk / Commissie, Jurispr. 1987, blz. 4393, punt 24.

van dien aard zijn dat het handelsverkeer tussen de lidstaten ongunstig wordt beïnvloed zelfs wanneer de begunstigde onderneming geen grensoverschrijdende activiteiten verricht ⁽⁴⁴⁾.

- (91) Op basis van de overwegingen (89) en (90) moet de Commissie concluderen dat de steun in het kader van de overeenkomst over gronden het handelsverkeer tussen de lidstaten waarschijnlijk ongunstig heeft beïnvloed.

VII.1.2 Maatregel 2: Overeenkomst over woningen

- (92) Het in de overwegingen (64) tot en met (67), (84) tot en met (88) en (89) en (90) vervatte betoog over de criteria voor het gebruik van staatsmiddelen en de toerekenbaarheid aan de staat, de verstoring van de mededinging en de invloed van de overeenkomst over gronden op het handelsverkeer tussen de lidstaten is mutatis mutandis van toepassing op de overeenkomst over woningen. In de overwegingen (93) tot en met (96) zal derhalve alleen het criterium van het selectieve voordeel worden onderzocht.

Selectief voordeel

- (93) Zoals uiteengezet in overweging (45) voert Habidite aan dat de overeenkomst over woningen haar geen voordeel verschafte, in wezen omdat de prijzen die Bizkailur krachtens deze overeenkomst moest betalen voor de 1 500 door Habidite te bouwen woningen, daadwerkelijk onder het marktniveau lagen.
- (94) Habidite stelt om te beginnen dat Bizkailur de 1 500 woningen die Habidite krachtens de overeenkomst moest leveren, als semi-sociale woningen zou hebben verkocht tegen een prijs waaraan de toepasselijke regionale wetgeving een maximum had gesteld van 1,7 maal de prijs die bij besluit van de Baskische regering van 1 augustus 2004 is bepaald, die vervolgens is geïndexeerd op basis van de door het Spaanse bureau voor de statistiek bepaalde consumentenprijsindex (CPI) [zie in dit verband de overwegingen (17) en (18)]. De gemiddelde prijs die Bizkailur voor de 1 500 woningen zou hebben ontvangen, bedroeg aldus 2 010,19 EUR/m² en lag dus onder de gemiddelde prijs (2 921,9 EUR/m²) voor woningen die in 2007 werden verkocht op de vrije markt in de provincie Biskaje. Bovendien zou Habidite slechts 83 % (en 83,30 % in het geval van de 750 woningen met een woonoppervlak minder dan 75 m²) hebben gekregen van de 2 010,19 EUR/m² die Bizkailur verkreeg uit de verkoop van deze semi-sociale woningen.
- (95) Ten tweede voert Habidite aan dat de prijs die zij voor de 1 500 woningen krachtens de overeenkomst over

woningen van Bizkailur zou hebben verkregen, vergelijkbaar was met de prijzen die andere bouwondernemingen die in die periode soortgelijke overeenkomsten met Bizkailur hadden gesloten, verkregen [zie voorbeelden in overweging (45)].

- (96) Tot slot betoogde Habidite dat deze overeenkomsten ingevolge wetsbesluit 78/1986 en artikel 31 van Richtlijn 2004/18/EG van het Europees Parlement en de Raad van 31 maart 2004 betreffende de coördinatie van de procedures voor het plaatsen van overheidsopdrachten voor werken, leveringen en diensten ⁽⁴⁵⁾ ook rechtstreeks kunnen worden gesloten, d.w.z. zonder openbare inschrijving, wanneer dit om technische redenen of om redenen van bescherming van alleenrechten is gerechtvaardigd.
- (97) Na de beoordeling van de gegevens en argumenten van Habidite maakt de Commissie in de overwegingen (98) tot en met (107) de onderstaande opmerkingen.
- (98) Om te beginnen moet worden opgemerkt dat de gegevens over de gemiddelde prijzen die andere bouwondernemingen verkregen bij soortgelijke overeenkomsten met Bizkailur, enkel steunt op in de pers gepubliceerde gegevens. De Commissie heeft hierover van de Diputación geen rechtstreekse informatie ontvangen, bijvoorbeeld in de vorm van kopieën van soortgelijke overeenkomsten die Bizkailur met andere bouwondernemingen heeft gesloten. De door Habidite en de Diputación verstrekte prijsramingen hebben betrekking op 2006 en 2007, terwijl volgens artikel A, onder c), van de overeenkomst over woningen en het in 2009 openbaar gemaakte bedrijfsplan van Habidite de 1 500 woningen in de periode 2009-2011 aan Bizkailur zijn geleverd.
- (99) Zelfs in de veronderstelling dat de prijzen die Habidite voor de 1 500 woningen op basis van de overeenkomst van Bizkailur had moeten verkrijgen, vergelijkbaar zouden zijn met de prijzen die andere bouwondernemingen van Bizkailur verkregen ingevolge soortgelijke overeenkomsten, en in ieder geval lager waren dan de op de vrije markt prijzen voor dergelijke woningen genoteerde prijzen, kan de Commissie hieruit niet concluderen dat deze overeenkomst voor Habidite geen voordeel heeft opgeleverd. Zoals reeds opgemerkt in het besluit tot inleiding van de procedure ⁽⁴⁶⁾ is het voor Habidite uit deze overeenkomst voortvloeiende voordeel voornamelijk gelegen in het feit dat deze de verkoop waarborgde van een belangrijk deel van haar aanvangsproductie, waardoor de risico's die onlosmakelijk met een nieuw investeringsproject zijn verbonden, en die zelfs nog groter zijn bij de lancering van een nieuw product, zoals de systeembouwelementen van Habidite, aanzienlijk werden beperkt.

⁽⁴⁴⁾ Zie bijvoorbeeld zaak C 102/87, Frankrijk / Commissie (SEB), Jurispr. 1988, blz. 4067, en zaak C-310/99, Italië / Commissie, Jurispr. 2002, blz. I-289, punt 85.

⁽⁴⁵⁾ PB L 134 van 30.4.2004, blz. 114.

⁽⁴⁶⁾ Zie overweging (32) van het besluit tot inleiding van de procedure.

- (100) Het is algemeen bekend dat destijds een hevige concurrentiestrijd woedde op de Spaanse woningbouwmarkt, en dat die ook nu nog onverminderd gaande is. Het feit dat Bizkailur bij Habidite een opdracht plaatste voor de levering van 1 500 woningen, moet een niet onaanzienlijk voordeel opleveren voor Habidite ten opzichte van haar concurrenten, zelfs als alleen de vraag naar de bouw van sociale en semi-sociale woningen in aanmerking wordt genomen.
- (101) Zoals opgemerkt door de Diputación moest Bizkailur volgens het Plan Foral [zie overweging (19)] in totaal 3 000 woningen beschikbaar stellen om als sociale woningen te worden verkocht in de periode 2004-2007. Hieruit blijkt duidelijk dat het aantal van Habidite contractueel af te nemen woningen helemaal niet verwaarloosbaar was. Het Plan Foral bestrijkt weliswaar de periode 2004-2007, maar de 1 500 woningen waarover Habidite een overeenkomst had gesloten met Bizkailur, moesten in de periode 2009-2011 worden geleverd (volgens het bedrijfsplan van de onderneming in de in 2009 openbaar gemaakte versie). Niettemin geeft het een indicatie van het totale aantal sociale woningen dat Bizkailur wilde verkopen toen de overeenkomst over woningen werd gesloten.
- (102) Dit aspect moet worden beoordeeld in het licht van de verhouding tussen de door Bizkailur en de Diputación in opdracht gegeven woningen en de geraamde totale productie van Habidite voor de betrokken periode. Volgens het in 2009 openbaar gemaakte bedrijfsplan schatte Habidite dat Bizkailur in 2009 haar gehele productie van 433 woningen exclusief zou hebben afgenomen. In 2010 zou Bizkailur 670 woningen hebben gekocht, terwijl de totale productie van Habidite 1 113 woningen zou hebben bedragen. In 2011 zou Bizkailur 342 woningen hebben gekocht, terwijl de totale productie van Habidite 3 151 woningen zou hebben bedragen. Dit wijst erop dat ten tijde van de sluiting van de overeenkomst over woningen Habidite zelf heeft geraamd dat de Diputación en Bizkailur een aanzienlijk deel van de productie zouden hebben gekocht tijdens de eerste twee productie jaren van de fabriek van Habidite in Alonsotegi (2009 en 2010). Dit wettigt de conclusie dat de overeenkomst over woningen de risico's die onlosmakelijk met een nieuw investeringsproject zijn verbonden, en met name met de lancering van een nieuw product (de systeembouwelementen van Habidite) inderdaad aanzienlijk verkleint.
- (103) Een andere aanwijzing dat dankzij deze overeenkomst het risico voor Habidite in verband met de verkoop van haar product op de markt, aanzienlijk werd beperkt, is te vinden het eigen bedrijfsplan van Habidite (van november 2008), dat is ingediend ter verwerving van de regionale steun voor 2008. In dit bedrijfsplan schatte Habidite de totale vraag naar woningen voor verkoop op de gereguleerde markt voor de periode 2011-2016 in geheel Baskenland op circa 8 000 woningen per jaar. Volgens het genoemde plan was Habidite voornemens voorrang te geven aan verkoop binnen het gereguleerde marktsegment (sociale huisvesting), zowel in het Baskenland als in andere regio's van Spanje. In 2011 werd verwacht dat Habidite op een totale productie van 1 403 woningen in datzelfde jaar 289 woningen zou verkopen op de gereguleerde markt in Spanje. Hieruit blijkt dat na afloop van de overeenkomst over woningen (de 1 500 woningen die door Diputación en Bizkailur in opdracht waren gegeven, moesten uiterlijk in mei 2011 worden geleverd) het aantal woningen dat Habidite op de gereguleerde markt hoopte te verkopen, namelijk 289 woningen op een totaal van 1 403, veel lager lag dan in de eerste drie door deze overeenkomst bestreken productie jaren van de fabriek van Habidite in Alonsotegi.
- (104) Een ander relevant aspect is de werkelijke behoefte aan sociale woningen in de provincie Biskaje, waarin Bizkailur door middel van de overeenkomst over woningen voorzag. Noch de Diputación noch Habidite heeft specifiek bewijs overgelegd over de werkelijke behoefte aan sociale huisvesting waarin Bizkailur moest voorzien door middel van de overeenkomst over woningen die met Habidite onder de gegeven voorwaarden is gesloten. Zoals reeds vermeld in overweging (97) moesten de 1 500 woningen in het kader van deze overeenkomst in de periode 2009-2011 worden geleverd. Bovendien heeft de Diputación niet betwist dat de overeenkomst werd gesloten om een dienst van algemeen economisch belang te verlenen, met name sociale huisvesting. Ook moet worden opgemerkt dat aan de overeenkomst over woningen geen openbare aanbesteding is voorafgegaan, hoewel Bizkailur volgens de informatie die Habidite zelf heeft verstrekt onder verwijzing naar soortgelijke overeenkomsten tussen Bizkailur en andere bouwondernemingen, voor een dergelijke opdracht een aanbesteding had moeten uitschrijven.
- (105) Vanuit dit oogpunt kan de Commissie het niet eens zijn met het argument van Habidite [zie overweging (94)] dat de bijzondere technische aard van dit project een onderhandse overeenkomst zonder openbare aanbesteding rechtvaardigt. Ten eerste wordt in de door Habidite ingeroepen bepalingen niet verwezen naar situaties zoals de onderhavige, waarbij de bijzondere aard van het project bestond in het op de markt brengen van een nieuw product. Doel van de overeenkomst over woningen was het kopen van huizen om deze vervolgens als semi-sociale woningen aan kansarme burgers te verkopen. De gebruikte technologie voor de bouw van deze woningen doet niet ter zake, aangezien woningen die met een modulair bouwsysteem werden gerealiseerd, rechtstreeks in concurrentie stonden met woningen die volgens traditionele methoden werden gebouwd. Ten tweede uitte de *Tribunal Vasco de Cuentas Públicas* (de Baskische rekenkamer) in een rapport van januari 2009 ⁽⁴⁷⁾ twijfels ten aanzien van de rechtmatigheid van de overeenkomsten over gronden en woningen, en vestigde zij de aandacht op overheidsopdrachten die zijn gegund in strijd met de beginselen van transparantie en openbare inschrijving.

⁽⁴⁷⁾ Zie <http://legislacion.derecho.com/acuerdo-11-junio-2009-tribunal-vasco-de-cuentas-publicas-2231134>.

(106) Volgens het arrest betreffende P&O Ferries ⁽⁴⁸⁾ is het enkele feit dat een overheidsdienst goederen tegen marktprijzen koopt, op zichzelf niet voldoende om aan te nemen dat de transactie onder voorwaarden van vrije concurrentie is verricht indien de staat geen werkelijke behoefte aan deze goederen bleek te hebben, met name wanneer dergelijke goederen onderhands werden aanbesteed. Het gebrek aan informatie over de werkelijke noodzaak voor Bizkailur om de 1 500 contractueel vastgelegde woningen in de periode 2009-2011 als semi-sociale woningen te verkopen, gekoppeld aan het feit dat geen openbare aanbesteding werd georganiseerd, wijst er in dit geval op dat de transactie niet onder marktvoorwaarden is gesloten.

(107) In het licht van de overwegingen (97) tot en met (106) concludeert de Commissie dat de overeenkomst over woningen niet als een normale markttransactie kan worden aangemerkt. Integendeel, de overeenkomst verschaft Habidite en de Afer-groep overduidelijk een voordeel aangezien zij het risico voor deze ondernemingen om hun productie te moeten verkopen onder marktvoorwaarden in rechtstreekse concurrentie met andere bouwondernemingen, beperkt. Onder steunelement wordt hier verstaan de winst die Habidite zou hebben behaald uit de verkoop van de 1 500 woningen aan de Diputación en Bizkailur overeenkomstig de voorwaarden van de overeenkomst over woningen, meer bepaald het verschil tussen de prijs die Bizkailur zou verkrijgen uit de verkoop van de 1 500 woningen onder de prijsvoorwaarden van artikel A, onder e), van de overeenkomst over woningen, en de productiekosten van de 1 500 woningen. Het voordeel is selectief omdat het krachtens de overeenkomst over woningen specifiek aan Habidite en de Afer-groep wordt verleend.

VII.1.3 Voorlopige conclusies

(108) Op basis van de overwegingen (64) tot en met (90) en (92) tot en met (106) en onverminderd andere bevindingen met betrekking tot de verenigbaarheid met de EU-regelgeving inzake overheidsopdrachten, moet worden geconcludeerd dat de overeenkomsten over gronden en woningen staatssteun inhouden in de zin van artikel 107, lid 1, van het Verdrag.

(109) Wat de overeenkomst over gronden betreft, bestaat de betrokken staatssteun uit twee elementen:

(a) De gederfde rente van een lening met een aflossingsvrije periode van vier jaar waarmee de kosten van Bizkailur voor de aankoop van de gronden voor het Habiditeproject volledig werden gedekt en die voor een periode van zeven jaar rentevrij zou zijn verleend. De gederfde rente komt neer op een netto subsidie-equivalent (NSE) van 13,41 % van de door Bizkailur gedragen kosten voor de grondaankoop overeenkomstig deel 2, artikel 1, onder ii), van de overeenkomst over gronden.

(b) De totale door Bizkailur gedragen kosten voor de aanpassing van het betrokken terrein van in totaal ten minste 101 430 m², zoals bepaald in deel 2, artikel 1, onder iii), van de overeenkomst over gronden.

(110) In het geval van de overeenkomst over woningen bestaat het steunelement uit de winst die Habidite zou hebben behaald uit de verkoop van de 1 500 woningen op grond van deze overeenkomst, d.w.z. het verschil tussen de in artikel A, onder e), van de overeenkomst over woningen vastgestelde prijs en de door Habidite gedragen productiekosten van de 1 500 woningen.

VII.2. Verenigbaarheid

(111) In het besluit tot inleiding van de procedure van 2 december 2009 betwijfelde de Commissie of de steun met betrekking tot de overeenkomsten over gronden en woningen als verenigbaar met het Verdrag hadden kunnen worden aangemerkt op grond van de relevante voorschriften die ten tijde van de beoordeling van toepassing waren, met name de tijdelijke kaderregeling, ⁽⁴⁹⁾ de richtsnoeren inzake reddings- en herstructureringssteun van 2004, de richtsnoeren inzake regionale steunmaatregelen 2007-2013 ⁽⁵⁰⁾ en de algemene groepsvrijstellingsverordening van 2008 ⁽⁵¹⁾.

(112) Zoals vermeld in de overwegingen (60) tot en met (61) is de steun via de overeenkomsten over gronden en woningen onrechtmatig toegekend op 15 december 2006 (d.w.z. alvorens te zijn aangemeld bij de Commissie). De verenigbaarheid van de steun moet derhalve worden beoordeeld op basis van de staatssteunvoorschriften die ten tijde van de steunverlening van kracht waren.

(113) Vanuit dit tijdsperspectief kan de verenigbaarheid van de steun in het kader van de overeenkomsten over gronden en woningen niet worden onderzocht in het licht van de geldende bijzondere voorschriften in verband met de crisis, die pas later werden vastgesteld en in werking traden.

(114) Voorts voldeden Habidite en de Afer-groep op 15 december 2006 volgens de Diputación niet aan de voorwaarden om te worden beschouwd als ondernemingen in moeilijkheden in de zin van de punten 9, 10 en 11 van de richtsnoeren inzake reddings- en herstructureringssteun van 2004. Toen de overeenkomsten over gronden en woningen werden gesloten, kwamen ze derhalve niet in aanmerking voor reddings- en herstructureringssteun.

⁽⁴⁸⁾ Zie gevoegde zaken T-116/01 en T-118/01, P&O European Ferries (Bizkaia) en Diputación Foral de Bizkaia / Commissie, Jurispr. 2003, blz. II-2957, en met name de punten 109-139. De uitspraak werd bekrachtigd met betrekking tot dit deel van de beoordeling door het HvJ in zijn uitspraak van 1 juni 2006.

⁽⁴⁹⁾ Tijdelijke communautaire kaderregeling inzake staatssteun ter stimulering van de toegang tot financiering in de huidige financiële en economische crisis (PB C 83 van 7.4.2009, blz.1).

⁽⁵⁰⁾ PB C 54 van 4.3.2006, blz. 13.

⁽⁵¹⁾ Verordening (EG) nr. 800/2008 van 6 augustus 2008 waarbij bepaalde categorieën steun op grond van de artikelen 87 en 88 van het Verdrag met de gemeenschappelijke markt verenigbaar worden verklaard, PB L 214 van 9.8.2008, blz. 3.

- (115) De overeenkomsten over gronden en woningen werden op 15 december 2006 gesloten ter ondersteuning van een nieuw investeringsproject in Alonsotegi, een plaats in Gran Bilbao, destijds een steungebied krachtens artikel 107, lid 3, onder c), van het Verdrag⁽⁵²⁾. Derhalve moet worden onderzocht of de steun in het kader van de overeenkomsten over gronden en woningen verenigbaar kan zijn geweest met het Verdrag krachtens de regelgeving die op 15 december 2006 van toepassing was op regionale steun, namelijk de richtsnoeren inzake regionale steunmaatregelen van 1998⁽⁵³⁾ (hierna "de richtsnoeren van 1998" genoemd) en de multisectorale kaderregeling betreffende regionale steun voor grote investeringsprojecten van 2002⁽⁵⁴⁾ (hierna "de kaderregeling van 2002" genoemd), en artikel 107, lid 3, onder c), van het Verdrag.

Verenigbaarheid van de overeenkomst over gronden met de richtsnoeren van 1998 en de kaderregeling van 2002

- (116) Om als verenigbaar met de interne markt te worden aangemerkt, moet regionale investeringssteun voldoen aan een reeks standaardcriteria voor verenigbaarheid, die, toen de overeenkomst over gronden op 15 december 2006 werd gesloten, waren neergelegd in de richtsnoeren van 1998. De steun moest kunnen bijdragen tot de regionale ontwikkeling en de ondersteuning van een project voor een initiële investering waarvoor de werkzaamheden pas aanvingen nadat de begunstigde van de steun een steunaanvraag had ingediend (stimulerend effect), het investeringsproject moest voor ten minste 25 % door de begunstigde worden gefinancierd en ten minste vijf jaar binnen het betrokken gebied worden behouden. Daarnaast moesten de subsidiabele uitgaven waarmee voor de toekenning van de steun rekening moest worden gehouden, worden beperkt tot bepaalde subsidiabele kosten, en mocht de steun niet op zodanige wijze met andere steun worden gecumuleerd dat het toepasselijke plafond voor regionale steun werd overschreden.
- (117) Op grond van punt 2 van de richtsnoeren van 1998 kan regionale ad-hocsteun ten gunste van één enkele onderneming of ten behoeve van slechts één enkele economische sector in de regel niet als verenigbaar met het Verdrag worden aangemerkt, omdat de versturende effecten ervan in principe groter zouden zijn dan de positieve effecten op de regionale ontwikkeling. Bovendien was ad-hocsteun aan ondernemingen in moeilijkheden verboden.
- (118) De steun die krachtens de overeenkomst over gronden aan Habidite is toegekend, is door de Spaanse autoriteiten niet in het kader van een goedgekeurde regionale steunregeling aangemeld. Deze steun beantwoordt veeleer aan de voorwaarden om te worden beschouwd als ad-hocmaatregel die alleen Habidite en de Afer-groep en impliciet ook de bouwsector ten goede komt.
- (119) Krachtens hetzelfde punt 2 van de richtsnoeren van 1998 kan dergelijke ad-hocsteun ten gunste van één enkele sector en één enkele onderneming bij wijze van uitzondering als verenigbaar met het Verdrag worden beschouwd indien kan worden aangetoond dat de steun een aanzienlijke bijdrage levert aan de regionale ontwikkeling, die groter is dan de versturende effecten op het handelsverkeer en de mededinging binnen de Unie. Hoewel de Spaanse autoriteiten geen argumenten inzake dit aspect hebben aangevoerd, zal de Commissie op eigen initiatief en op basis van de informatie waarover zij beschikt, onderzoeken of aan de voorwaarden voor een dergelijke afwijking is voldaan in het geval van de steun in het kader van de overeenkomst over gronden.
- (120) De overeenkomst over gronden was duidelijk bedoeld ter ondersteuning van een nieuw investeringsproject, namelijk de nieuwe Habidite-fabriek in Alonsotegi. Destijds werd geschat dat het project 1 100 directe nieuwe rechtstreekse banen zou opleveren in een steungebied en hoogstwaarschijnlijk een niet-verwaarloosbaar aantal indirecte banen. Daarbij komt dat overeenkomstig de parallelle overeenkomst over woningen het nieuwe investeringsproject ook zou hebben bijgedragen aan de verwezenlijking van regionale beleidsdoelstellingen, namelijk de beschikbaarstelling van sociale woningen aan kansarme burgers in de provincie Biskaje. Voorts voldeed op het moment van de sluiting van de overeenkomsten over grond en woningen noch Habidite noch de Afer-groep aan de voorwaarden om te worden aangemerkt als onderneming in moeilijkheden in de zin van de punten 9, 10 en 11 van de richtsnoeren voor reddings- en herstructureringssteun [zie overweging (7)]. De Commissie moet derhalve concluderen dat in het geval van de overeenkomst over gronden voldaan is aan de voorwaarden voor een afwijking als bedoeld in de laatste alinea van punt 2 van de richtsnoeren van 1998.
- (121) Krachtens punt 4.4 van de richtsnoeren van 1998 wordt onder regionale steun uitsluitend verstaan steun voor een initiële investering, die wordt gedefinieerd als een investering in vast kapitaal ten behoeve van de oprichting van een nieuwe vestiging, de uitbreiding van een bestaande vestiging, of het starten van een activiteit die een fundamentele wijziging in het product of in het productieproces van een bestaande vestiging meebrengt. De steun in het kader van de overeenkomst over gronden voldoet aan deze definitie, omdat de steun werd toegekend ter ondersteuning van de vestiging van een nieuw investeringsproject in Alonsotegi.
- (122) Overeenkomstig punt 4.5. van de richtsnoeren van 1998 dient steun voor de initiële investering uitsluitend dekking van de subsidiabele investeringskosten. Dientengevolge wordt het maximumbedrag van de regionale steun uitgedrukt als percentage van de subsidiabele investeringskosten. Overeenkomstig de punten 4.5 en 4.6 van de richtsnoeren van 1998 heeft de categorie "voor steun in aanmerking komende uitgaven" van een nieuw investeringsproject betrekking op terreinen, gebouwen en uitrusting, en op een aantal categorieën immateriële investeringen (octrooien, licenties, knowhow) tot een limiet van 25 % van de standaardgrondslag voor grote ondernemingen.

⁽⁵²⁾ Zie de beschikking van de Commissie van 17.5.2000 in de steunzaak N 773/99 Spanje – regionale kaart voor de periode 2000-2006, tekst beschikbaar op http://ec.europa.eu/eu_law/state_aids/comp-1999/n773-99.pdf.

⁽⁵³⁾ PB C 74 van 10.3.1998, blz. 9.

⁽⁵⁴⁾ PB C 70 van 19.3.2002, blz. 8.

(123) Daarom moeten eerst de subsidiabele kosten van het Habiditeproject in Alonsotegi per 15 december 2006 worden vastgesteld.

(124) Aangezien de steun in het kader van de overeenkomst over gronden niet werd verleend op basis van een voorafgaande steunaanvraag, heeft de begunstigde destijds niet de informatie ingediend die nodig was om de in aanmerking komende uitgaven te kunnen vaststellen bij een nieuw investeringsproject in het kader van regionale steun. De gegevens waarover de Diputación beschikte ter zake van de in aanmerking komende uitgaven, zoals reeds eerder vermeld in overweging (10), zijn de volgende:

Gronden	4,8 miljoen EUR
Industriële gebouwen	22,5 miljoen EUR
Aanpassingswerken	4,04 miljoen EUR
Installaties	24,0 miljoen EUR
Totaal	55,34 miljoen EUR

(125) De aangegeven uitgavencategorieën kunnen worden aangemerkt als "voor steun in aanmerking komende uitgaven" in de zin van punt 4.5 van de richtsnoeren van 1998. De steun in het kader van de overeenkomst over gronden was bovendien rechtstreeks gekoppeld aan de aankoop en aanpassing van de terreinen voor industrieel gebruik ten behoeve van het nieuwe investeringsproject, en voldoet derhalve ook aan deze vereiste uit hoofde van punt 4.5 van de richtsnoeren van 1998.

(126) Krachtens punt 4.10 van de richtsnoeren van 1998 moeten steunmaatregelen ten behoeve van de initiële investering worden onderworpen aan de verplichting dat de betrokken investering gedurende een periode van minimaal vijf jaar behouden blijft. Hoewel deze voorwaarde niet specifiek aan Habidite is opgelegd in het kader van de overeenkomst over gronden, moet evenwel worden opgemerkt dat in het kader van de parallelle overeenkomst over opleidingssteun [zoals beschreven in overweging (39)], die eveneens op 15 december 2006 is gesloten en betrekking heeft op hetzelfde investeringsproject, Habidite zich ertoe had verbonden 1 100 banen minimaal vijf jaar te handhaven. De Commissie moet derhalve concluderen dat ook aan de bepalingen van punt 4.10 van de richtsnoeren van 1998 is voldaan.

(127) Bij gebrek aan gegevens over de geraamde loonkosten voor de 1 100 werknemers van de fabriek van Habidite in Alonsotegi kan de Commissie geen gedegen beoordeling maken over de mogelijke verenigbaarheid van de in het kader van de overeenkomst over gronden verleende steun met de punten 4.11 tot en met 4.17 van de richtsnoeren van 1998 betreffende de schepping van werkgelegenheid. Aangezien de steun in het kader van

deze overeenkomst was gekoppeld aan de aankoop van de gronden, die voor steun in aanmerking komen, is een beoordeling op basis van de punten 4.11 tot en met 4.17 van de richtsnoeren van 1998 overbodig.

(128) Voordat de overeenkomst over gronden werd ondertekend, had het investeringsproject van Habidite geen andere investeringssteun ontvangen die in aanmerking moest worden genomen voor de beoordeling van de cumulatieve effecten als bedoeld in punt 4.18 van de richtsnoeren van 1998.

(129) In punt 4.2 van de richtsnoeren van 1998 is bepaald dat de steunaanvraag vóór de aanvang van de uitvoering van het investeringsproject moet worden ingediend. De bedoeling hiervan is te waarborgen dat regionale steun pas wordt verleend wanneer de steun een verifieerbaar stimulerend effect heeft: waren de werkzaamheden aan een gegeven project al begonnen vóór de steunaanvraag, dan zou de daarna verleende regionale steun uiteraard geen stimulerend effect hebben, wat betekent dat het project hoogstwaarschijnlijk ook zonder steun zou zijn uitgevoerd.

(130) Met betrekking tot dit punt zij in de eerste plaats opgemerkt dat de overeenkomst over gronden een ad-hoc-maatregel was en geen steun in het kader van een goedgekeurde regeling. Het stimulerend effect is evenwel een algemeen verenigbaarheids criterium in de zin van artikel 107, lid 3, onder c), van het Verdrag, waarvan de naleving in ieder geval moet worden nagegaan. Hoewel de Diputación voor deze maatregel geen stimulerend effect heeft aangevoerd, moet de Commissie desondanks de naleving van deze essentiële voorwaarde ambtshalve nagaan.

(131) De Commissie is van oordeel dat in het geval van de steun in het kader van de overeenkomst over gronden aan de voorwaarde inzake het stimulerend effect is voldaan om de hieronder genoemde redenen. Ten eerste hadden de werkzaamheden aan het project geen aanvang genomen vóór de steunverlening, hoewel de steun niet was aangemeld vóór de datum waarop deze werd verleend (15 december 2006). Volgens de informatie van de Diputación is met de aankoop van de voor het project benodigde gronden, die kan worden beschouwd als het begin van de werkzaamheden voor dit investeringsproject, pas begonnen in mei 2007, dat wil zeggen na de ondertekening van de overeenkomst over gronden op 15 december 2006. Ten tweede kan uit het feit dat het Habiditeproject niet werd uitgevoerd na de opschorting van de overeenkomsten over gronden en woningen, worden geconcludeerd dat de steun een stimulerend effect had: zonder steun werd het project niet uitgevoerd.

(132) Overeenkomstig punt 4.2. van de richtsnoeren van 1998 moet het steunvrije aandeel van de begunstigde in de financiering van het project ten minste 25 % van de subsidiabele kosten bedragen. Aan deze voorwaarde is eveneens duidelijk voldaan in het geval van de steun in het kader van de overeenkomst over gronden. De door

de Diputación gedeclareerde subsidiabele kosten voor dit project bedroegen in totaal 55 miljoen EUR; Habidite had dus ten minste 25 % van dit bedrag, namelijk 13,75 miljoen EUR, uit eigen middelen moeten bekostigen. De Commissie is van oordeel dat het steunelement in de overeenkomst over gronden zoals beschreven in overweging (109) niet meer kan hebben bedragen dan 75 % van de subsidiabele kosten, d.w.z. 41,25 miljoen EUR, zelfs niet in een scenario waarin het totale steunbedrag aanzienlijk zou zijn verhoogd door te aanvaarden dat de steun bestond uit 28,2 miljoen EUR aan effectieve kosten voor de aanpassing van de terreinen voor industrieel gebruik, vermeerderd met 0,98 miljoen EUR (d.w.z. 13,41 % van in totaal 7,3 miljoen EUR aan kosten voor de grondaankoop, zoals geraamd door de Diputación).

- (133) In het licht van de overwegingen (116) tot en met (132) moet de Commissie concluderen dat de steun in het kader van de overeenkomst over gronden voldeed aan de voorwaarden voor verenigbaarheid van de richtsnoeren van 1998.
- (134) Uit de informatie over de in de overwegingen (12) en (124) vermelde subsidiabele investeringskosten blijkt voorts dat het investeringsproject van Habidite in december 2006 kon worden aangemerkt als een groot investeringsproject in de zin van de multisectorale kaderregeling van 2002, aangezien de totale subsidiabele kosten van dit project meer bedroegen dan 50 miljoen EUR. De verenigbaarheid van de steun in het kader van de overeenkomst over gronden moet derhalve ook worden onderzocht vanuit het oogpunt van de naleving van de voorwaarden van de multisectorale kaderregeling van 2002.
- (135) In december 2006 bedroeg de in Gran Bilbao geldende maximale steunintensiteit, uitgedrukt in NSE, 20 %. Overeenkomstig punt 21 van de kaderregeling van 2002, en rekening houdend met de subsidiabele uitgaven voor het Habiditeproject vanaf 2006 zoals vermeld in overweging (12), had de maximaal toegestane steunintensiteit voor dit project als volgt moeten zijn verlaagd:

Subsidiabele uitgaven	Aangepast steunplafond
Tot max. 50 mln EUR	10 mln EUR (20 % - regionaal plafond - van 50 mln EUR)
Tussen 50 mln EUR en 100 mln EUR	0,5 mln EUR (10 % - helft van het regionale plafond - van 5 mln EUR)
Deel bovenop 100 mln EUR	—
Totaal	10,5 mln EUR

- (136) Hieruit volgt dat de steun in het kader van de overeenkomst over gronden tot een maximumbedrag van 10,5 miljoen EUR verenigbaar zou zijn geweest, en het deel daarbovenop niet. Zoals vermeld in de overwegingen (78) tot en met (82) en (109) kan het bedrag van de steun in het kader van de overeenkomst over gronden niet precies worden gekwantificeerd vanwege het meningsverschil over de effectieve kosten die Bizkailur had moeten dragen om te voldoen aan haar contractuele verplichtingen betreffende de aankoop en de aanpassing voor industrieel gebruik van de terreinen voor de vestiging van de fabriek van Habidite in Alonsotegi, een meningsverschil waarover de Commissie geen correct definitief standpunt kan innemen.
- (137) Het eerste steunelement zou 13,21 % van de daadwerkelijk door Bizkailur voor de grondaankoop gedragen kosten hebben bedragen. De Diputación beweert dat deze kosten in totaal 7,3 miljoen EUR bedroegen, maar Habidite vindt deze raming sterk overdreven. Voorts wordt opgemerkt dat volgens de gegevens van de Diputación zelf [zie overweging (12)] de kosten voor de aankoop van de terreinen op een gegeven moment werden geraamd op 4,8 miljoen EUR. Tot slot werden de kosten voor de grondaankoop in november 2008 op 5,5 miljoen EUR geraamd, zoals vermeld in het bedrijfsplan dat Habidite bij haar aanvraag voor regionale steun voor 2008 had ingediend.
- (138) Het tweede steunelement betrof de totale daadwerkelijk door Bizkailur gedragen kosten voor de aanpassing van de betrokken terreinen voor industrieel gebruik. De Diputación schatte deze kosten in maart 2009 op 28,5 miljoen EUR maar verklaarde ook dat deze kosten op een gegeven moment op slechts 4,04 miljoen EUR werden geraamd [zie overweging (12)].
- (139) Op basis van de bestaande gegevens kan derhalve niet met absolute zekerheid worden uitgesloten dat de steun in het kader van de overeenkomst over gronden het voor dit project toegestane bedrag van 10,5 miljoen EUR niet heeft overschreden.

- (140) Punt 24 van de multisectorale kaderregeling van 2002 voorziet in aanvullende voorwaarden voor verenigbaarheid voor maatregelen waarvan het steunbedrag meer bedraagt dan de maximaal toelaatbare steun voor een investering van 100 miljoen EUR in hetzelfde steungebied. De maximaal toelaatbare steun voor een investering van 100 miljoen EUR in Gran Bilbao in december 2006 bedroeg op basis van punt 21 van de kaderregeling van 2002 15 miljoen EUR (20 % van de eerste 50 miljoen EUR, d.w.z. 10 miljoen EUR, plus 10 % van de volgende 50 miljoen EUR, d.w.z. 5 miljoen EUR).

- (141) Zoals reeds toegelicht in de overwegingen (78) tot en met (82) kan op basis van de beschikbare gegevens het totale bedrag van de steun in het kader van de overeenkomst over gronden niet precies worden gekwantificeerd. De Commissie kan echter niet uitsluiten dat het steunbedrag mogelijk hoger is geweest dan het plafond van 15 miljoen EUR. Onder deze omstandigheden heeft de Commissie onderzocht of de twee aanvullende voorwaarden voor de goedkeuring van deze steun in het geval van de overeenkomst over gronden zijn vervuld.
- (142) De eerste voorwaarde is dat de begunstigde van de steun de limiet van 25 % van de afzet van het betrokken product voor of na de investering in acht heeft genomen. De tweede voorwaarde is dat de door het investeringsproject ontstane productiecapaciteit niet meer bedraagt dan 5 % van de betrokken markt. Overeenkomstig punt 24 van de multisectorale kaderregeling van 2002 is het aan de betrokken lidstaat om te bewijzen dat aan deze voorwaarden is voldaan. In het onderhavige geval hebben de Spaanse autoriteiten geen gegevens verstrekt aan de hand waarvan de Commissie kan nagaan of een van beide aanvullende voorwaarden is nageleefd.
- (143) Op basis van de ramingen van de marktprijzen die Habidite in november 2008 had ingediend ter verwerving van de regionale steun voor 2008 [zie overweging (86)] schatte de onderneming haar aandeel in de Spaanse bouwmarkt (zowel de vrije markt als het socialehuisingsegment) op [0,1-1,0] % in 2011, d.w.z. na toevoeging van de nieuwe door dit investeringsproject gegenereerde productiecapaciteit, en op [0,5-1,5] % vanaf 2012. Wordt alleen de Baskische markt in aanmerking genomen, dan zou het aandeel van Habidite in het vrije segment van de bouwmarkt in 2011 [0,1-1,0] % hebben bedragen, en vanaf 2014 [2,0-3,0] %.
- (144) Op grond van deze ramingen, die niet in tegenspraak zijn met andere informatie waarover de Commissie beschikt, kan worden aangenomen dat Habidite in december 2006 de in punt 24 van de kaderregeling van 2002 vastgestelde limieten voor het marktaandeel en de capaciteit met betrekking tot de investeringsteun in het kader van de overeenkomst over gronden niet heeft overschreden.
- (145) De conclusie luidt dat het deel van de steun in het kader van de overeenkomst over gronden dat boven het maximaal toelaatbare steunbedrag van 10,5 miljoen EUR uitkomt, eveneens zou hebben voldaan aan de voorwaarden voor verenigbaarheid van de multisectorale kaderregeling van 2002. Steun boven dit bedrag zou niet met het Verdrag verenigbaar zijn geweest, omdat de voorwaarden voor verenigbaarheid van de richtsnoeren van 1998 en van de multisectorale kaderregeling van 2002 niet zouden zijn vervuld.
- (146) Aangezien de steun niet is uitbetaald en terugvordering niet nodig is, zijn deze conclusies over de verenigbaarheid van de steun in het kader van de overeenkomst over gronden als toereikend voor de toepassing van dit besluit.
- (147) De Commissie wijst de bevoegde Spaanse instanties erop dat de steun in het kader van de overeenkomst over gronden in aanmerking moet worden genomen bij het onderzoek naar de naleving van de voorschriften inzake cumulering van steun met betrekking tot de regionale steun voor 2008 die de Baskische regering voor hetzelfde project heeft verstrekt. Dit is ook noodzakelijk vanwege het feit dat zowel de steun in het kader van de overeenkomst over gronden als de regionale steun voor 2008 subsidiabele kosten dekte in verband met de aankoop en de aanpassing van dezelfde terreinen. Nogmaals zij vermeld dat de werkzaamheden voor dit investeringsproject in mei 2007 werden gestart, terwijl de aanvraag voor regionale steun voor 2008 werd ingediend in 2008.
- Verenigbaarheid van de steun in het kader van de overeenkomst over woningen krachtens de richtsnoeren van 1998 en de multisectorale kaderregeling van 2002
- (148) Zoals aangegeven in de overwegingen (93) tot en met (107) vermindert de steun in het kader van de overeenkomst over woningen de risico's die verbonden zijn aan de initiële investering doordat hij de verkoop van een belangrijk deel van de aanvangsproductie van de nieuwe fabriek waarborgt. De steun verschaft Habidite ook een voordeel ten opzichte van andere concurrenten, omdat aan Habidite, zonder een voorafgaande openbare inschrijving, een opdracht werd gegund voor de levering aan de overheid van 1 500 woningen die als semi-sociale woningen moesten worden verkocht. De steun in het kader van de overeenkomst over woningen werd gedefinieerd als de winst die Habidite zou hebben behaald uit de aankoop van de 1 500 woningen door de Diputación en Bizkailur, meer bepaald het verschil tussen de prijs waartegen laatstgenoemde de woningen zou hebben verkocht, en de door Habidite voor de bouw daarvan gedragen kosten.
- (149) Overeenkomstig de richtsnoeren van 1998 is regionale steun gelinkt aan de subsidiabele kosten. Hoewel punt 4.2 van deze richtsnoeren geen beperking oplegt ten aanzien van de vorm van de steun, kan uit punt 4.5 en uit de gehele inhoud van de richtsnoeren duidelijk worden opgemaakt dat investeringsteun moet worden bestemd voor subsidiabele investeringskosten. Overeenkomstig punt 4.5 van diezelfde richtsnoeren kunnen alleen kosten voor de aankoop van activa zoals gronden, gebouwen en uitrusting in aanmerking worden genomen bij de toekenning van regionale steun. Overeenkomstig punt 4.6 mogen de voor regionale steun in aanmerking komende uitgaven eveneens betrekking hebben op andere kosten, zoals kosten die verband houden met de verwerving van octrooien, licenties en knowhow.
- (150) Gelet op de aard van de steun in het kader van de overeenkomst over woningen is deze niet bedoeld om dergelijke subsidiabele uitgaven te dekken, maar veeleer om de exploitatiekosten van de begunstigde te verlagen. Exploitatiesteun is op grond van punt 4.15 van de richtsnoeren van 1998 in beginsel verboden, en wordt slechts bij uitzondering toegestaan in de regio's die onder de afwijking

van artikel 107, lid 3, onder a), van het Verdrag vallen. Het Habiditeproject moest echter in een steungebied in de zin van artikel 107, lid 3, onder c), en niet van 107, lid 3, onder a), van het Verdrag worden uitgevoerd.

- (151) De Commissie concludeert derhalve dat de betrokken steun in het kader van de overeenkomst over woningen kan worden aangemerkt als exploitatiesteun die op grond van punt 4.15 van de richtsnoeren van 1998 niet verenigbaar zou zijn geweest met het Verdrag.

VIII. CONCLUSIE

- (152) In het licht van de overwegingen (63) tot en met (151), en onverminderd andere bevindingen met betrekking tot de verenigbaarheid met de EU-regelgeving inzake overheidsopdrachten, concludeert de Commissie dat de overeenkomst over gronden en de overeenkomst over woningen staatssteun in de zin van artikel 107, lid 1, van het Verdrag vormen.

- (153) Wat de overeenkomst over gronden betreft, bestaat de steun uit twee elementen:

(a) De gederfde rente van een lening met een aflossingsvrije periode van vier jaar waarmee de kosten van Bizkailur voor de aankoop van de gronden voor het Habiditeproject volledig werden gedekt en die voor een periode van zeven jaar rentevrij zou zijn verleend. De gederfde rente komt neer op een netto subsidie-equivalent (NSE) van 13,41 % van de door Bizkailur gedragen kosten voor de grondaankoop overeenkomstig deel 2, artikel 1, onder ii), van de overeenkomst over gronden.

(b) De totale door Bizkailur gedragen kosten voor de aanpassing van het betrokken terrein van in totaal ten minste 101 430 m², zoals bepaald in deel 2, artikel 1, onder iii), van de overeenkomst over gronden.

- (154) In het geval van de overeenkomst over woningen bestaat het steunelement uit de winst die Habidite en de AFER-groep zouden hebben behaald uit de verkoop van de 1 500 in opdracht gegeven woningen door de Diputación en BIZKAILUR, meer bepaald het verschil tussen de prijs waartegen laatstgenoemde de woningen zou hebben verkocht op basis van de bepalingen van de overeenkomst over woningen en de door Habidite voor de bouw van deze woningen gedragen kosten.

- (155) Op basis van de beschikbare informatie kunnen de bedragen van de steun in het kader van de overeenkomsten over grond en woningen niet precies worden gekwantificeerd. Kwantificering van de steun is echter niet noodzakelijk voor de toepassing van dit besluit, aangezien de steun niet is uitbetaald en derhalve niet hoeft te worden teruggevorderd.

- (156) Voorts onderstreept de Commissie dat de overeenkomsten over gronden en woningen onrechtmatige steun inhouden. De steun in het kader van beide overeenkomsten werd op 15 december 2006 verleend zonder dat de uit het Verdrag voortvloeiende verplichting van voorafgaande aanmelding werd nagekomen. In het licht van de uitspraak in de zaak *CELF/SIDE* ⁽⁵⁵⁾ wordt het onrechtmatige karakter van de steun niet weggenomen door de latere aanmelding van beide overeenkomsten, noch door de conclusie over de gedeeltelijke verenigbaarheid van de steun in het kader van de overeenkomst over gronden tot het maximaal toelaatbare bedrag van 10,5 miljoen EUR. De Commissie verlangt van de bevoegde Spaanse instanties dat zij de nodige juridische consequenties trekken uit het onrechtmatige karakter van de betrokken steun in het kader van de overeenkomsten voor grond en woningen.

- (157) Overeenkomstig de richtsnoeren van 1998 en de kaderregeling van 2002 is de steun in het kader van de overeenkomst over gronden tot het maximaal toelaatbare bedrag van 10,5 miljoen EUR verenigbaar met het Verdrag. Het deel van de steun in het kader van de overeenkomst over gronden dat boven dit toegestane bedrag zou uitkomen, is niet verenigbaar met het Verdrag.

- (158) De steun in het kader van de overeenkomst over woningen vormt exploitatiesteun, die op grond van punt 4.15 van de richtsnoeren van 1998 in zijn geheel niet verenigbaar is met het Verdrag.

- (159) De bevindingen in het onderhavige besluit over de aanwezigheid van steun in de overeenkomst over gronden zijn relevant voor de regionale steun die in 2008 door de Baskische regering voor hetzelfde investeringsproject is verleend. De Commissie merkt op dat de werkzaamheden voor het investeringsproject aanvingen in mei 2007, d.w.z. vóór de indiening van de aanvraag voor de regionale steun van 2008.

- (160) De begunstigden van de steun in het kader van de overeenkomsten over gronden en woningen zijn Habidite Technologies País Vasco S.A. en de Afer-groep, beide overeenkomstsluitende partijen bij voornoemde overeenkomsten, alsmede verbonden ondernemingen in de zin van artikel 3, leden 2 en 3, van de bijlage bij de aanbeveling van de Commissie van 6 mei 2003 betreffende de definitie van kleine, middelgrote en micro-ondernemingen ⁽⁵⁶⁾.

HEEFT HET VOLGENDE BESLUIT VASTGESTELD:

Artikel 1

De twee door het Koninkrijk Spanje op 15 april 2009 aangeelde overeenkomsten, die op 15 december 2006 zijn gesloten tussen de Diputación Foral de Bizkaia en Bizkailur S.A. enerzijds, en Habidite Technologies País Vasco S.A. en de Afer-groep anderzijds, vormen staatssteun in de zin van artikel 107, lid 1, van het Verdrag.

⁽⁵⁵⁾ Zie voetnoot 34.

⁽⁵⁶⁾ PB L 124 van 20.5.2003, blz. 36.

Artikel 2

De steun in het kader van de aangemelde overeenkomsten is onrechtmatig, omdat hij is verleend in strijd met de verplichting tot voorafgaande aanmelding van artikel 108, lid 3, van het Verdrag.

Artikel 3

De steun in het kader van de overeenkomst over gronden omvat:

- (a) de door BIZKAILUR en de Diputación gederfde rente van een lening ter hoogte van de totale daadwerkelijk voor de aankoop van de grond gedragen kosten, die moeten worden terugbetaald na een aflossingsvrije periode van vier jaar in vier gelijke jaarlijkse aflossingstermijnen van elk 25 %, rentevrij. Het NSE van een dergelijke rentevrije lening zou 13,41 % hebben bedragen van de effectieve door Bizkailur voor de aankoop van de grond voor dit project gedragen kosten op grond van deel 2, artikel 1, onder ii), van de overeenkomst over gronden.
- (b) de totale effectieve kosten die BIZKAILUR zou hebben gedragen om de voor dit project aan te kopen terreinen van in totaal ten minste 101 430 m² aan te passen voor industrieel gebruik, zoals bepaald in deel 2, artikel 1, onder iii), van de overeenkomst over gronden.

Artikel 4

De steun in het kader van de overeenkomst over woningen bestaat uit de winst die Habidite en de Afer-groep zouden hebben behaald uit de verkoop van de 1 500 woningen in opdracht van de Diputación Foral de Bizkaia en Bizkailur S.A. uit hoofde

van deze overeenkomst. Deze winst bestaat uit het verschil tussen de prijs die Habidite van Bizkailur zou hebben verkregen op grond van artikel A, onder e), van deze overeenkomst, en de eigen kosten van Habidite voor de bouw van de 1 500 woningen.

Artikel 5

De steun in het kader van de overeenkomst over gronden is krachtens de richtsnoeren van 1998 inzake regionale steunmaatregelen en de multisectorale kaderregeling van 2002 betreffende regionale steun voor grote investeringsprojecten verenigbaar met het Verdrag tot het maximaal toelaatbare bedrag van EUR 10,5 miljoen. Steun boven deze limiet is niet verenigbaar met het Verdrag.

Artikel 6

De steun in het kader van de overeenkomst over woningen vormt exploitatiesteun en is op grond van punt 4.15 van de richtsnoeren van 1998 inzake regionale steunmaatregelen derhalve niet verenigbaar met het Verdrag.

Artikel 7

Dit besluit is gericht tot het Koninkrijk Spanje.

Gedaan te Brussel, 27 juni 2012.

Voor de Commissie
Joaquín ALMUNIA
Vicevoorzitter

BESLUIT VAN DE COMMISSIE**van 25 juli 2012****betreffende Steunmaatregel SA.29064 (11/C, ex 11/NN) — Verschillende vliegbelastingtarieven toegepast door Ierland***(Kennisgeving geschied onder nummer C(2012) 5037)***(Slechts de tekst in de Engelse taal is authentiek)****(Voor de EER relevante tekst)****(2013/199/EU)**

DE EUROPESE COMMISSIE,

Gezien het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie, en met name artikel 108, lid 2, eerste alinea,

Gezien de Overeenkomst betreffende de Europese Economische Ruimte, en met name artikel 62, lid 1, onder a),

Na de belanghebbenden overeenkomstig de genoemde bepalingen te hebben aangemaand hun opmerkingen kenbaar te maken ⁽¹⁾ en gezien deze opmerkingen,

Overwegende hetgeen volgt:

1. PROCEDURE

- (1) In 2009 heeft de Commissie een klacht over staatssteun ontvangen van een luchtvaartmaatschappij (hierna "de klager" genoemd) met betrekking tot verscheidene aspecten van de vliegbelasting die door Ierland wordt geheven, onder meer de afwijkende belastingtarieven die van toepassing zijn op vluchten met een bestemming op minder dan 300 km van de luchthaven van Dublin, waardoor Aer Arann zou zijn bevoordeeld.
- (2) Bij schrijven van 13 juli 2011 heeft de Commissie Ierland in kennis gesteld van haar besluit de procedure van artikel 108, lid 2, van het Verdrag in te leiden ten aanzien van de verschillende belastingtarieven binnen de Ierse vliegbelasting. De Commissie heeft de Ierse autoriteiten verzocht een afschrift van het besluit aan de begunstigden door te sturen.
- (3) Op 9 augustus 2011 en 5 september 2011 heeft luchtvaartmaatschappij Ryanair Ltd. (hierna "Ryanair" genoemd) brieven gezonden met betrekking tot het besluit tot inleiding van de procedure van de Commissie. De Commissie heeft deze brieven op 5 oktober 2011 beantwoord. Op 17 oktober 2011 heeft Ryanair nog een brief gezonden.
- (4) Nadat de antwoordtermijn was verlengd, hebben de Ierse autoriteiten op 15 september 2011 hun opmerkingen over het besluit van de Commissie kenbaar gemaakt.

- (5) Het besluit van de Commissie om de procedure in te leiden is op 18 oktober 2011 bekendgemaakt in het *Publicatieblad van de Europese Unie* ⁽²⁾. De Commissie heeft de belanghebbenden uitgenodigd hun opmerkingen over de betrokken maatregel kenbaar te maken.

- (6) Op 17 november 2011 heeft Ryanair aan dit verzoek voldaan. Bij brief van 28 november 2011 heeft de Commissie Ryanair gevraagd of bepaalde van de door Ryanair verstrekte inlichtingen vertrouwelijk waren en niet aan de Ierse autoriteiten mochten worden megedeeld. Bij brief van 30 november 2011 heeft Ryanair bevestigd dat zijn brief aan de Ierse autoriteiten mocht worden doorgestuurd.

- (7) Bij schrijven van 12 december 2011 heeft de Commissie de opmerkingen van Ryanair aan de Ierse autoriteiten gezonden, die op 13 januari 2012 hun opmerkingen hierover kenbaar maakten.

2. BESCHRIJVING VAN DE STEUNMAATREGEL

- (8) Op 30 maart 2009 hebben de Ierse autoriteiten een accijns op luchtvervoer van personen ingevoerd. De nationale rechtsgrond voor de belasting is Section 55 van de Finance (No. 2) Act 2008, waarin een accijns wordt ingevoerd die een "vliegbelasting" wordt genoemd en die de luchtvaartmaatschappijen moeten betalen voor elk vertrek van een passagier op een vliegtuig van een luchthaven in Ierland ⁽³⁾. De belasting is verschuldigd wanneer een passagier vertrekt van een luchthaven met een toestel dat meer dan 20 passagiers kan vervoeren en dat niet wordt gebruikt voor staatsdoeleinden of militaire doeleinden. Hoewel het de uiteindelijke bedoeling is dat de belasting via de ticketprijs aan de passagiers wordt doorberekend, zijn het de luchtvaartmaatschappijen die voor de belasting verantwoordelijk zijn en verplicht zijn deze te betalen ⁽⁴⁾.

⁽²⁾ Zie voetnoot 1.

⁽³⁾ Toestellen die minder dan 20 passagiers kunnen vervoeren en toestellen die voor staatsdoeleinden of militaire doeleinden worden gebruikt, vallen buiten het toepassingsgebied van de belasting. Dit geldt eveneens voor vluchten die vertrekken van luchthavens met minder dan 10 000 passagiers per jaar.

⁽⁴⁾ Iedere luchtvaartmaatschappij die belasting verschuldigd is, moet zich laten registreren bij de belastingdienst en moet binnen 20 dagen of binnen een door de belastingdienst bepaalde termijn de belastingdienst een verslag bezorgen met het aantal in de voorgaande maand vertrokken passagiers.

⁽¹⁾ PB C 306 van 18.10.2011, blz. 10.

- (9) Bij de invoering werd de belasting geheven op basis van de afstand tussen de luchthaven van vertrek en de luchthaven van bestemming en bedroeg (i) 2 EUR in het geval van een reis vanaf een luchthaven naar een bestemming op maximaal 300 km afstand van de luchthaven van Dublin en (ii) 10 EUR in alle overige gevallen.
- (10) Na een onderzoek door de Commissie met betrekking tot een mogelijke inbreuk op Verordening (EG) nr. 1008/2008 van het Europees Parlement en de Raad van 24 september 2008 inzake gemeenschappelijke regels voor de exploitatie van luchtdiensten in de Gemeenschap⁽⁵⁾ en artikel 56 van het Verdrag wat betreft het vrij verrichten van diensten, werden de tarieven vanaf 1 maart 2011 gewijzigd en werd één belastingtarief van 3 EUR van toepassing op alle vertrekkende vluchten, ongeacht de afgelegde afstand⁽⁶⁾.

3. REDENEN VOOR HET INLEIDEN VAN DE FORMELE ONDERZOEKSPROCEDURE

- (11) De Commissie heeft de formele onderzoeksprocedure ingeleid met betrekking tot het lagere belastingtarief dat tussen 30 maart 2009 en 1 maart 2011 op bepaalde routes van toepassing was, omdat zij van mening was dat dit tarief staatssteun kon vormen en betwijfelde of het verenigbaar was met de interne markt.
- (12) Om te beoordelen of de maatregel selectief was, heeft de Commissie, in overeenstemming met de vaste rechtspraak⁽⁷⁾, eerst het referentiebelastingstelsel vastgesteld en vervolgens onderzocht of de maatregel een afwijking van dat stelsel vormde en, zo ja, of Ierland had aangetoond dat de afwijking in overeenstemming was met de aard en de opzet van het belastingstelsel.
- (13) Zij heeft besloten dat in deze zaak de belasting van vliegtuigpassagiers die van een luchthaven in Ierland vertrekken het referentiestelsel is.
- (14) De Commissie heeft vastgesteld dat het stelsel voor vliegbelasting voorzag in een algemeen of normaal tarief voor bijna alle vluchten en in een verlaagd tarief voor vluchten met een bestemming op minder dan 300 km van de luchthaven van Dublin. Zij is van mening dat het normale tarief het referentiestelsel vormde, terwijl het verlaagde tarief, dat op een duidelijk afgebakende categorie vluchten van toepassing was, een uitzondering op het referentiesysteem leek te zijn.
- (15) De Commissie betwijfelde of het verlaagde tarief gerechtvaardigd was op basis van de afstand tussen de plaats van vertrek en de uiteindelijke bestemming van de vlucht.
- (16) Ten eerste werd het niet toegepast op grond van de werkelijke duur van de reis, maar op grond van de afstand tussen de luchthaven van Dublin en de bestemming.
- (17) Ten tweede leken de structuur en de objectieve aard van de belasting geen verband te houden met de afstand van de vlucht, maar met het feit dat deze van een Ierse luchthaven vertrok. De verhouding met de belastingdienst, het belastbare feit (het vertrek van een Ierse luchthaven) en de negatieve impact op de Ierse samenleving (geluidsoverlast en luchtvervuiling) waren exact dezelfde voor alle passagiers die van een Ierse luchthaven vertrokken, ongeacht de bestemming van de vlucht en de afgelegde afstand. Gelet op deze doelstelling bevonden de betrokken luchtvaartmaatschappijen zich in dezelfde juridische en feitelijke situatie als elke andere maatschappij.
- (18) Ten derde werd het belastingstelsel niet gekenmerkt door een uitgesproken differentiatie in belastingniveaus op basis van de afstand van de vlucht, maar waren er maar twee tarieven, het ene voor vluchten over zeer korte afstanden, het andere voor alle andere vluchten. Door dit criterium leken vluchten binnen Ierland en naar bepaalde delen in het westen van het Verenigd Koninkrijk te worden bevoordeeld, waardoor er dus sprake was van discriminatie tussen nationale vluchten en vluchten binnen de Unie. In dit geval hebben de Ierse autoriteiten aangevoerd dat een hogere belasting voor de bestemmingen waarop het lagere tarief van toepassing was, onevenredig zou zijn in verhouding tot de prijs. De Commissie heeft vastgesteld dat de prijs van tickets voor binnenlandse bestemmingen niet noodzakelijk lager is dan die van vluchten naar andere bestemmingen in de Unie. Het lagere belastingtarief bleek dus niet gerechtvaardigd te zijn door de aard en de opzet van het stelsel voor vliegbelasting en bleek derhalve een selectieve maatregel te zijn.
- (19) Aangezien ook aan alle andere criteria van artikel 107, lid 1, van het Verdrag bleek te zijn voldaan, leek de maatregel staatssteun te vormen voor de luchtvaartmaatschappijen die de verbindingen exploiteerden waarop het verlaagde tarief van toepassing was.
- (20) De steun leek onder geen van de richtsnoeren van de Commissie inzake de verenigbaarheid van staatssteun te vallen. Omdat de maatregel bedrijfssteun leek te vormen waarbij sprake was van discriminatie tussen vluchten binnen de Unie, kon deze niet rechtstreeks op grond van artikel 107, lid 3, onder c), van het Verdrag als verenigbaar worden aangemerkt. Voorts viel de steun onder geen van de andere afwijkingen in artikel 107, lid 2 of 3, van het Verdrag.

⁽⁵⁾ PB L 293 van 31.10.2008, blz. 3.

⁽⁶⁾ In het kader van de inbreukprocedure heeft de Commissie Ierland bij schrijven van 18 maart 2010 in kennis gesteld van haar standpunt dat door het toepassen van verschillende vliegbelastingtarieven niet werd voldaan aan de verplichtingen uit hoofde van Verordening (EG) nr. 1008/2008 en artikel 56 van het Verdrag. Na deze formele kennisgeving hebben de Ierse autoriteiten het belastingstelsel gewijzigd.

⁽⁷⁾ Zie bijvoorbeeld de arresten in zaak C-88/2003 *Portugal / Commissie*, Jurispr. 2006, blz. I-7115, punt 56 en zaak C-487/2006 *P British Aggregates / Commissie*, Jurispr. 2008, blz. I-10505, punten 81-83.

- (21) De Commissie had bijgevolg twijfels over de verenigbaarheid van de steunmaatregel met de interne markt; zij heeft daarom, in overeenstemming met artikel 4, lid 4, van Verordening (EG) nr. 659/1999 van de Raad van 22 maart 1999 tot vaststelling van nadere bepalingen voor de toepassing van artikel 93 van het EG-Verdrag⁽⁸⁾, besloten de formele onderzoeksprocedure in te leiden en Ierland en andere belanghebbenden verzocht hun opmerkingen kenbaar te maken.

4. OPMERKINGEN VAN BELANGHEBBENDEN

- (22) Naar aanleiding van de bekendmaking in het Publicatieblad⁽⁹⁾ heeft de Commissie opmerkingen ontvangen van de Ierse autoriteiten en van Ryanair.

4.1. Opmerkingen van de Ierse autoriteiten

4.1.1. De belasting is een verbruiksbelasting

- (23) Volgens de Ierse autoriteiten is de vliegbelasting in wezen een verbruiksbelasting. Om de inning te vereenvoudigen, hebben de Ierse autoriteiten de luchtvaartmaatschappijen verplicht de belastingdienst een bedrag te betalen per passagier die met hen van een Ierse luchthaven is vertrokken. De luchtvaartmaatschappijen mogen deze belasting echter aan hun passagiers doorberekenen.
- (24) Bovendien wordt de vliegbelasting normaal gezien, samen met andere toeslagen en belastingen, als een belasting of heffing verdisconteerd in de prijs van het vliegticket en/of vermeld in de algemene voorwaarden van de maatschappijen. De belasting vormt bijgevolg geen voordeel voor de luchtvaartmaatschappijen, aangezien deze slechts een heffing, belasting of toeslag is die de consument daadwerkelijk wordt aangerekend.

4.1.2. Geen voordeel voor bepaalde maatschappijen

- (25) Volgens de Ierse autoriteiten kan de vliegbelasting slechts onder de definitie van artikel 107, lid 1, van het Verdrag vallen indien een voordeel aan bepaalde maatschappijen wordt toegekend. Zij betogen dat, wanneer de vliegbelasting in wezen een verbruiksbelasting is, ongeacht of het tarief van 10 EUR of van 2 EUR wordt toegepast, het moeilijk vast te stellen is hoe deze belasting bepaalde maatschappijen begunstigt.
- (26) Vast staat dat alle maatschappijen, ongeacht of zij het belastingtarief van 10 EUR of van 2 EUR moeten aanrekenen, op gelijke voet worden behandeld. De vraag is of een voordeel wordt verleend aan de luchtvaartmaatschappijen die slechts 2 EUR moeten aanrekenen. Volgens de Ierse autoriteiten zou de vliegbelasting enkel steun kunnen vormen indien de maatschappijen

die routes exploiteren naar bestemmingen op minder dan 300 km van de luchthaven van Dublin verplicht waren de vliegbelasting van 10 EUR te innen, maar het verschil tussen het tarief van 10 EUR en het tarief van 2 EUR mochten behouden. Dit is hier echter niet het geval. In dit verband is het belangrijk op te merken dat de Ierse autoriteiten bij het opzetten van deze belasting geen specifieke maatschappij of een bepaald bedrijfsmodel voor ogen hadden.

4.1.3. Geen voordeel voor Ierse luchtvaartmaatschappijen

- (27) Vooreerst moet worden opgemerkt dat Ierland op zich geen nationale luchtvaartmaatschappijen meer heeft, aangezien de staat zijn belang in Aer Lingus, dat oorspronkelijk de nationale luchtvaartmaatschappij was, grotendeels heeft verkocht, waardoor hij nu een minderheidsaandeelhouder is.
- (28) Indien de belasting een invloed had op de Ierse luchtvaartmaatschappijen, was deze zeer verschillend voor elk van hen. De Ierse autoriteiten wijzen erop dat de routes binnen de Unie waarop het hogere tarief van 10 EUR van toepassing was, hoofdzakelijk door dezelfde Ierse luchtvaartmaatschappijen werden geëxploiteerd. In de betrokken periode bezaten de drie luchtvaartmaatschappijen ongeveer [93-97] (*) % van het marktaandeel van de vluchten waarop het lagere tarief van toepassing was, maar zij domineerden ook de markt voor vluchten binnen de Unie, met [82-87] (*) % van deze vluchten.
- (29) De Ierse autoriteiten betogen in het bijzonder dat het door Ryanair aangevoerde nadeel onhoudbaar is, omdat Ryanair ongeveer [56-63] (*) % van de passagiers vervoert op de routes waar het lagere tarief van toepassing was (zie tabel 1).

Tabel 1

Marktaandelen van Ierse luchtvaartmaatschappijen op routes met vertrek van Ierse luchthavens.

Marktaandeel		
	Maximaal 300 km	Meer dan 300 km ⁽¹⁾
Ryanair	[56-63] (*) %	[42-47] (*) %
Aer Lingus	[16-23] (*) %	[35-40] (*) %
Aer Arann	[10-17] (*) %	[0.5-2.5] (*) %
TOTAAL	[93-97] (*) %	[82-85] (*) %

(¹) Enkel binnen de Unie.

Bron: Door Ierland verstrekte inlichtingen op basis van gegevens van de drie Ierse luchtvaartmaatschappijen en gegevens van het Central Statistics Office.

(⁸) PB L 83 van 27.3.1999, blz. 1.

(⁹) Zie voetnoot 1.

(*) Omwille van een bedrijfsgeheim wordt een grootteorde vermeld.

(30) In tabel 1 wordt aangetoond dat bij de enige maatschappij die mogelijk als nationale luchtvaartmaatschappij kan worden beschouwd omwille van het minderheidsaandeel van de overheid (Aer Lingus) het percentage vluchten waarop het hogere tarief van toepassing was ([35-40] (*) %) veel groter was dan dat waarop het lagere tarief van toepassing was ([16-23] (*) %). Indien het lagere tarief een invloed zou hebben gehad op de maatschappijen, zou Aer Lingus derhalve significant zijn benadeeld.

(31) Met betrekking tot Aer Arann, dat volgens de klager ook door de vermeende steun wordt bevoordeeld, merken de Ierse autoriteiten op dat tussen 2007 en 2010 zowel de omzet als de reizigersaantallen van deze maatschappij sterk zijn gedaald. Na de invoering van de belasting heeft Aer Arann een verlies van 18 miljoen EUR opgetekend. De luchtvaartmaatschappij lijkt dus het meest rendabel te zijn geweest vóór de invoering van de belasting. De Ierse autoriteiten wijzen er ook op dat de klager en Aer Arann slechts op één binnenlandse route concurrenten waren en dat de klager op deze route bijna [37-42] (*) % van de vluchten uitvoerde. Wat betreft vluchten naar buitenlandse bestemmingen waarop het lagere tarief van toepassing was (het westen van het Verenigd Koninkrijk), voerde de klager meer dan [37-42] (*) % van de lijnvluchten uit, terwijl het aandeel van Aer Arann en van Aer Lingus kleiner was.

(32) Het stond niet-Ierse luchtvaartmaatschappijen bovendien steeds vrij om vluchten uit te voeren waarop het lagere belastingtarief van toepassing was. Dit viel niet onder de bevoegdheid van de overheid. De Ierse autoriteiten voeren aan dat, indien er sprake was van een voordeel bij het uitvoeren van vluchten waarop het lagere belastingtarief van toepassing was, buitenlandse (niet-Ierse) luchtvaartmaatschappijen zouden hebben besloten dergelijke vluchten uit te voeren. Het feit dat dergelijke vluchten niet door buitenlandse luchtvaartmaatschappijen worden uitgevoerd, wijst erop dat het lagere tarief geen voordeel opleverde.

4.1.4. *Het lagere tarief werd ingevoerd om te voorkomen dat het aangerekende tarief onevenredig zou zijn ten opzichte van de ticketprijs*

(33) De Ierse autoriteiten benadrukken dat de verschillende tarieven bedoeld waren om op basis van afstand een element van evenredigheid in het belastingniveau op te nemen, aangezien de prijzen voor bestemmingen dichterbij normaal gesproken lager zijn. Hoewel algemeen bekend is dat er geen absolute correlatie bestaat tussen afstand en prijs, werd de correlatie als voldoende beschouwd om de belasting in twee niveaus op te splitsen. De Ierse autoriteiten zijn van oordeel dat een mechanisme voor een meer nauwkeurige differentiëring op basis van de afstand het stelsel buitengewoon ingewikkeld zou hebben gemaakt en veel administratieve rompslomp zou hebben veroorzaakt.

4.1.5. *Geen concurrentievervalsing*

(34) De Ierse autoriteiten beweren dat het lagere belastingtarief de concurrentie niet heeft verstoord en het handelsverkeer niet heeft beïnvloed. Ten eerste had de belasting

geen merkbare invloed op de luchtvaartmaatschappijen omdat deze in wezen een verbruiksbelasting was. Ten tweede werd met de verschillende belastingtarieven geen onderscheid gemaakt tussen de Ierse markt en de markt in de andere lidstaten. De grote meerderheid van de vluchten waarop het lagere tarief van toepassing was, waren internationale vluchten (68 %, tegenover 32 % binnenlandse vluchten). Ten derde zijn de luchtvaartmaatschappijen actief op een markt die openstaat voor concurrentie; de markt stond met andere woorden open voor nieuwe marktdeelnemers, voor wie het lagere belastingtarief onder dezelfde voorwaarden gold als voor de andere luchtvaartmaatschappijen. Indien het lagere belastingtarief voor bepaalde maatschappijen een voordeel had ingehouden, zouden niet-Ierse luchtvaartmaatschappijen er vermoedelijk voor hebben geopteerd routes te exploiteren waarop het lagere tarief van toepassing was. Het ontbreken van nieuwe marktdeelnemers wijst erop dat het lagere tarief geen voordeel opleverde voor bepaalde luchtvaartmaatschappijen.

4.1.6. *Eventuele steun zou de-minimissteun zijn of een te verwaarlozen effect op de betrokken luchtvaartmaatschappijen hebben*

(35) Volgens de Ierse autoriteiten moet het lagere belastingtarief als met de interne markt verenigbaar worden aangemerkt, zelfs indien het als staatssteun in de zin van artikel 107, lid 1, van het Verdrag zou worden beschouwd, omdat het ofwel de-minimissteun zou zijn, ofwel hoe dan ook een te verwaarlozen effect op de betrokken luchtvaartmaatschappijen zou hebben.

4.2. Opmerkingen van derden

4.2.1. Ryanair

(36) Met betrekking tot de vraag of er sprake is van staatssteun bij het lagere belastingtarief is Ryanair het eens met het voorlopige standpunt van de Commissie in haar besluit van 13 mei 2011 dat het lagere belastingtarief bepaalde luchtvaartmaatschappijen een voordeel heeft opgeleverd en staatssteun vormt in de zin van artikel 107, lid 1, van het Verdrag. Ryanair is het echter niet eens met het standpunt van de Commissie dat (i) het hogere tarief van 10 EUR als het "normale" tarief moet worden beschouwd en dat (ii) de maatregel Ryanair een voordeel heeft opgeleverd.

(37) Wat betreft het vaststellen van het "normale" tarief of "standaardtarief" binnen het belastingstelsel, is Ryanair van mening dat het standpunt van de Commissie dat het hogere tarief van 10 EUR het normale tarief is en dat alle maatschappijen zijn bevoordeeld waarop het lagere tarief van 2 EUR van toepassing was, willekeurig is. Volgens Ryanair is er geen reden om niet het lagere, maar het hogere tarief als het normale tarief te beschouwen. Omdat het tweevoudige tarief werd vervangen door één enkelvoudig tarief, zou het nieuwe tarief bovendien eerder een gemiddelde van de oorspronkelijke tarieven zijn. Daarom zou het nieuwe tarief een redelijke referentie zijn om mogelijke schade of voordelen van het tweevoudige stelsel te onderzoeken.

(38) Ryanair haalt voorts aan dat de tweevoudige vliegbelasting Ryanair geen voordeel heeft opgeleverd. Wanneer de

Commissie een maatregel onderzoekt die mogelijk staatssteun vormt, moet zij rekening houden met de algemene effecten op de mogelijk begunstigde en in het bijzonder specifieke kosten in mindering brengen die het voordeel van de vermeende steun kleiner maken. In de periode dat het tweevoudige belastingstelsel werd toegepast, heeft Ryanair de in tabel 2 weergegeven belastingen betaald.

Tabel 2

Vervoerde passagiers en betaalde belasting van 30 maart 2009 tot 1 maart 2011.

Categorie van bestemming vanaf luchthaven Dublin	Belastingplichtige passagiers	Betaalde belasting	Aandeel
Minder dan 300 km binnen Ierland (tarief 2 EUR)	[...] (*)	[...] EUR (*)	[0.5-2.5] (*) %
Minder dan 300 km buiten Ierland (tarief 2 EUR)	[...] (*)	[...] EUR (*)	[1.5-4.5] (*) %
Meer dan 300 km binnen de EU	[...] (*)	[...] EUR (*)	[93-98] (*) %
Meer dan 300 km buiten de EU	[...] (*)	[...] EUR (*)	[0.3-2.5] (*) %
TOTAAL	[...] (*)	[...] EUR (*)	100 %

- (39) Aangezien Ryanair van mening is dat het nieuwe enkelvoudige tarief van 3 EUR als het normale tarief moet worden beschouwd, zou Ryanair van 30 maart 2009 tot 1 maart 2011 een bedrag van [...] EUR (*)⁽¹⁰⁾ vliegbelasting verschuldigd zijn. Dit is [...] EUR (*) minder dan het daadwerkelijk betaalde bedrag (zie tabel 2). Ryanair voert dus aan dat het geen voordeel heeft genoten door de lagere belasting, maar er eerder door benadeeld is.

4.3. Opmerkingen van Ierland bij de van derden ontvangen opmerkingen

- (40) Op 13 januari 2012 hebben de Ierse autoriteiten hun reactie op de opmerkingen van Ryanair kenbaar gemaakt. Ten eerste zijn zij het niet eens met de beschrijving van de belasting door Ryanair, aangezien het volgens hen in wezen een verbruiksbelasting is en het lagere tarief de luchtvaartmaatschappijen geen voordeel heeft opgeleverd. Ten tweede zien zij niet in hoe Ryanair het meest direct en het meest negatief kan zijn beïnvloed door het lagere tarief, met name omdat deze maatschappij [56-63] (*) % van de vervoerde passagiers voor haar rekening neemt op vluchten waarop het lagere tarief van toepassing is. Ten derde is de bewering dat het lagere belastingtarief was ontworpen om Aer Arann te steunen ongegrond. De Ierse autoriteiten hadden bij het opzetten van deze belasting geen specifieke maatschappij voor ogen. Ten vierde is de redenering van Ryanair dat het hogere tarief van 10 EUR niet als het normale tarief voor de vliegbelasting

mag worden beschouwd, niet logisch. Binnen het tweevoudige belastingstelsel was het hogere tarief van toepassing op 85-90 % van alle vertrekkende vluchten. De Ierse autoriteiten wezen er nogmaals op dat zij een afwijking van het standaardtarief van 10 EUR hadden toegestaan om op basis van afstand een element van evenredigheid in het belastingniveau op te nemen.

5. BEOORDELING

5.1. Aanwezigheid van staatssteun in de zin van artikel 107, lid 1, van het Verdrag

- (41) Krachtens artikel 107, lid 1, van het Verdrag "zijn steunmaatregelen van de staten of in welke vorm ook met staatsmiddelen bekostigd, die de mededinging door begunstiging van bepaalde ondernemingen of bepaalde producties vervalsen of dreigen te vervalsen, onverenigbaar met de interne markt, voor zover deze steun het handelsverkeer tussen de lidstaten ongunstig beïnvloedt."

Selectiviteit

- (42) Om binnen het toepassingsgebied van artikel 107, lid 1, van het Verdrag te vallen, moet een maatregel selectief zijn⁽¹¹⁾. Om te beoordelen of een maatregel selectief is, moet de Commissie nagaan of de maatregel "bepaalde ondernemingen of bepaalde producties" kan begunstigen ten opzichte van andere die zich in een feitelijk en juridisch vergelijkbare situatie bevinden, gelet op de doelstelling van de betrokken regeling⁽¹²⁾. Volgens vaste rechtspraak⁽¹³⁾ is een belastingmaatregel a priori selectief wanneer deze verder gaat dan de normale toepassing van het algemene belastingstelsel.
- (43) De Commissie moet daarom eerst vaststellen wat het referentiebelastingstelsel is. Ten aanzien van belasting merkt de Commissie op dat de vaststelling van het belastingstelsel in beginsel tot de uitsluitende bevoegdheid van de lidstaten behoort. Bij het opzetten van hun belastingstelsel hebben de Ierse autoriteiten ervoor gekozen het belastbare feit voor de vliegbelasting te omschrijven als het vertrek per vliegtuig van een passagier van een in Ierland gelegen luchthaven. Het referentiestelsel is daarom de belasting van vliegtuigpassagiers die per vliegtuig van een luchthaven in Ierland vertrekken. De doelstelling van dat stelsel is het genereren van inkomsten voor de overheidsbegroting. De conclusie dat het referentiestelsel de belasting is van vliegtuigpassagiers die van een luchthaven in Ierland vertrekken, werd door de Ierse autoriteiten in hun antwoord op de opmerkingen van de belanghebbende bevestigd.

⁽¹¹⁾ Zie zaak C-66/02 Italië / Commissie, Jurispr. 2005, blz. I-10901, punt 94.

⁽¹²⁾ Zie bijvoorbeeld de zaken C-143/99 Adria-Wien Pipeline GmbH en Wiertersdorfer & Peggauer Zementwerke, Jurispr. 2001, blz. I-8365, punt 41, C-308/01 GIL Insurance Ltd e.a., Jurispr. 2004, blz. I-4777, punt 68, C-172/03 Heiser, Jurispr. 2005, blz. I-1627, punt 40, C-88/03 Portugal, Jurispr. 2006, blz. I-7115, punt 54 en C-169/08 Presidente del Consiglio dei Ministri / Regione autonoma della Sardegna, Jurispr. 2009, blz. I-10821, punt 61.

⁽¹³⁾ Zie bijvoorbeeld de arresten in zaak T-210/02 RENV British Aggregates Association / Commissie, Jurispr. 2006, blz. II-2789, punt 107 en in de zaken C-88/03 Portugal, Jurispr. 2006, blz. I-7115, punt 56 en C-487/06 P British Aggregates, Jurispr. 2008, blz. I-10515, punten 81-83.

⁽¹⁰⁾ 3 EUR vermenigvuldigd met [...] (*) passagiers.

(44) Ten tweede moet de Commissie, in overeenstemming met de vaste rechtspraak ⁽¹⁴⁾, vaststellen of de belastingmaatregel in kwestie een afwijking vormt van het referentiesysteem.

(45) Ryanair voert aan dat het lagere tarief van 2 EUR, of anders het enkelvoudige tarief van 3 EUR dat op 1 maart 2011 werd ingevoerd, als het normale tarief binnen het stelsel voor vliegbelasting moet worden beschouwd. Behalve voor bepaalde bestemmingen in het westen van het Verenigd Koninkrijk was het lagere tarief echter enkel van toepassing op binnenlandse bestemmingen en, volgens de Ierse autoriteiten, slechts op ongeveer 10-15 % van alle vluchten die aan de belasting waren onderworpen. Het kan daarom niet als het normale belastingtarief worden beschouwd. Het tarief van 3 EUR was niet van toepassing in de periode waarop dit besluit betrekking heeft, en kan daarom niet worden beschouwd als het normale tarief van het vliegbelastingstelsel op dat ogenblik. Daarom is de Commissie van mening dat het hogere tarief van 10 EUR het normale tarief was binnen het referentiestelsel, terwijl het verlaagde tarief van 2 EUR, dat op een duidelijk afgebakende categorie vluchten van toepassing was, een uitzondering op het referentiesysteem vormde.

(46) Ten derde moet de Commissie onderzoeken of dergelijke uitzonderingen zijn gerechtvaardigd door "de aard of de opzet van het stelsel" ⁽¹⁵⁾ in de lidstaat. Indien dat zo is, wordt de maatregel niet geacht een selectief voordeel toe te kennen en vormt deze derhalve geen staatssteun in de zin van artikel 107, lid 1, van het Verdrag. In deze context moet worden opgemerkt dat volgens vaste rechtspraak ⁽¹⁶⁾ de basis- of hoofdbeginselen van het referentiestelsel relevant zijn, niet die van de specifieke maatregel in kwestie.

(47) Volgens de Ierse autoriteiten werd het lagere tarief ingevoerd om op basis van de vluchtafstand een element van evenredigheid in het belastingniveau op te nemen. De Commissie is van mening dat deze redenering geen verband houdt met de basis- of hoofdbeginselen van het belastingstelsel zelf, maar veeleer met deze van de afwijking. De structuur en de objectieve aard van de belasting hielden geen verband met de afstand van de vlucht, maar met het feit dat deze van een Ierse luchthaven vertrok. De verhouding met de belastingdienst, het belastbare feit (het vertrek van een Ierse luchthaven) en de negatieve impact op de Ierse samenleving (bijvoorbeeld geluids-overlast en luchtvervuiling) waren exact dezelfde voor

alle passagiers die van een Ierse luchthaven vertrokken, ongeacht de bestemming van de vlucht en de afgelegde afstand. Gelet op deze doelstelling bevinden de betrokken luchtvaartmaatschappijen zich daarom in dezelfde juridische en feitelijke situatie als elke andere maatschappij.

(48) Voorts werd het belastingstelsel niet gekenmerkt door een uitgesproken differentiatie in belastingniveaus op basis van de werkelijke duur van de vlucht. Ten eerste werd het tarief niet toegepast op grond van de werkelijke duur van de vlucht, maar op grond van de afstand tussen de luchthaven van Dublin en de bestemming, ongeacht de werkelijke plaats van vertrek. Ten tweede bevatte het belastingstelsel maar twee tarieven, het ene voor vluchten over zeer korte afstanden van de luchthaven van Dublin, het andere voor alle andere vluchten.

(49) Zelfs indien de reden voor de afwijking tot de aard en de opzet van de beginselen van het stelsel voor vliegbelasting behoorde, heeft het Hof verklaard dat een voordeel niet alleen met de inherente kenmerken van het betrokken belastingstelsel moet stroken, maar ook met de uitvoering die aan dit stelsel wordt gegeven ⁽¹⁷⁾. Zoals vermeld in overweging 47 waarborgde het belastingstelsel *de facto* geen tarieven die evenredig waren met de werkelijke duur van de vlucht, aangezien het toepasbare tarief werd bepaald op grond van de afstand tussen de luchthaven van Dublin en de bestemming, ongeacht de werkelijke plaats van vertrek, en aangezien maar twee tarieven van toepassing waren, het ene voor vluchten over zeer korte afstanden van de luchthaven van Dublin, het andere voor alle andere vluchten. De prijs van tickets voor binnenlandse bestemmingen is niet noodzakelijk lager dan die van vluchten naar andere bestemmingen in de Unie. De doelstelling van de maatregel, namelijk waarborgen dat de belasting evenredig zou zijn met de vluchtafstand, kon dus niet worden bereikt. In dit geval hebben noch de Ierse autoriteiten, noch een derde aangevoerd dat het gevolg van de afwijking was dat het belastingniveau *de facto* evenredig was met de afstand. Integendeel, de Ierse autoriteiten erkennen dat er geen absolute correlatie bestond tussen afstand en belastingtarief.

(50) De Commissie ziet daarom geen reden om haar voorlopige standpunt te wijzigen dat het lagere tarief niet overeenstemde met de aard en de opzet van het stelsel voor vliegbelasting. De Commissie is derhalve van mening dat de maatregel selectief is en niet gerechtvaardigd wordt door de aard en de opzet van het stelsel.

Voordeel

(51) Belastinguitgaven zijn kosten die normaal door een onderneming worden gedragen.

⁽¹⁴⁾ Zie voetnoot 13.

⁽¹⁵⁾ Zie bijvoorbeeld zaak C-173/73 *Italië / Commissie*, Jurispr. 1974, blz. 709, en punt 13 e.v. van de mededeling van de Commissie over de toepassing van de regels betreffende steunmaatregelen van de staten op maatregelen op het gebied van de directe belastingen op ondernemingen, PB C 384 van 10.12.1998, blz. 3.

⁽¹⁶⁾ Zie bijvoorbeeld de arresten in gevoegde zaken C-78/08 tot C-80/08 *Amministrazione delle finanze Agenzia delle Entrate v Paint Graphos scarl Adige Carni srl, in vereffening / Ministero dell'Economia e delle Finanze, Agenzia delle Entrate en Ministero delle Finanze / Michele Franchetto*, niet gepubliceerd in de Jurisprudentie, in het bijzonder punt 69, alsook in zaak T-210/02, punt 107.

⁽¹⁷⁾ Zie bijvoorbeeld het arrest in gevoegde zaken C-78/08 tot C-80/08, punt 73.

- (52) De toepassing van de vliegbelasting kan invloed hebben op de inkomsten van de luchtvaartmaatschappijen die de belasting moeten betalen, door de ticketprijzen die zij aan hun klanten kunnen bieden te verhogen, of door de winst per verkocht ticket te beperken indien zij beslissen de belasting niet aan de klanten door te berekenen. In dit verband heeft het Hof het volgende verklaard: *"Aangezien luchthavenbelastingen de prijs van het traject stelselmatig rechtstreeks beïnvloeden, heeft een differentiatie in het bedrag van de door de passagiers te betalen belastingen automatisch een weerslag op de transportkosten [...] [en] bevordert zij de toegang tot binnenlandse vluchten ten opzichte van de toegang tot andere vluchten"* ⁽¹⁸⁾.
- (53) Een verlaagd tarief voor een bepaald type vluchten heeft daarom minder invloed op de luchtvaartmaatschappijen die dat type vluchten aanbieden dan het normale tarief. Deze luchtvaartmaatschappijen worden ontheven van lasten die zij normaal moeten dragen, waardoor de kosten die zij aan hun klanten moeten doorberekenen of die zij zelf moeten dragen, lager zijn.
- (54) De Commissie is daarom van mening dat het lagere belastingtarief een voordeel opleverde voor de luchtvaartmaatschappijen die de verbindingen aanboden waarop dit tarief van toepassing was. De lagere kosten die zij aan hun klanten moesten doorberekenen of die zij zelf rechtstreeks moesten dragen, vormden financiële middelen die zij konden uitsparen; dit verbeterde hun economische positie ten opzichte van andere, concurrerende, luchtvaartmaatschappijen. Het voordeel komt overeen met het verschil tussen het lagere tarief van 2 EUR en het normale belastingtarief van 10 EUR in de periode van 30 maart 2009 tot 1 maart 2011. De Commissie stelt vast dat de vluchten waarop het lagere tarief van toepassing was hoofdzakelijk werden uitgevoerd door luchtvaartmaatschappijen met een sterke band met Ierland (Aer Lingus, Aer Arann en Ryanair werden in Ierland opgericht en hebben daar nog steeds hun hoofdzetel). Door het verlaagde tarief hebben de Ierse luchtvaartmaatschappijen daarom de facto een voordeel genoten ten opzichte van andere maatschappijen binnen de Unie.
- (55) De Commissie kan de redenering van Ryanair niet aanvaarden dat het voordeel beperkt was tot het verschil tussen het lagere tarief en het tarief van 3 EUR dat op 1 maart 2011 werd ingevoerd. Dat tarief was niet op hetzelfde tijdstip van toepassing als het lagere tarief, en wanneer een voordeel wordt gedefinieerd binnen een stelsel met een lager en een hoger belastingtarief, wordt niet het volledige toegekende voordeel weergegeven door een referentie te gebruiken die tussen deze tarieven ligt.
- (56) Ryanair voert voorts aan dat het minder voordeel heeft genoten van het lagere belastingtarief dan bijvoorbeeld Aer Arann, aangezien de meeste vluchten van Ryanair bestemmingen hebben waarop het hogere tarief van toepassing was. Het voordeel dat de toepassing van het lagere tarief van 2 EUR oplevert, is echter het verschil tussen dit tarief en het standaardtarief van 10 EUR. Door het lagere tarief op bepaalde vluchten toe te passen, heeft Ryanair, zoals alle andere luchtvaartmaatschappijen die vluchten uitvoeren waarvoor dit tarief geldt, een voordeel genoten dat overeenstemt met het verschil tussen de twee tarieven.
- (57) De Ierse autoriteiten voeren aan dat het de bedoeling was de belasting aan de passagiers door te berekenen en dat daarom geen sprake was van een voordeel voor de luchtvaartmaatschappijen. Hierover merkt de Commissie op dat een verlaging van het normale tarief van een bepaalde belasting een selectief voordeel kan opleveren voor een luchtvaartmaatschappij die het verlaagde tarief verschuldigd is, zelfs in situaties waarin een wettelijke verplichting bestaat om de belasting in kwestie aan de klanten door te berekenen ⁽¹⁹⁾. De Commissie merkt voorts op dat in deze zaak geen mechanisme bestond dat garandeerde dat de belasting daadwerkelijk werd doorberekend, maar dat de luchtvaartmaatschappijen zelf konden beslissen of en hoe de belasting aan de passagiers werd doorberekend. In zijn klacht beweerde de klager echter het tegendeel, namelijk dat de belasting niet aan de passagiers kon worden doorberekend, omdat dit een onevenredig effect op de ticketprijzen zou hebben. De Commissie is het daarom niet eens met de Ierse autoriteiten dat er geen sprake was van een voordeel voor de luchtvaartmaatschappijen: de maatschappijen die voor bepaalde vluchten het lagere tarief konden aanrekenen, moesten minder kosten aan hun klanten doorberekenen dan andere maatschappijen. Dit is ook in overeenstemming met de praktijk van de Commissie met betrekking tot steunmaatregelen die voortvloeien uit een accijns ⁽²⁰⁾, volgens welke accijnsverlagingen een voordeel vormen voor de luchtvaartmaatschappij die de belasting moet betalen, ongeacht het feit dat die entiteit kan beslissen om de kosten aan haar klanten door te berekenen.
- (58) De Commissie is derhalve van oordeel dat het lagere belastingtarief sommige luchtvaartmaatschappijen een voordeel heeft opgeleverd. Het voordeel stemt overeen met het verschil tussen het lagere tarief van 2 EUR en het normale belastingtarief van 10 EUR in de periode van 30 maart 2009 tot 1 maart 2011. De vluchten waarop het lagere tarief van toepassing was, werden hoofdzakelijk uitgevoerd door luchtvaartmaatschappijen met een sterke band met Ierland (Aer Lingus, Aer Arann en Ryanair). Door het verlaagde tarief hebben de Ierse luchtvaartmaatschappijen daarom een voordeel genoten ten opzichte van andere maatschappijen binnen de Unie.

⁽¹⁹⁾ Zie bijvoorbeeld zaak C-143/99, in het bijzonder de punten 5, 54 en 55.

⁽²⁰⁾ Zie Besluit van de Commissie C(2007) 754 betreffende steunmaatregel N 892/2006 – FI – Wijziging van stelsel voor gedifferentieerde energiebelasting, PB C 109 van 15.5.2007, blz. 1, Besluit van de Commissie C(2007) 2416/2 betreffende steunmaatregel N 775/2006 – DE – Lagere belastingtarieven voor de industrie-, landbouw- en bosbouwsector enz., PB C 152 van 6.7.2007, blz. 3, Besluit van de Commissie C(2005) 1815/3 betreffende steunmaatregel N 190a/2005 – VK – Wijziging van de klimaatwijzigingsheffing, PB C 146 van 22.6.2006, blz. 8 en Besluit van de Commissie C(2009) 8093/2 betreffende steunmaatregel N 327/2008 – DK – NO_x-belastingverminderingen voor grote vervuilers en ondernemingen die de vervuiling beperken en belastingverminderingen voor biogas en biomassa, PB C 166 van 25.6.2010, blz. 1.

⁽¹⁸⁾ Zie bijvoorbeeld zaak C-92/01 *Georgios Stylianakis / Elliniko Dimosio*, Jurispr. 2003, blz. I-1291, punt 28 en zaak C-70/99 *Commissie / Portugal*, Jurispr. 2001, blz. I-4845, punt 20.

Staatsmiddelen en toerekenbaarheid

- (59) Het feit dat de Ierse autoriteiten een lager belastingtarief dan het normale toestonden, bracht een verlies aan belastinginkomsten mee voor de overheid, waardoor deze tariefverlaging dus met staatsmiddelen werd bekostigd. Aangezien het lagere tarief door de nationale autoriteiten werd vastgesteld, moet de maatregel aan de staat worden toegerekend.

Ongunstige beïnvloeding van de mededinging en het handelsverkeer tussen lidstaten

- (60) In vergelijking met hun concurrenten worden de luchtvaartmaatschappijen die het lagere tarief genieten, bevrijd van kosten die zij anders moesten dragen of aan hun klanten doorberekenen. Door het lagere tarief voor de vliegbelasting werd hun economische positie ten opzichte van andere, concurrerende, luchtvaartmaatschappijen dus verbeterd, wat de mededinging vervalste of dreigde te vervalsen.
- (61) Wanneer door een lidstaat verleende steun de positie van een onderneming versterkt ten opzichte van andere ondernemingen die in het handelsverkeer binnen de Unie concurreren, moet die steun geacht worden het handelsverkeer ongunstig te beïnvloeden⁽²¹⁾. Het is voldoende dat de ontvanger van de steun op markten waar concurrentie is, met andere ondernemingen concurreert⁽²²⁾. In de sector van het luchtvervoer bestaat hevige concurrentie tussen luchtvaartmaatschappijen uit verschillende lidstaten, met name sinds de inwerkingtreding van de derde fase van de liberalisering van het luchtvervoer ("derde pakket") op 1 januari 1993, namelijk Verordening (EEG) nr. 2407/92 van de Raad van 23 juli 1992 betreffende de verlening van exploitatievergunningen aan luchtvaartmaatschappijen⁽²³⁾, Verordening (EEG) nr. 2408/92 van de Raad van 23 juli 1992 betreffende de toegang van communautaire luchtvaartmaatschappijen tot intracommunautaire luchtroutes⁽²⁴⁾ en Verordening (EEG) nr. 2409/92 van de Raad van 23 juli 1992 inzake tarieven voor luchtdiensten⁽²⁵⁾. Het verlaagde tarief kon het handelsverkeer tussen de lidstaten daarom ongunstig beïnvloeden, aangezien het de positie versterkt van bepaalde luchtvaartmaatschappijen die concurreren op een markt die binnen de Unie volledig is geliberaliseerd.
- (62) Aangezien aan alle criteria van artikel 107, lid 1, van het Verdrag is voldaan, vormt de maatregel staatssteun voor alle luchtvaartmaatschappijen die vluchten uitvoerden waarop het verlaagde tarief van toepassing was.

5.2. Wettigheid

- (63) Door de maatregel niet aan te melden vóór de tenuitvoerlegging ervan, zijn de Ierse autoriteiten hun

verplichtingen ingevolge artikel 108, lid 3, van het Verdrag niet nagekomen. De steunmaatregel is derhalve onrechtmatige staatssteun.

5.3. Verenigbaarheid van de steun met het Verdrag

- (64) Overeenkomstig artikel 107, lid 3, onder c), van het Verdrag kan steun als verenigbaar met de interne markt worden aangemerkt indien deze ten doel heeft de ontwikkeling van bepaalde vormen van economische bedrijvigheid of van bepaalde regionale economieën te vergemakkelijken, mits de voorwaarden waaronder het handelsverkeer plaatsvindt daardoor niet zodanig worden veranderd dat het gemeenschappelijk belang wordt geschaad. Omdat de steun bedrijfssteun vormde waarmee de lopende uitgaven van bepaalde luchtvaartmaatschappijen werden beperkt, is deze volgens de rechtspraak van het Hof in beginsel onverenigbaar met de interne markt⁽²⁶⁾. In dit geval valt de steun onder geen van de richtsnoeren van de Commissie inzake de verenigbaarheid van staatssteun. Deze valt met name niet onder de communautaire richtsnoeren voor financiering van luchthavens en aanloopsteun van de overheid voor luchtvaartmaatschappijen met een regionale luchthaven als thuishaven⁽²⁷⁾, aangezien deze steun geen verband houdt met het in bedrijf stellen van bepaalde routes. De Ierse autoriteiten hebben niet gesteld dat of inlichtingen verschaft om aan te tonen dat de steun als verenigbaar kon worden aangemerkt in de zin van de communautaire richtsnoeren inzake staatssteun voor milieubescherming⁽²⁸⁾. Zij hebben daarentegen aangegeven dat de belasting tot doel heeft inkomsten te genereren en niet het milieu te beschermen. Deze redenering wordt bevestigd door het feit dat de belasting in kwestie niet duidelijk of evenredig gerelateerd is aan het terugdringen van energiegebruik, vervuiling of uitlaatgassen, geluidsniveaus enz. Volgens de Commissie is de steun bijgevolg niet verenigbaar met de interne markt in de zin van artikel 107, lid 3, onder c), van het Verdrag.
- (65) De steun in kwestie valt onder geen van de andere afwijkingen in artikel 107, lid 2 of 3, van het Verdrag.
- (66) Zelfs indien de steun verenigbaar was met een van de afwijkingen in artikel 107, lid 2 of 3, van het Verdrag, wat niet het geval is, heeft het Hof verklaard dat de procedure van de artikelen 107 en 108 nooit mag leiden tot een resultaat dat strijdig is met de specifieke verdragsbepalingen. Het Hof heeft ook onderstreept dat die aspecten van de steun welke indruisen tegen specifieke bepalingen van het Verdrag, andere dan de bepalingen van artikel 107 en 108, op een dergelijk onverbrekelijke wijze met het voorwerp van de steun kunnen zijn verbonden dat het onmogelijk is ze afzonderlijk te beoordelen⁽²⁹⁾. Zoals vermeld in overweging 10 werden de

⁽²¹⁾ Zie met name zaak 730/79 *Philip Morris / Commissie*, Jurispr. 1980, blz. 2671, punt 11, zaak C-53/00 *Ferring*, Jurispr. 2001, blz. I-9067, punt 21, en zaak C-372/97 *Italië / Commissie*, Jurispr. 2004, blz. I-3679, punt 44.

⁽²²⁾ Zaak T-214/95, *Vlaams Gewest / Commissie*, Jurispr. 1998, blz. II-717.

⁽²³⁾ PB L 240 van 24.8.1992, blz. 1.

⁽²⁴⁾ PB L 240 van 24.8.1992, blz. 8.

⁽²⁵⁾ PB L 240 van 24.8.1992, blz. 15.

⁽²⁶⁾ Zaak T-459/93, *Siemens SA / Commissie*, Jurispr. 1995, blz. II-1675, punt 48. Zie ook het arrest in zaak T-396/08 *Freistaat Sachsen en Land Sachsen-Anhalt / Commissie*, Jurispr. 2010, blz. II-141 (hogere voorziening ingesteld), punten 46-48, zaak C-156/98 *Duitsland / Commissie*, Jurispr. 1980, blz. I-6857, punt 30 en de aangehaalde rechtspraak.

⁽²⁷⁾ PB C 312 van 9.12.2005, blz. 1.

⁽²⁸⁾ PB C 82 van 1.4.2008, blz. 1.

⁽²⁹⁾ Zie bijvoorbeeld de arresten in de zaken C-225/91 *Matra / Commissie*, Jurispr. 1993, blz. I-3203, punt 41 en T-156/98 *RJB Mining / Commissie*, Jurispr. 2001, blz. II-337, punt 112 en de aangehaalde rechtspraak.

verschillende tarieven in dit geval door de Commissie onderzocht; zij oordeelde dat deze in strijd waren met Verordening (EG) nr. 1008/2008 en artikel 56 van het Verdrag wat betreft het vrij verrichten van diensten, aangezien door de verschillende tarieven luchtdiensten binnen de Unie zwaarder werden belast dan binnenlandse luchtdiensten. In zaken met betrekking tot luchthavenbelastingen heeft het Hof uitdrukkelijk verklaard dat de bepalingen van het Verdrag wat betreft het vrij verrichten van diensten ook van toepassing zijn op de transportsector⁽³⁰⁾. In dit geval komt de staatssteun voort uit het toepassen van verschillende belastingtarieven. Omdat de belasting en de steun twee elementen zijn van één en dezelfde belastingmaatregel zijn deze onscheidbaar⁽³¹⁾ en kan de staatssteun bijgevolg niet worden toegekend zonder in strijd te zijn met het beginsel van het vrij verrichten van diensten. De steun kan derhalve in geen geval als verenigbaar met het Verdrag worden aangemerkt, omdat deze noodzakelijkerwijs een schending van de bepalingen van Verordening (EG) nr. 1008/2008 en artikel 56 van het Verdrag zou impliceren.

- (67) Daarom concludeert de Commissie dat de steun niet als verenigbaar met het Verdrag kan worden aangemerkt.

6. CONCLUSIE

- (68) De Commissie is van mening dat het lagere tarief voor de vliegbelasting voor vluchten naar een bestemming op maximaal 300 km afstand van de luchthaven van Dublin waarin wordt voorzien in Section 55 van de Finance (No. 2) Act, en met name in artikel 2(b), in de periode van 30 maart 2009 tot 1 maart 2011, staatssteun vormt in de zin van artikel 107, lid 1, van het Verdrag. Ierland heeft deze staatssteun in strijd met artikel 108, lid 3, van het Verdrag op onrechtmatige wijze verleend.
- (69) De staatssteun is met geen van de afwijkingen in artikel 107, lid 2 en 3, van het Verdrag in overeenstemming. Aangezien geen andere redenen kunnen worden aangevoerd voor de verenigbaarheid van de steun in kwestie, is deze onverenigbaar met de interne markt.
- (70) De staatssteun bedraagt het verschil tussen het lagere tarief van de vliegbelasting en het standaardtarief van 10 EUR (dit betekent 8 EUR per passagier) dat voor elke passagier werd geheven. De belasting heeft betrekking op alle vluchten met een toestel dat meer dan 20 passagiers kan vervoeren en dat niet wordt gebruikt voor staatsdoeleinden of militaire doeleinden, die vertrekken van een luchthaven met meer dan 10 000 passagiers per jaar naar een bestemming op maximaal 300 km afstand van de luchthaven van Dublin. De begunstigden

zijn Ryanair, Aer Lingus, Aer Arann en andere luchtvaartmaatschappijen die door Ierland moeten worden aangevuld.

- (71) Overeenkomstig artikel 14, lid 1, van Verordening (EG) nr. 659/1999 besluit de Commissie, wanneer er een negatieve beschikking wordt gegeven in gevallen van onrechtmatige steun, dat de betrokken lidstaat alle nodige maatregelen moet nemen om de steun van de begunstigden terug te vorderen. Ierland wordt daarom verzocht de onrechtmatige steun terug te vorderen,

HEEFT HET VOLGENDE BESLUIT VASTGESTELD:

Artikel 1

De staatssteun in de vorm van een lager vliegbelastingtarief dat van 30 maart 2009 tot 1 maart 2011 van toepassing was op alle vluchten met een toestel dat meer dan 20 passagiers kan vervoeren en dat niet wordt gebruikt voor staatsdoeleinden of militaire doeleinden, die vertrekken van een luchthaven met meer dan 10 000 passagiers per jaar naar een bestemming op maximaal 300 km afstand van de luchthaven van Dublin, uit hoofde van Section 55 van de Finance (No. 2) Act 2008, die Ierland in strijd met artikel 108, lid 3, van het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie, op onwettige wijze ten uitvoer heeft gelegd, is onverenigbaar met de interne markt.

Artikel 2

Krachtens de in artikel 1 bedoelde regeling verleende individuele steun vormt geen steun indien deze voldoet aan de voorwaarden die zijn opgenomen in een overeenkomstig artikel 2 van Verordening (EG) nr. 994/98⁽³²⁾ vastgestelde verordening.

Artikel 3

Krachtens de in artikel 1 bedoelde regeling verleende individuele steun die, op het tijdstip van de steunverlening, voldoet aan de voorwaarden die zijn opgenomen in een overeenkomstig artikel 1 van Verordening (EG) nr. 994/98 vastgestelde verordening of in een bij besluit van de Commissie goedgekeurde steunregeling, is met de interne markt verenigbaar, tot de maximale steunintensiteiten die voor deze soort steun gelden.

Artikel 4

1. Ierland vordert de onverenigbare steun die krachtens de in artikel 1 bedoelde steunregeling is verleend, van de begunstigde terug.

2. De terug te vorderen bedragen omvatten rente vanaf de datum waarop zij de begunstigde ter beschikking zijn gesteld tot de datum van de daadwerkelijke terugbetaling ervan.

3. De rente wordt op samengestelde grondslag berekend overeenkomstig hoofdstuk V van Verordening (EG) nr. 794/2004⁽³³⁾.

⁽³⁰⁾ Zie de zaken C-92/01 *Georgios Stylianakis / Elliniko Dimosio*, punt 23 en C-70/99 *Commissie / Portugal*, Jurispr. 2001, blz. I-4845, punt 27 en 28, alsook zaak C-49/89 *Corsica Ferries France / Direction Générale des Douanes Françaises*, Jurispr. 1989, blz. 4441, punt 10.

⁽³¹⁾ Zaak C-526/04, *Laboratoires Boiron / ACOSS*, Jurispr. 2006, blz. I-7529, punt 45.

⁽³²⁾ PB L 142 van 14.5.1998, blz. 1.

⁽³³⁾ PB L 140 van 30.4.2004, blz. 1.

Artikel 5

1. De terugvordering van de krachtens de in artikel 1 bedoelde regeling verstrekte steun geschiedt onverwijld en daadwerkelijk.

2. Ierland zorgt ervoor dat het onderhavige besluit binnen vier maanden vanaf de datum van kennisgeving van dit besluit, ten uitvoer wordt gelegd.

Artikel 6

1. Binnen twee maanden vanaf de kennisgeving van dit besluit verstrekt Ierland de volgende inlichtingen:

- a) de lijst van begunstigden die steun hebben ontvangen krachtens de in artikel 1 bedoelde regeling, en het totale steunbedrag dat elk van hen krachtens deze regeling heeft ontvangen;
- b) het totale, van elk van de begunstigden terug te vorderen bedrag (hoofdsom en terugvorderingsrente);
- c) een gedetailleerde beschrijving van de reeds genomen en de voorgenomen maatregelen om aan dit besluit te voldoen;

d) bescheiden waaruit blijkt dat de begunstigden zijn gelast de steun terug te betalen.

2. Ierland houdt de Commissie op de hoogte van de voortgang van de nationale maatregelen genomen ter uitvoering van dit besluit en dit tot de volledige terugvordering van de krachtens de in artikel 1 bedoelde regeling verleende steun. Het verstrekt, op eenvoudig verzoek van de Commissie, onverwijld inlichtingen over de reeds genomen en de voorgenomen maatregelen om aan dit besluit te voldoen. Het verstrekt eveneens gedetailleerde inlichtingen over de reeds van de begunstigden teruggevorderde steunbedragen en terugvorderingsrente.

Artikel 7

Dit besluit is gericht tot Ierland.

Gedaan te Brussel, 25 juli 2012.

Voor de Commissie
Joaquín ALMUNIA
Vicevoorzitter

Abonnementsprijzen 2013 (excl. btw, incl. verzendkosten voor normale verzending)

<i>Publicatieblad van de Europese Unie</i> , L- en C-serie, uitsluitend papieren versie	22 officiële talen van de Europese Unie	1 300 EUR per jaar
<i>Publicatieblad van de Europese Unie</i> , L- en C-serie, papieren versie + dvd (jaarlijks)	22 officiële talen van de Europese Unie	1 420 EUR per jaar
<i>Publicatieblad van de Europese Unie</i> , L-serie, uitsluitend papieren versie	22 officiële talen van de Europese Unie	910 EUR per jaar
<i>Publicatieblad van de Europese Unie</i> , L- en C-serie, dvd (maandelijks) (cumulatief)	22 officiële talen van de Europese Unie	100 EUR per jaar
<i>Supplement op het Publicatieblad van de Europese Unie</i> (S-serie: Overheidsopdrachten en aanbestedingen), dvd, verschijnt één keer per week	Meertalig: 23 officiële talen van de Europese Unie	200 EUR per jaar
<i>Publicatieblad van de Europese Unie</i> , C-serie „Vergelijkende onderzoeken”	Taal (talen) van het (de) vergelijkende onderzoek(en)	50 EUR per jaar

Het abonnement op het *Publicatieblad van de Europese Unie*, dat in de officiële talen van de Europese Unie verschijnt, is verkrijgbaar in 22 verschillende taalversies. Het abonnement omvat de L-serie (Wetgeving) en de C-serie (Mededelingen en bekendmakingen).

Ieder abonnement geldt slechts voor één enkele taalversie.

Overeenkomstig Verordening (EG) nr. 920/2005 van de Raad, bekendgemaakt in Publicatieblad L 156 van 18 juni 2005, waarin is bepaald dat de instellingen van de Europese Unie tijdelijk niet verplicht zijn om alle rechtsbesluiten in het lers te redigeren en in die taal bekend te maken, worden de in het lers opgestelde nummers van het Publicatieblad apart verkocht.

Het abonnement op het *Supplement op het Publicatieblad van de Europese Unie* (S-serie: Overheidsopdrachten en aanbestedingen) omvat alle 23 officiële taalversies op één meertalige dvd.

Op verzoek kunnen de abonnees op het *Publicatieblad van de Europese Unie* eveneens de verschillende bijlagen van het Publicatieblad ontvangen. De abonnees worden op de hoogte gebracht van het verschijnen van bijlagen door middel van een „Bericht aan de lezer” in het *Publicatieblad van de Europese Unie*.

Verkoop en abonnementen

Abonnementen op verscheidene niet-kosteloze publicaties, zoals het abonnement op het *Publicatieblad van de Europese Unie*, zijn verkrijgbaar bij onze verkoopkantoren. Een lijst met verkoopkantoren is te vinden op het volgende internetadres:

http://publications.europa.eu/others/agents/index_nl.htm

Via EUR-Lex (<http://eur-lex.europa.eu>) heeft u direct en gratis toegang tot het recht van de Europese Unie. Op deze website kunt u het *Publicatieblad van de Europese Unie* raadplegen. U vindt er eveneens de Verdragen, de wetgeving, de jurisprudentie en de voorbereidende wetgevende besluiten.

Meer informatie over de Europese Unie is te vinden op de volgende website: <http://europa.eu>

Bureau voor publicaties van de Europese Unie
2985 Luxemburg
LUXEMBURG

NL